

VUOSI 1918 VUONNA 2018

Suomen sisällissodan muistaminen Muistovuosi 1918 -hankkeen valossa

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian pro gradu

16.12.2019

Pauliina Lahtinen

Sisällys

JOHDANTO	3
<i>Tutkimustilanne</i>	5
<i>Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet</i>	10
<i>Lähteet ja menetelmät</i>	13
<i>Teoreettinen viitekehys</i>	17
1 SADAN VUODEN MATKA: MUISTOKULTTUURIN MONET KASVOT	22
1.1 Muistokulttuurit yhteiskunnan peilinä	23
1.2 Kiveen hakatut muistot	32
1.3 Valtiollisista voitonjuhlista vaikeaan puolueettomuuteen	35
2 MUISTOVUOSI 1918 -HANKE MUISTAMISEN KUVAAJANA	39
2.1 Tietoa ja elämyksiä – muistokulttuurin moninaisuus	41
2.2 Etelä muistaa – pohjoinen unohtaa?	51
2.3 Muistokulttuuri monissa käsissä	56
2.4 Suomi – muistojen kieli?	58
2.5 Kurkistus muualle	61
3 SISÄLLISSOTA VALTION VIRALLISISSA TILAISUUKSISSA	63
3.1 Muistopuheita ja museovierailuja: valtiollinen muistaminen vuonna 2018	64
3.2 Demokratian, sovinnon ja eheyden puolesta: muistohetki eduskunnassa	67
3.3 Pääministeri Sipilän kansallisen eheytyksen tarina	74
3.4 Valtiosihteeri Lehtomäki ja yhteisen tragedian muistot	82

4	VUOSI 1918 VUONNA 2018: MUISTAMISEN MONET SÄVYT	86
4.1	Muistokulttuurin haalenneet värit	87
4.2	Kansallinen murhenäytelmä ja yksittäiset ihmiskohtalot.....	89
	LOPPULAUSE	97
	LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	102

JOHDANTO

Meidän on luotava sellainen Suomi, jossa ei ole punaisia eikä valkoisia, vaan ainoastaan isänmaataan rakastavia suomalaisia, Suomen tasavallan kansalaisia, jotka kaikki tuntevat olevansa yhteiskunnan jäseniä ja viihtyvät täällä.¹

Nämä maalaisliittolaisen senaattorin Kyösti Kallion sanat 5. toukokuuta 1918 saattelivat suomalaisia sisällissodasta rauhaan. Kallion sanat herättivät huomiota, koska ne olivat ensimmäiset tunnetun valkoisen poliitikon esittämät vaatimukset yhtenäisestä Suomesta. Maan sisällissota oli juuri päättynyt, kahtiajakautunut kansa oli saatava taas yhteen, rakentamaan yhdessä sodan repimää isänmaata ja yhteiskuntaa. Samoihin sanoihin päätti Suomen pääministeri Juha Sipilä sisällissodan muistovuoden 2018 päätöspuheensa.

Vuonna 2018 tuli kuluneeksi 100 vuotta sisällissodasta. Näiden sadan vuoden aikana sisällissotaa on muisteltu ja tulkittu hyvin eri tavoin. Sodan nimitys on muuttunut punakapinasta veljessurmaan, vapaussodasta kansalaissotaan ja lopulta nykyiseen sisällissotaan. Vaikka sodasta on jo kauan, eikä sen itse kokeneita ole enää keskuudessamme, on sota yhä useiden suomalaisten muistoissa jollakin tavalla. Sisällissota on jättänyt kansakuntaamme jäljen, jonka jälkivaikutuksia kannamme yhä mukanaamme. Sodan muistaminen ei ole ollut ongelmaton; vasta viime vuosikymmeninä on alettu nostaa esille myös valkoisten harjoittamaa terroria, murhia ja punavankileirien traumaattisia tapahtumia. Sotaa on alettu lähestyä uusilta näkökulmilta, ei vain voittajien luoman kuvan kautta.² Sota oli paljon enemmän kuin rintamalinjoja ja taisteluita, punaisia ja valkoisia. Se oli kansallinen tragedia, jonka vaikutukset tuntuvat vielä tänäänkin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kyösti Kallio toivoi puheessaan, että ei olisi enää punaisia ja valkoisia. Tänään vanhaa jakolinjaa punaisiin ja valkoisiin suomalaisiin ei enää ole. Voidaan kuitenkin kysyä, onko sisällissodan muistaminen edelleen kahtiajakautunutta – puhutaanko yhä punaisten muistoista ja valkoisten muistoista? Pro graduni lähestyy Suomen sisällissodan muistokulttuuria tarkastelemalla, kuinka Suomessa muistettiin vuotta 1918 sata vuotta myöhemmin,

¹ Senaattori Kyösti Kallion puheesta Nivalan kirkossa 5.5.1918. Kansallisbiografia. Elektroninen dokumentti. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/629> (Luettu 8.4.2019).

² Tepora & Roselius 2018, 21.

vuonna 2018. Sisällissota on merkittävä osa maamme valtiollista historiaa; se liitetään niin itsenäisyyden ja vapauden säilyttämiseen, demokratiaan kuin kipeään kansalliseen tragediaankin suomalaisten nostettua aseensa toisiaan vastaan. On selvää, että sata vuotta aiemmin käyty sisällissotaa haluttiin huomioida maassamme vuonna 2018 monin tavoin. Vuoden 1918 tapahtumia nostettiin esiin sekä virallisissa juhlapuheissa että paikallistason tilaisuuksissa, kuten erilaisissa muistotapahtumissa, teatteriesityksissä ja museonäytelyissä.

Tutkin valtioneuvoston kanslian³ koordinoiman Muistovuosi 1918 -projektin kautta, millaisia sisällissotavuotta muistavia tilaisuuksia järjestettiin vuonna 2018, missä niitä järjestettiin ja millaisia teemoja sisällissodan muistamisessa nostettiin esiin. Tarkastelen myös Suomen valtion virallista osallistumista muistovuoden juhlintaan: minkälaisiin tilaisuuksiin valtiolta osallistui ja kuinka niihin osallistuttiin? Lähestyn valtiiovallan osallistumista ja asemoitumista sisällissodan muistokulttuurin kenttään valtion edustajien pitämien muistovuoden juhlapuheiden kautta. Virallisista juhlapuheista välittyy myös valtiiovallan ääni riippumatta siitä, kuka puheen pitää. Tilaisuuksien, tapahtumien ja niissä pidettyjen puheiden kautta pyrin ymmärtämään, mitä suomalaiset ajattelivat sisällissodasta vuonna 2018. Muistovuosi 1918 -hankkeen pyrkimyksenä oli tehdä sisällissodan muistovuodesta eheyden ja sovinnon vuosi⁴. Tutkielmani antaa viitteitä siitä, oliko aika jo kypsä sovinnolle ja yhteisille muistoille vai väreilikö pinnan alla yhä vanhat kaunat, jako punaisiin ja valkoisiin.

Muistovuosi 1918 oli valtioneuvoston vuonna 2018 organisoima projekti, jonka tarkoituksena oli vastata Suomen sisällissodan muistovuoden suunnittelusta ja toteutuksesta. Projektin lähtökohtana oli koordinoida valtioneuvoston osallistumista muistovuoteen sekä koota ja julkaista tietoa vuoden 1918 muistamiseen liittyvistä tapahtumista ja niiden sisällöistä. Tavoitteena oli edistää etenkin kansalaisyhteiskunnan toimintaa vuoden 1918 muistamiseen liittyvissä toimissa sekä nostaa esiin yhteiskunnallisen eheyden merkitystä. Muistovuosi 1918 -hankkeen sivustolla muistutetaan, että sisällissodan vaikutukset suomalaisen yhteiskuntaan ja suomalaisiin ovat olleet syvät ja pitkäkestoiset ja sodan

³ Valtioneuvoston kanslia on pääministerin johtama ministeriö, joka vastaa hallitusohjelman toimeenpanon valvonnasta ja avustaa pääministeriä valtioneuvoston johtamisessa. Valtioneuvostolla tarkoitetaan pääministerin ja ministereiden muodostamaa yleistä hallintovaltaa käyttävää toimielintä. Elektroninen dokumentti. www.valtioneuvosto.fi/tietoa (Luettu 5.12.2019).

⁴ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

jälkeen tapahtunut kansallinen eheytyminen ja demokratiaan sitoutuminen ovat olleet ratkaisevan tärkeitä maan myöhemmälle kehitykselle.⁵

Vuodet 1917 ja 1918 ovat toisen maailmansodan ohella Suomen historian tutkituimpia ajanjaksoja. Sodan kulku, rintamalinjat, taistelut ja kaatuneiden määrät tunnetaan, ja sodan tulkinnoistakin on tehty erinomaisia analyysejä. Mielestäni on kuitenkin tärkeää jatkaa näiden analyysien tekoa ja ulottaa ne meidän päiviimme saakka. Haluankin tuoda tutkimuksessani esille, mihin sisällissodan muistokulttuuri asemoitui sata vuotta sodan jälkeen, vuonna 2018. Menneisyydestä voi myös hakea kontekstia nykypäivän yhteiskuntien jakautumiselle ja politiikan pirstaloitumiselle. Maailma on muuttunut paljon sadassa vuodessa, mutta yhteisiäkin piirteitä löytyy. Eriarvoisuuden lisääntyminen eri sosiaaliryhmien välillä sekä nationalismin nousu ovat yhtä lailla tätä päivää kuin sadan vuoden takaista Suomea. Sisällissodan aiheuttamia jälkiä on edelleen suomalaisessa yhteiskunnassa. Nuo jäljet ovat tosin saattaneet muuttua sellaisiksi, ettei niitä välttämättä osata yhdistää sisällissotaan, kuten vaikkapa punaväriin kokeminen poliittiseksi⁶. Esimerkkinä sisällissodan ajankohtaisuudesta mainittakoon niin sanottu juhlarahakohu vuonna 2017. Aiheen kohuun antoi Suomen rahapajan tilaama Suomi 100 -juhlarahasarjan kuvavalinta – teloituskuvat vuodelta 1918⁷. Kuvan synnyttämä some-myrsky kertoi, että sisällissota ei suinkaan ole loppuun kaluttu aihe Suomessa.

Tutkimustilanne

Marko Tikka kuvaa sisällissodan käsittelyä suomalaisessa historiankirjoituksessa ”hihtaasti kootuksi palapeliksi”⁸. Nykypäivän käsitys Suomen sisällissodasta on muotoutunut sadan vuoden kuluessa erilaisten tulkinnallisten painotusten kautta. Uusin tutkimus on tarkastellut sisällissotaa laajasti ja nostanut esiin monia unohdettuja ja vaiettuja seikkoja, kuten naisten ja lasten kokemuksia. Muistitietoa on alettu arvostaa uudella tavalla akateemisessa historiantutkimuksessa, mikä heijastuu myös sisällissodan tulkintoihin. 2000-

⁵ Muistovuosi 1918 -projektin asettamispäätös. VNK002:00/2018. Valtioneuvoston kanslia (VNK). <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018>

⁶ Hentilä 2018, 15.

⁷ Kinnunen 2018, 335.

⁸ Tikka 2018, 118.

luvun sisällissotatulkinat painottavatkin tapahtumien kuvaamisen sijaan sodan kokeneiden yksilöiden ja yhteisöjen kokemuksia ja muistoja.⁹

Suomen sisällissotaa ja vuoden 1918 tapahtumia on tutkittu paljon ja aiheesta on tehty hyvinkin erilaisia tulkintoja. Koska tutkielmani painottuu sisällissodan muistokulttuuriin, käsittelevät tärkeimmät tutkimuskirjani nimenomaa sisällissodan vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan, ajatteluun ja muistamisen politiikkaan. Seppo Hentilä huomauttaa teoksessaan *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka* (2018), että sisällissota ei jättänyt jälkiään vain ihmisten muistiin, vaan se muovasi Suomesta uudenlaisen yhteiskunnan, niin sanotun valkoisen Suomen. Vuoden 1918 kokemukset, asenteet ja menettelytavat ovat tunkeutuneet kaikkialle suomalaiseen yhteiskuntaan: instituutioihin, oikeudenkäyttöön, politiikkaan, koulutukseen, työelämään, tieteisiin ja taiteisiin. Hentilä kohdistaa tutkimuksensa nimenomaa sisällissodan aiheuttamiin jälkijärjestyksiin, ei niinkään itse sotatapahtumiin. Hänen mukaansa sisällissodan aiheuttamat vaikutukset ovat muovanneet maatamme pitempään ja syvemmältä kuin mikään muu yhteinen kokemuksemme – jopa syvemmin kuin toisen maailmansodan traumaattiset tapahtumat, joita yleisesti pidetään kansakuntamme historian kohtalonvuosina.

Monet vuotta 1918 käsittelevät viihde- ja kulttuurituotteet ovat keskittyneet sisällissodan traumojen käsittelyyn. Hentilän tutkimus paneutuu traumojen käsittelyn sijaan sisällissodan julkisen muistamisen historiaan ja siitä käytyyn poliittiseen kamppailuun. Teos pyrkii selvittämään sitä, miten vuoden 1918 kokemukset muovautuivat, uusiutuivat ja purkautuivat sekä millaisina jatkumoina sisällissodan asetelmat ovat kantautuneet myöhempään suomalaiseen yhteiskuntaan, aina meidän päiviimme saakka. Hentilä muistuttaa, kuinka maamme 100-vuotista itsenäisyyttä juhlittiin valoisissa tunnelmissa ja valtiovallan suojeleuksessa vuonna 2017 ja pohtii, miten sisällissodan juhlavuotta tultaisiin viettämään. Tutkimukseni antaa vastauksia näihin pohdintoihin, mutta mielestäni on tarpeen tutustua myös niihin spekulatioihin, joita sisällissodan juhlavuoden lähestyminen herätti. Hentilä muistuttaa erityisesti siitä, kuinka sisällissodan vuosipäiviä on juhlittu eri aikoina

⁹ Tikka 2018, 118–125.

hyvinkin eri tavoin ja erilaisista lähtökohdista ja epäilee, että sisällissodan muistaminen Suomi100¹⁰ -juhlavuoden mukaisesti teemalla ”Yhdessä”, on yhä vaikeaa.¹¹

Sisällissotaa on käytetty – ja käytetään edelleen – poliittisena lyömäaseena ja voimakeinona. Näkemykset sodasta ovat olleet vuosien saatossa hyvin vastakkaisia niin ihmisten mielissä kuin julkisessa sanassakin. Journalistiikan professori Esko Salmisen teos *Päättymätön sota 1918: sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007* (2007) tarkastelee sisällissodasta käytyä julkista debattia vuoteen 2007 saakka. Teos auttaa hahmottamaan, kuinka sisällissota on vaikuttanut Suomen politiikkaan ja ihmisten mieliin eri aikoina ja miten sodan aiheuttamaa kansan jakanutta kuilua on yritetty luoda umpeen. Salminen huomauttaa, että vaikka kiihkein keskustelu sisällissodasta on vaimentunut, puhuttaa se edelleen niin julkisessa sanassa kuin politiikassakin. Esimerkiksi valtiollisten vaalien propagandassa sisällissodan asetelmat ovat näkyneet vielä 2000-luvullakin¹². Hätkähdyttävää Salmisen laajassa aineistossa, joka sisältää maan johtavien lehtien, kirjailijoiden, tutkijoiden ja poliitikkojen kannanottoja sisällissodasta 90 vuoden ajalta, on laajamittainen vaikeneminen valkoisten voiton välttämättömyydestä Suomen itsenäisyyden säilymiselle. Julkinen keskustelu näyttää keskittyneen pohdintoihin sodan syistä ja syyllisistä, sodan aiheuttamista traumaista, hävinneiden kohtelusta, vankileireistä ja sodan eri nimistä.

Tuomas Teporan ja Aapo Roseliuksen toimittama *The Finnish Civil War 1918. History, Memory, Legacy* (2014) sekä siitä sisällissodan muistovuoden merkeissä muokattu suomenkielinen versio *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (2018) tarkastelevat Suomen sisällissodan syitä, tapahtumia ja seurauksia yli sadan vuoden ajankaksolla. Kirjan artikkelit antavat suuntaviivoja sisällissodan uusimman tutkimuksen linjoista ja tämän hetken tulkinoista. Päähuomioni on, että nykyään sisällissotaa pyritään lähestymään limittäin molempien osapuolten näkökulmista. Objektiivisuus on lisääntynyt; sisällissota ei näytä herättävän enää useimmissa tutkijoissa kiihkeitä tunteita, syytöksiä tai puolustuspuheenvuoroja.

¹⁰ Suomi100 oli valtioneuvoston kanslian hankenimi projektille, joka käsitti Suomen itsenäisyyden sata-vuotisjuhlallisuuudet. Suomi100 -logolla valmistettiin myös monenlaisia kaupallisia tuotteita.

¹¹ Hentilä 2018, 12, 305–306.

¹² Esim. vuosien 2000 ja 2004 presidentinvaaleissa SDP vertasi porvarien yhteisrintamaa luokkasodan tunnelmien luomiseen. Salminen 2007, 224–225.

Pertti Haapala pohtii artikkelissaan niitä suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia muutoksia ja vastakkainasetteluita, jotka lopulta kulminoituivat kapiinaan ja aseelliseen yhteenottoon tammikuussa 1918. Marko Tikka puolestaan käsittelee seikkaperäisesti itse sodankäyntiä sekä poliittista väkivaltaa ja vankileirejä. Tikan artikkeli hahmottelee sitä valtavaa tuhoa ja molemminpuolisen terrorin mielettömyyttä, jota sisällissota synnytti. Lähes 36 000 suomalaista sai surmansa, heistä noin 27 000 oli punaisia. Menehtyneiden määrä oli poikkeuksellisen suuri suhteutettuna taisteluiden ja niitä seuranneen terrori- ja vankileiriajan keston, yhteensä noin seitsemän kuukautta kestäneeseen ajanjaksoon.¹³

Muista kirjan artikkeleista ovat tutkimustehtäväni kannalta mielenkiintoisia erityisesti kirjan kolmannen osan sodan tulkintoja ja muistokulttuuria tarkastelevat artikkelit. Artikkelit käsittelevät monipuolisesti muistoja ja muistamisen vaikeutta heti sodan päättymisestä nykypäivään saakka. Omalle tutkimukselleni antoisin on Tiina Kinnusen artikkeli ”Sisällissodan muistokulttuuri kylmän sodan jälkeen: uusvanhoja ja uusia tulkintoja”, joka tuo tulkinnat tähän päivään. Kinnusen mukaan Suomessa on selvästi merkkejä sovinnosta sisällissodan muistojen suhteen, mutta ei ole itsestään selvää, että vuoden 1918 tapahtumia tarkasteltaisiin vieläkin yhteisenä historiana. Vaikka ajan kuluminen auttaa siirtämään sisällissodan osaksi historiaa, ovat uudeksi huolenaiheeksi nousseet viime vuosien sosiaalisten ja poliittisten vastakohtaisuuksien terävöityminen ja etenkin nationalismin nousu ympäri maailmaa. Sisällissodan muistaminen voi Kinnusen mukaan auttaa meitä ymmärtämään yhteiskuntarauhan haavoittuvuutta. Näin voimme estää ylitsepääsemättömien yhteiskunnallisten vastakohtien muodostumisen.¹⁴

Ulla-Maija Peltonen tarkastelee sisällissodan muistamista erityisesti muistomerkkien kautta teoksessaan *Muistin paikat. Vuoden 1918 muistamisesta ja unohtamisesta* (2003). Keskeinen kysymys Peltosen tutkimuksessa on, kuinka yksityiset ihmiset ja valtiot selviävät väkivaltaisesta yhteiskunnallisesta konfliktista. Konfliktin käsittelyssä voi olla vaarana paitsi täydellinen unohtaminen myös liiallinen muistaminen. Peltosen mukaan väkivaltaisuuksien esiin nostaminen yksityiseltä tasolta julkiseen käsittelyyn on välttämätöntä. Suomessa sisällissodan terrori ja hävinneen puolen vainajien kohtelu johtivat muistamisen ja unohtamisen valtataisteluun, mikä näkyi vuosikymmenien ajan

¹³ Tikka 2014, 117–118.

¹⁴ Kinnunen 2018, 350, 357.

kahtiajakautuneessa muistamisessa. Molemmilla osapuolilla oli oma muistin politiikkansa, jolla muistoja pidettiin yllä: erilliset muistojulkaisut, muistojuhlat ja muistomerkit. Olennaista on, että molemmat osapuolet korostivat uhrimieltä. Voittaneen puolen sankarit uhrasivat henkensä isänmaan puolesta, hävinneellä puolella uhrauduttiin aatteen vuoksi. Peltonen pohtii myös laajasti väkivallan jälkeistä traumaa ja sen purkamista. Tärkeintä ei ole normalisoida, vaan kohdata kriittisesti purkamaton trauma.¹⁵ Tästä kohtaamisesta on kyse tämänkin päivän muistamisessa.

Se, kuinka historiallisia tapahtumia muistellaan ja muistetaan, liittyy aina paitsi julkiseen muistamiseen ja valtiolliseen muistin politiikkaan myös yksityisten ihmisten historiatietoisuuteen. Pilvi Torstin tutkimus *Suomalaiset ja historia* (2012) avaa tavallisten suomalaisten historiatietoisuutta. Laajaan kyselyyn perustuvan teoksen pääpaino on historian vastaanotossa eli siinä, mitkä asiat tuottavat ihmisten käsityksiä historiasta ja miten käsitykset painottuvat ja jäsentyvät. Tutkimuksen mukaan suomalaiset eivät miellä historiaa ainoastaan tiedoksi menneisyydestä, vaan sillä ajatellaan olevan merkitystä myös nykyisyyden selittäjänä. Muiden maiden historiatietoisuustutkimukset ovat keskittyneet lähinnä menneisyyden merkitykseen yleisellä tasolla, mutta suomalaisessa tutkimuksessa on otettu mukaan myös kysymyksiä, jotka liittyvät historiamme murroskohtiin ja niin sanotun kansallisen kertomuksen rakentumiseen¹⁶.

Tarkastellessa vuoden 1918 tapahtumien käsittelyä sisällissodan muistovuonna 2018 on tärkeää ymmärtää, mihin erilaiset muistamisen tavat ja muodot pohjautuvat. Torstin tutkimus osoittaa, että vuoden 1918 tulkinnat ovat yhä osin jakautuneet suomalaisten ajattelussa. Sekä ihmisen tausta että puoluekanta näyttävät vaikuttavan edelleen sisällissotatulointoihin, mutta Torsti löytää tutkimuksessaan myös runsaasti viitteitä jakolinjojen asteittaisesta murenemisestä. Osa vuoden 1918 myyteistä on menettänyt merkitystään ja sisällissota on muuttumassa suomalaisten mielissä historiaksi; näin monia vuonna 2018 järjestettyjä sisällissotavuotta käsitteleviä tapahtumia on mahdollista tarkastella ilman jakoa punaiseen tai valkoiseen näkökulmaan.

¹⁵ Peltonen 2003, 247–249.

¹⁶ Torsti 2012, 111.

Tutkimustehtävä ja keskeiset käsitteet

Tarkastelen tutkimuksessani Suomen sisällissodan muistokulttuuria valtioneuvoston kanslian koordinoiman Muistovuosi 1918 -projektin sekä valtiotason juhlapuheiden kautta. Sisällissodan juhlavuonna 2018 tuotettiin lukematon määrä erilaisia muistotapahtumia, seminaareja, näyttelyitä, näytelmiä, julkaisuja, muistohetkiä, teatteri- ja musiikkiesityksiä sekä tutkimustoimintaa. Kaikkia näitä tilaisuuksia on mahdoton käsitellä tämän tutkielman puitteissa, joten otantani koskee vain Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettuja tapahtumia sekä valtiotason puheita – eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteispuheenvuoroa sisällissodan muistohetkessä eduskunnassa sekä pääministeri Juha Sipilän ja valtiosihteerin Paula Lehtomäen puheita Muistovuosi 1918 -päätösseminaarissa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Kuinka Suomessa muistettiin vuoden 1918 tapahtumia vuonna 2018 valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivuston perusteella?

- Minkälaisia tapahtumia järjestettiin? Missä niitä järjestettiin? Onko järjestyspaikoilla yhteyttä sisällissodan näyttämöihin? Mitkä tahot tapahtumia järjestivät?

2. Miten Muistovuosi 1918 -projektiin liittyneissä valtiollisissa puheissa käsiteltiin sisällissotaa ja sen muistamista?

- Nostettiin puheissa esiin sellaisia ajankohtaisia asioita, joita voitiin kytkeä sisällissotaan? Mitä teemoja valtiollisissa puheissa korostettiin?

3. Mitkä teemat nousivat esiin Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetuissa tapahtumissa?

- Miksi tietyt teemat nousivat esiin? Mitkä ajankohtaiset teemat eivät näkyneet tapahtumissa? Näkyikö tapahtumissa edelleen jako punaisiin ja valkoisiin? Voisiko Muistovuosi 1918 -hakkeen perustella nähdä muistokulttuurin yhtenäistymistä vai onko muistokulttuuri edelleen jakautunutta?

Tutkielmani rakenne seuraa kysymyksenasettelun logiikkaa. Aiheen syvällinen ymmärtäminen vaatii erityisen laajaa taustojen tuntemusta. Taustoitan tutkimustani

ensimmäisessä pääluvussa selvittämällä, miten sotaa on muistettu eri aikoina ja kuinka sodan muistokulttuuri on muuttunut sadan vuoden aikana. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet muistokulttuurin muuttumiseen? Pohdin ensimmäisessä luvussa myös sisällissodan muistamisen tarpeellisuutta sekä valtiollisen muistamisen taustoja. Toisessa pääluvussa tarkastelen Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettuja tapahtumia, kolmannessa luvussa keskityn sisällissodan valtiolliseen muistamiseen vuonna 2018. Tutkielmani viimeisessä käsitteilyluvussa pohdin teemoja, joita muistovuoden tilaisuuksissa nostettiin esiin.

Tutkimukseni asettuu sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian kentälle tarkastellessaan sisällissodan muistamista, erilaisia muistokulttuurin muotoja ja sodan representaatioita. Suomen perinteisen sotahistorian, lähinnä sotatoimiin ja poliittisiin päätöksiin keskittyneen tutkimuksen rinnalle on 1980-luvulta alkaen noussut sodan sosiaalishistoriallista tutkimusta. 2000-luvulla alkoivat viritä myös erilaiset sodan kulttuurihistorialliset tulkinnat, erityisesti myytit, sukupuoli, arki, tunteet ja muisti sekä muistokulttuuri ja sodan representaatiot. Keskeistä muistokulttuuriin painottuvassa tutkimuksessa on tarkastella yksityyppisen ja kollektiivien välistä suhdetta, muistokulttuurien poliittisuutta sekä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välistä vuorovaikutusta. On huomattava, että kulloisenkin nykyhetken muistokulttuuria hallitseva politiikka muokkaa tulkintojen tekemistä menneisyyden tapahtumista.¹⁷

Käytän vuoden 1918 sodasta poliittisesti neutraalia nimitystä **sisällissota**. Vuoden 1918 tapahtumista on Suomessa käytetty useita eri nimityksiä. Sodan puhjetessa puhuttiin kapinasta ja työväen vallankumouksesta. Sodasta käytettiin myös nimitystä kansalaissota kuvaamaan saman maan kansalaisten välistä sotaa. Kansalaissota tarkoittaa siis käsitteenä samaa kuin sisällissota. Nimitys kansalaissota yleistyi Suomessa venäjänkielestä käännettynä; Venäjällä se tarkoitti nimenomaa aseellista vallankumousta. Monille suomalaisille kansalaissota tarkoitti kuitenkin veljessodan synonyymia. Heti sodan jälkeen sodan viralliseksi nimitykseksi vakiintui vapaussota. Senaatin joukot nimittivät sotaa vapaussodaksi jo keväällä 1918. Nimityksellä haluttiin korostaa, että Suomi oli sodassa Neuvosto-Venäjän kanssa ja taisteli maan itsenäisyyden puolesta. Tässä asetelmassa punakaartit olivat siis liittyneet vieraaseen valtaan. Työväenliike yritti vakiinnuttaa sodasta ilmausta luokkasota kuvaamaan sodan luonnetta yhteiskuntaluokkien välisen epätasa-arvon

¹⁷ Kinnunen & Kivimäki 2018, 373–383.

synnyttämänä konfliktina. Vapaussota säilyi kuitenkin sodan virallisena nimenä 1960-luvulle saakka, jolloin sodasta alettiin puhua yleisesti kansalaissotana. Nimityksen muutoksen taustalla oli sodan tulkintojen monipuolistuminen: toisen maailmansodan jälkeen sotaa alettiin tarkastella julkisesti myös punaisten näkökulmasta. Nykyään sisällissota on yleisesti käytetty – ja poliittisesti korrektein – nimitys vuoden 1918 tapahtumista, sillä ulkomaalaisista liittolaisista ja yllyttäjistä huolimatta sodan molemmat osapuolet olivat suomalaisia. Sodassa taisteltiin nimenomaa siitä, kenellä on valtiovalta Suomessa. Sodan eri nimet herättävät kuitenkin yhä julkista keskustelua ja sodasta on käytetty 2000-luvulla myös nimiä kansalaissota ja vapaussota.¹⁸

Tutkielmani käsittelee sitä **muistokulttuuria**, joka sisällissodan ympärille on Suomessa luotu. Muistokulttuurin käsitteeseen liittyvät luonnollisesti muistin eri tasot. Muisti on käsitteenä hämärä; sillä on useita termejä ja määritelmiä. Muistia käytetään usein kuvaamaan yleisesti menneisyyttä. Termillä muisti voidaan viitata myös muisteluun tai muistoihin.¹⁹ Muistaminen voidaan käsittää myös historiallisena kokemuksena eli tunnemuistona tai historiallisena tietoisuutena eli harkittuna muistona²⁰. Koska tutkielmani lähteet eivät ole muistitietoa sinänsä, käsitän muistin ja muistitiedon laajasti ja niistä lähtökohdista, joista esitysten tekijät ovat sen ymmärtäneet.

Tutkimukseni peruslähtökohtana on tutkia sisällissodan muistamista sata vuotta sen päätymisen jälkeen. Nämä muistamisen eri muodot ovat väistämättä menneisyyden **representaatioita**, joilla pyritään kuvaamaan yleensä totuudenmukaisesti – sikäli kuin totuuden löytäminen on mahdollista – menneisyyttä. Anne Heimo huomauttaa väitöskirjassaan *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia* (2010), että menneisyyteen ei ole koskaan suoraa pääsyä, vaan sitä on tarkasteltava erilaisina kielellisesti tai kuvallisesti tuotettuina menneisyyden representaatioina. Heimo muistuttaa myös, että representaatiot ovat aina osittaisia tai vajaita ja siksi epätäydellisiä. Representaatioilla paitsi kuvataan menneisyyttä, myös vaikutetaan menneisyyttä koskeviin tulkintoihimme; ne ovat aina aktiivisen tuottamisen tulosta. Heimo perustaa tutkimuksensa näkemykseen historiasta ihmisten kesken rakentuneena tietona ja toimintana. Kaikki tapahtunut ei muutu automaattisesti historiaksi. Historiaksi

¹⁸ Haapala 2009, 10–11; Kinnunen 2014, 408. Ks. myös Hentilä 2018, 289–297.

¹⁹ Heimo 2010, 39.

²⁰ Peltonen 2003, 20.

muuttuminen edellyttää, että tapahtuma tai ilmiö koetaan muistamisen arvoiseksi tai se on selityksiä kaipaava.²¹

Tieteen termipankin mukaan kirjallisuudentutkimuksessa käytetty representaatio on ”välilikkapale, joka esittää tai välittää toisintoja jostain itseään alkuperäisemmästä eli edustaa sitä”.²² Tutkimusaineistostani nousevat sisällissodan representaatioiksi esimerkiksi sodan tapahtumia tai kokemuksia kuvaavat teatteriesitykset, taide- ja valokuvanäyttelyt, musiikkiesitykset, kaunokirjalliset teokset ja museonäyttelyt. Myös tieteelliseen tutkimukseen perustuvat luennot ja poliittiset puheet sisältävät osin esityksiä menneisyydestä, vaikka niitä ei voi pitää varsinaisina menneisyyden representaatioina. On kuitenkin huomattava, että historiankirjoituskin on viime kädessä vain kertomuksia menneisyyden tapahtumista. Menneisyys ei itsessään sisällä kertomuksia, eikä niitä siten ole mahdollisuus löytää sieltä tutkimuksen keinoin. Vaikka tietomme menneisyydestä perustuu historiankirjoittajien tulkintoihin ja valintoihin, ei historiankirjoitusta voi pitää pelkästään fiktiivisenä.²³ Anne Heimon mukaan historian julkiset representaatiot korostavat sisällissotaa edelleen lähinnä mielivaltaisen väkivallan aikana²⁴. Aineistoni valossa näyttää kuitenkin siltä, että erilaiset sisällissodan representaatiot kuvaavat sotaa nykyään paljon monipuolisemmin korostaen yksilöiden erilaisia kokemuksia.

Lähteet ja menetelmät

Tutkimukseni lähdeaineistona ovat valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivustolla ilmoitetut tapahtumat sekä muistovuoden valtiollisista puheista eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteinen puheenvuoro sisällissodan muistohetkestä eduskunnassa 26. tammi-kuuta 2018 sekä Muistovuosi 1918 päätösseminaarin avaus- ja päätössanat 4. joulukuuta 2018. Päätösseminaarin avaussanat lausui pääministeri Juha Sipilä, päätössanat puolestaan valtiosihteeri Paula Lehtomäki. Käytän lähteenäni myös valtioneuvoston kanslian

²¹ Heimo 2010, 16.

²² Representaatiosta voidaan käyttää myös suomenkielisiä termejä edustaminen, esittäminen tai esitys. Viittaa taiteentutkimuksessa paitsi konkreettisiin esityksiin (esim. maalaus, elokuva tai kirjallinen esitys) myös taideteoksen representaatioon vastaanottajan mielessä. Tieteen termipankki. Elektroninen dokumentti. <https://tieteentermipankki.fi> (Luettu 16.4.2018).

²³ Pihlainen 2016, 86–88.

²⁴ Heimo 2010, 248.

Muistovuosi 1918 -hankeraporttia, jonka sain hankkeen tuotantopäälliköltä Tiina-Kaisa Laakso-Liukkoselta sähköpostitse²⁵.

Valtioneuvoston rooli oli toimia Muistovuosi 1918 -hankkeen kokoavana tahona. Hankkeen tarkoitus oli tehdä näkyväksi ja avoimeksi aiheen ympärillä tapahtuvaa muistamista. Se tarjosi myös yhteisen alustan muistovuoteen liittyvien tapahtumien esittelyyn. On huomattava, että sivustolle ilmoitetut tapahtumat kattavat vain murto-osan kaikista vuoteen 1918 liittyvistä tapahtumista, joita vuoden 2018 aikana järjestettiin, eikä tutkielmani tarkoitus ole esittää kokonaiskuvaa sisällissotavuoden muistamisesta vuonna 2018. Tarkastelemalla Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettuja tapahtumia voidaan kuitenkin luoda yksi läpileikkaus sisällissotavuoden muistamisesta.

Tarkastelen kyseistä valtioneuvoston ohjelmaa lähemmin toisessa pääluvussa. Käyttämäni asiakirjat, *Muistovuosi 1918 -sivustolla ilmoitetut tilaisuudet, tapahtumat ja muu sisältö, Sisällissodan muistohetki eduskunnassa 26.1.2018 – yhteinen lausuma* sekä *Muistovuosi 1918 päätösseminaarin avaus- ja päätössanat* löytyvät valtioneuvoston internet-sivulta²⁶.

Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin yhteensä 115 erillistä sisällissotavuoteen liittyvää tapahtumaa. Tapahtumien suora laskeminen ilmoitettujen tilaisuuksien mukaan ei kuitenkaan ilmaise tilaisuuksien todellista määrää. Olen luetteloanut tilaisuuksista omiksi tapahtumikseen selvästi erilliset tapahtumat, esimerkiksi eri päivinä järjestetyt luennot tai teatterien uusintänäytökset. Näin laskettuna tilaisuuksia järjestettiin kaikkiaan 131.

Valtioneuvoston internet-sivustoa voi lähtökohtaisesti pitää luotettavana lähteenä. Käyttämäni sivusto on valtioneuvoston kanslian nimenomaa tätä hanketta varten luoma tiedotuskanava. Sivustolla selvitetään hankkeen tausta ja tarkoitus sekä virkamiehet, jotka vastasivat hankkeesta. Sekä eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteisen puheenvuoron lausumat että päätösseminaarin puheet ovat sivustolla kirjallisessa muodossa.²⁷ Päätösseminaarin puheiden todellisia kirjoittajia ei voi varmuudella tietää, mutta valtioneuvoston – siis Suomen valtion – virallisen kannan tai asenteen niistä voi lukea. Puheisiin on

²⁵ Muistovuosi 1918 -hankeraportti julkaistaan valtioneuvoston kanslian vuoden 2019 vuosikertomuksessa.

²⁶ <https://vnk.fi/hanke?tunnus=Vnk002:00/2018>

²⁷ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2108 avaus- ja päätössanat. Vnk002:00/2018. Vnk.

kirjoitettu se, mitä valtioneuvoston on haluttu viestivän asiasta. Eduskuntapuolueiden puheenjohtajien puheenvuoroista voi puolestaan lukea nykypäivän puoluepoliittisia kannanottoja sisällissotaan.

Koska kyseessä on valtion koordinoima virallinen sivu, uskallan luottaa, että sivustolle ilmoitetut tapahtumat on todella järjestetty. Täytyy kuitenkin huomioida, että tapahtumien kuvaukset ovat suunnitelmia, eivätkä kerro tilaisuuksien lopullista toteutusta ja kulua. Tutkielmani ei voi ottaa huomioon kaikkia vuonna 2018 järjestettyjä sisällissotaa koskevia tapahtumia, koska kaikkia ei ilmoitettu valtioneuvoston viralliselle Muistovuosi 1918 -sivustolle. Valtioneuvoston sivustolle ilmoitettuja tapahtumia analysoimalla voi kuitenkin saada hyvän yleiskäsityksen siitä, kuinka vuotta 1918 muistettiin vuonna 2018. Alusta oli kaikille avoin, eivätkä hankkeen koordinoijat joutuneet poistamaan yhtäkään ilmoitusta²⁸. On kuitenkin vaara, että lähdeaineistoni luo varsin kapean kuvan muistovuoden tapahtumien kirjosta. Sivustolle ilmoitettiin etupäässä tapahtumia, joille haluttiin valtakunnallista näkyvyyttä, jolloin monet paikallisesti hyvinkin merkittävät tapahtumat jäävät tutkielmani ulkopuolelle. On myös mahdollista, että valtioneuvoston koordinoimalle sivustolle ilmoitettiin vain tapahtumia, joiden ajateltiin olevan ”soveliaita” tai valtion hyväksymiä.

Analysoin lähteitäni sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. Muistovuoden tilaisuuksien kokonaisuuden hahmottamiseksi tarkastelen tapahtumia aluksi määrällisesti. Olen tilastoinut ja tyypitellyt tapahtumia niiden määrän, paikan, luonteen ja järjestäjätahon mukaan: kuinka paljon tilaisuuksia järjestettiin, mitä tilaisuudet ja tapahtumat käytännössä olivat, missä niitä järjestettiin ja mitkä tahot niitä järjestivät. Osin luokittelu on hankalaa, koska joitakin tilaisuuksia on merkitty luetteloon kahteen kertaan ja jotkut tilaisuudet sisälsivät useita elementtejä, esimerkiksi juhlahjumanpalveluksen, musiikkitilaisuuden ja patsaan paljastamistilaisuuden. Olen määritellyt tilaisuudet tapauskohtaisesti: selkeästi samaan tapahtumaan liittyvät yhtenevät tilaisuudet, kuten muistojuhla ja jumalanpalvelus voidaan lukea yhdeksi tilaisuudeksi, mutta jos edellisiin liittyy esimerkiksi valokuvanäytelyn avaus, se on merkitty erillisenä tilaisuutena. Joistakin teatteriesityksistä järjestettiin useita näytöksiä jopa eri paikkakunnilla, joten yhtenä tilaisuutena ilmoitettu tapahtuma saattaa tilastoissani olla useana erillisenä tapahtumana. Jos teatterinäytösten määrää tai

²⁸ Tiina-Kaisa Laakso-Liukkosen puhelinhaastattelu 27.9.2019.

uusintänäytösten ajankohtia ei ole ilmoitettu, merkitsen se yhdeksi tilaisuudeksi. Kirjan julkaisemisen katson olevan ”tapahtuma” riippumatta siitä, ilmoitettiin sivustolla varsinaista julkistamistilaisuutta.

Tilaisuuksien tapahtumapaikkojen määrittely on myös osin hankalaa, koska kaikissa tapahtumissa ei ole mainittu paikkaa. Esimerkiksi joidenkin teatteriesityksien kohdalla määrittelen tapahtumapaikaksi järjestävän teatterin kotipaikkakunnan, ellei näytöspaikkaa erikseen mainita. Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin myös useita sisällissotavuotta käsittelevien kirjojen julkaisemisia. En huomioi tapahtumapaikkoja käsittelevässä tilastoinnissani kirjojen julkaisupaikkoja, koska se vääristäisi tilastoa. Julkaisupaikat ovat luonnollisesti kirjakustantajien kotipaikkoja, useimmiten Helsinki tai Tampere, joten näiden kaupunkien merkitys korostuisi tarpeettomasti julkaisupaikkojen mukaan ottamisella.

Tilaisuuksien sisältöjen hahmottamiseen olen teemoitellut asioita, joita tilaisuuksissa on käsitelty. Olen jaotellut tilaisuuksia myös sen mukaan, kumman osapuolen, punaisten vai valkoisten, näkökulmasta sotaa tarkastellaan. Suurimmassa osassa tarkastelunäkökulma on yleinen ja molemmat huomioiva, mutta joukossa on myös selvästi toisen osapuolen näkökulmasta esitettyjä tilaisuuksia. Esimerkiksi punaisten naiskaartista tehty musikaali ja punavankimuistomerkillä järjestetty muistojuhla ovat jo nimensä perusteella punaisen puolen tilaisuuksia, kun taas jääkäreitä koskevat tilaisuudet liittyvät valkoisten muistokulttuuriin.

Pragmatiikan eli kielen käytön ja kielellisen vuorovaikutuksen tutkimuksen painopiste on puhutussa tai kirjoitetussa, monologisessa tai dialogisessa tekstissä. Koska tarkastelen tutkielmassani kirjoitettuja puheita, huomioni kiinnittyy ainoastaan verbaaliseen viestintään ja nonverbaalinen viestintä, kuten ilmeet, eleet, äänenpainot ja vuorovaikutus, jää tarkasteluni ulkopuolelle. Lähestyn puheiden kielenkäyttöä diskurssianalyysin avulla. Diskurssin määritelmä sisältää sekä kielenkäytön että sen taustalla olevat sosiaaliset ja kulttuuriset funktiot. Myös diskurssien analyysissä on kaksi tasoa: kielenkäytön mikrotaso ja kontekstin makrotaso.²⁹ Käytän kielenkäytön kuvauksessa kielitieteellisiä sanaston ja kieliopin analyysikeinoja tarkastellen esimerkiksi käytettyjä metaforia, tyyliä ja

²⁹ Leiwo & Pietikäinen 1998, 102–103.

retorisia keinoja. Makrotason analyysissä keskityn ennen kaikkea yhteiskunnallisten rakenteiden tarkasteluun.

Lähteiden analyysissä on tärkeää kysyä, miksi tiettyntyyppisiä tilaisuuksia järjestettiin, miksi juuri tietyillä paikkakunnilla ja miksi järjestäjinä olivat tietyt tahot. Teemojen selkiytyttyä pohdin, miksi tietyt teemat nousevat tilaisuuksissa muita vahvemmin esiin. Laadulliseen tarkasteluun käytän sisällön ja muodon analyysiä sekä narratiivista analyysiä. Narratiivinen analyysi on laadullinen menetelmä, jonka avulla voidaan hahmottaa, millaisia kertomuksia tutkittavasta kohteesta kerrotaan tai miten tutkittava ilmiö hahmotuu kertomuksenkaltaisena rakenteena³⁰. Kohteen lähitarkastelun tarkoituksena on kyetä avaamaan niitä käsityksiä ja asenteita, joita tilaisuuden takana mahdollisesti on sekä muita tapahtumaan (tilaisuuteen, näyttelyyn, esitykseen) vaikuttaneita tekijöitä. Mikä funktio tilaisuuden järjestämisellä on ollut ja mitä se kertoo tekijöistään? Mitä tapahtumat kertovat tämän päivän suomalaisista?

Teoreettinen viitekehys

Suomen sisällissodasta on kulunut jo sata vuotta, joten sen itse kokeneita ei ole enää kertomassa muistoistaan. Sodan kommunikatiivinen muisti on katoamassa, kun sisällissodan tapahtumiin ei ole suoraa tai lähisukupolvienkaan välittämää suhdetta. Sisällissodan muistot ovat siirtymässä kansakunnan kollektiiviseen muistiin. **Kollektiivinen muisti** on käsitteenä hankala ja sen ongelmallisuudesta on keskusteltu paljon kansainvälisessä tutkimuksessa. Käsite on peräisin ranskalaiselta filosofilta ja sosiologilta Maurice Halbwachsilta ja sitä on käytetty kuvattaessa muistamiseen liittyviä kognitiivisia prosesseja, julkisen muistamisen muotoja tai jonkin yhteisön muistoja. Yhteisön muistista puhuttaessa jää kuitenkin usein epäselväksi, tarkoitetaanko sillä yhteisön jäsenten yhteisiä muistoja, näiden muistojen muodostamaa kokonaisuutta vai niitä muistoja, joita yksittäinen ihminen on omaksunut yhteisön jäsenenä. Geoffrey Cubitt toteaa, että historia on kollektiivista muistia sen kehittyneessä muodossa. Se on tiedollisen harjoittamisen muoto, jonka avulla yhteisön on mahdollista muistaa. Halbwachsin teoriassa historia ei

³⁰ Heikkinen 2007, 148–150.

näyttäydy kollektiivisen muistin uusintamisena tai sen jatkeena, vaan tiedon muotona, jolla on sidos inhimilliseen muistiin.³¹

Jan ja Aleida Assmann jakavat muistin sisäiseen, kommunikatiiviseen eli sosiaaliseen ja kulttuuriseen muistiin. Tässä sisäinen muisti tarkoittaa yksilöllistä, omiin kokemuksiin perustuvaa muistia. **Kommunikatiivinen muisti** tarkoittaa sosiaalista muistia, joka kattaa lähimenneisyyden ja korkeintaan 3–4 sukupolven välisen muistelun. Tätä pidemmälle ulottuva muisti on yhteisön tai kansakunnan kulttuurista muistia. **Kulttuurinen muisti** sisältää kyseiselle kulttuurille merkityksellisiä piirteitä ja se ilmenee esimerkiksi rituaaleissa ja perinnetuotteissa.³² Osa tutkijoista käyttää mieluummin **sosiaalisen muistin** käsitettä kuvaamaan kollektiivista muistia. Esimerkiksi Pirjo Korkiakankaan mukaan sosiaalinen muisti korostaa kollektiivista muistia paremmin muistamisen funktionaalisuutta ja niitä tavoitteita, joihin muistelulla pyritään. Sosiaalinen muisti liitetään myös useammin tiettyyn yhteisöön.³³

Vaikka tutkimusaineistoni ei sinänsä kuulu *oral history*³⁴ piiriin, voidaan käyttämiäni sisällissodan representaatioita lähestyä myös muistitietotutkimuksen kautta. Useimmat sodan representaatiot perustuvat paitsi historian tutkimukseen myös ihmisten kokemuksiin ja muistitietoon. Muistitietotutkimuksen lähtökohtana on saada tietoa yksilöiden kokemuksista osana historiallista tapahtumaa. Sen avulla voidaan nostaa esille myös sellaisia tapahtumia, jotka virallisiin dokumentteihin perustuva historiankirjoitus on jättänyt huomiotta. Muistitietotutkimuksessa tapahtuma, kokemus ja kerronta ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Kerronnassa risteytyvät usein yksilön ja yhteisön näkökulmat sekä muistelijan omat ja toisten muistitiedot.³⁵

Mikrohistorialliselle tutkimusotteelle on leimallista käyttää muistitietoa lähteenä; muistitieto nähdään jälkenä tai johtolankana menneisyydestä. Tarkan lähiluvun³⁶ ja oikeiden kysymysten avulla tutkija voi saada nämä menneisyyden jäljet puhumaan. Täytyy

³¹ Cubitt 2007, 40–43, 158; Heimo 2010, 40.

³² Assmann 2008; Heimo 2010, 41.

³³ Korkiakangas 2006, 127–128.

³⁴ Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa käsitteellä tarkoitetaan yleensä erilaisin haastattelumenetelmin tuotettua, menneisyyttä koskevaa tutkimusaineistoa. Suomessa termi *oral history* on käännetty usein muistitietotutkimukseksi tai muistitietohistoriaksi. Fingerroos & Peltonen 2006, 8.

³⁵ Salmi-Niklander 2006, 199–200.

³⁶ Lähiluvulla tarkoitan tässä tarkkaa, yksityiskohtiin keskittyvää tekstin tarkastelua.

kuitenkin huomata, että koska muistitieto on luonteeltaan konstruktivistista, näiden menneisyyden johtolankojen merkitykset syntyvät aina vasta tutkijan niille rekonstruoimissa merkityksissä. Muistitietoon perustuvat rekonstruktiot eivät myöskään ole koskaan lopullisia, koska ne ovat subjektiivisia ja tuotettu nykyisyydestä käsin. Historia välittyy yhteiskunnassa joka tapauksessa myös muistitiedon ja perinteen välityksellä. Perinteen siirtämisessä ovat avainasemassa yksilöiden lisäksi myös erilaiset perinneseurat ja -järjestöt, joita voidaan tässä yhteydessä nimittää **muistiaktiiveiksi**. Tämän tapaisen historian ongelmana on, että perinne ei välitä yhtenäistä historiakuvaa, vaan hyvinkin erilaisia käsityksiä menneestä. Jorma Kalela kuvaa näitä perinteeseen ja muistitietoon pohjautuvia käsityksiä termillä **sosiaaliset muistit**. Erilaiset julkisten historioiden ja sosiaalisten muistien esitysten jatkuva kamppailu hegemoniasta on osa **historian politiikkaa**, jonka ulkopuolelle ei yksikään historiantutkija voi asettua.³⁷

Tuomas Tepora muistuttaa, että tunteet ovat läheinen osa muistamista ja siksi aikaan ja muistamiseen keskittyvän tutkimuksen on tarpeen esitellä käsitteitä, jotka hahmottavat yksilön, ryhmän ja tunteen vuorovaikutusta. Sota-ajan ja sotakokemusten kollektiivinen muistaminen liittyy läheisesti **tunneyhteisön** käsitteeseen. Tunneyhteisö rakentuu jaeituista ”tunnenormeista”, eli yhteisistä tunteisiin liittyvistä kirjoittamattomista säännöistä. Muistaminen on ajassa muuttuva ilmiö, jota on hyvä tarkastella yhteiskunnan sisäisten pienryhmien ja laajemman kokonaisuuden välisenä vuoropuheluna. Tepora muistuttaa myös, että **trauman** käsite on epätäsmällinen, joten sota-aikaa analysoitaessa on parempi käyttää **kulttuurisen trauman**³⁸ käsitettä kuvaamaan yhteiskunnan tai tietyn ryhmän identiteettiin liittyvää tunteellista säröä, jota vastaan ryhmä on kehittänyt monia muistamisen strategioita.³⁹ Myös Seppo Hentilä huomauttaa, että traumapuheen ongelmana on sen epämääräisyys: sisällissodan yhteistä traumakokemusta ei yksinkertaisesti voi olla olemassa. Hentilän mukaan aikalaisten kohdalla traumakokemus määräytyi ensisijaisesti siitä, mikä oli kenenkin asema suhteessa sisällissotaan sekä siitä, miten nuo tapahtumat koskettivat häntä ja hänen läheisiään. Sodassa menehtyneiden omaiset ja silmittömän väkivallan näkijät, kokijat ja tekijät sekä vankileireille joutuneet olivat altteimpia trauman

³⁷ Fingerroos & Peltonen 2006, 31–32; Kalela 2006, 87.

³⁸ Käsite kulttuurinen trauma perustuu metaforalle: myös yhteisö on ”haavoittunut” (traumatisoitunut), kun useat sen jäsenet ovat kuolleet väkivaltaisesti tai kärsivät erilaisista post-traumaattisista häiriöistä. Korhonen 2016, 249–250.

³⁹ Tepora 2015. Elektroninen dokumentti.

kantajia. Traumoista puhuttaessa on otettava huomioon myös ajallisesti pitkä välimatka vuoteen 1918.⁴⁰

Vaikka sota-ajat – niin sisällissota kuin toisen maailmansodankin aika – ovat paljon tutkittuja aiheita suomalaisessa historiantutkimuksessa, tiedämme hyvin vähän sodasta kokemuksena. Tarkastelemani sisällissodan representaatiot perustuvat usein ihmisten muistoihin ja kokemuksiin. Kokemus voidaan erottaa epämääräisestä arkikäytöstä kokemushistorian tieteellisen tematisoinnin avulla. Saksalaisessa kokemushistoriassa kokeminen on prosessi, jossa elämykset muokkautuvat kielellisesti ilmaistaviksi ja jaettaviksi kokemuksiksi. Vaikka muistin ja kokemuksen raja on häilyvä, voidaan kokemukset ymmärtää suorien havaintojen ja elämysten sijaan ”välittyneinä prosesseina, joissa kieli, sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset merkitysjärjestelmät muokkaavat ihmisen ajatusmaailmaa”. Ville Kivimäen mukaan yksilöiden elämänhistoriat, sukupuoli ja sosiaalinen asema vaikuttavat merkittävästi siihen, kuinka he jäsentävät maailmaa ja kokemuksiaan. Kokemuksia tutkittaessa ei ole niinkään tärkeää se, mitä tapahtui, vaan kuinka ihmiset tämän tapahtuman ymmärsivät ja minkälaisia merkityksiä tapahtumalle annettiin. Näin tutkimuksen keskiöön nousevat ne merkitysjärjestelmät, joiden avulla kokija pyrkii ymmärtämään tapahtumaa.⁴¹

Muistovuosi 1918 -hankkeen teemoiksi oli valittu sovinto ja eheys. **Sovinto** liittyy anteeksiantamisen politiikkaan⁴², jossa kollektiiviset toimijat, kuten valtiot, voivat pyytää tai antaa anteeksi toimintaansa. Valtiot pystyvät kollektiivisina toimijoina tekemään sitoumuksia ja kantamaan vastuunsa menneisyyden teoista myös ylisukupolisesti. Usein poliittisen anteeksiannon tavoitteena pidetään sovintoa. Sovinnon käsite on hyvin monimuotoinen, mutta sen vähimmäisvaatimuksena voidaan pitää vihollisuuksien lopettamista tai niiden uusiutumisen estämistä. Sovinnon tavoitteena on myös osapuolten välinen luottamus ja yhteistyön mahdollisuus historian ongelmista huolimatta. Menneisyys ei myöskään saa määrittää olennaisesti sovinnon tehneiden osapuolten identiteettejä tai

⁴⁰ Hentilä 2018, 298.

⁴¹ Kivimäki 2019, 22, 30; Kivimäki 2006, 82–85.

⁴² Poliittinen anteeksiantaminen eroaa henkilöiden välisestä ja uskonnollisesta jumalan ja ihmisen välisestä anteeksiannosta mm. siten, että siihen ei tarvitse sisältyä minkäänlaista tunteellista sitoutumista, vaan ainoastaan päätös siitä, että anteeksiannettuihin rikoksiin ei voida enää vedota poliittisissa keskusteluissa. Forsberg, 2012, 67.

keskinäisiä suhteita. Sovinnon korkeimpana tasona voidaan pitää **eheytymistä** eli harmoniaa, yhtenäisyyttä ja yhteistä identiteettiä.⁴³

⁴³ Forsberg 2012, 67–68.

1 SADAN VUODEN MATKA: MUISTOKULTTUURIN MONET KASVOT

Sotia ja uhreja voi pitää modernien yhteiskuntien muistokulttuurin kivijalkana. Tuomas Teporan mukaan tämä liittyy paitsi valtioiden johtamaan jatkuvuuden politiikkaan ja pahan kieltämiseen myös sodan voimaan luoda merkityksiä sen kokeneille ihmisille. Valtion instituutiot, tiedotusvälineet, kansalaisjärjestöt ja muut yhteiskunnan toimijat pyrkivät muokkaamaan sodan jälkeen sen erityisistä kokemuksista ymmärrettävän kertomuksen.⁴⁴

Sisällissodan julkinen muistaminen on erityisen haastavaa. On vaikeaa kunnioittaa ja muistaa sotaa, joka on ravistellut jaettua kokemusta yhtenäisestä kansasta ja jakaa yhteistä julkista tilaa voittajien ja hävinneiden kesken. Jännitteet ja erimielisyydet ovat johtaneet usein yksinkertaistettuihin muistoihin ja jopa sisäisen konfliktin kieltämiseen.⁴⁵ Heikki Ylikangas muistuttaa, että sisällissodista jää kansakuntien historiaan syviä arpia, jotka paranevat hitaasti. Katkeruutta ei aiheuta niinkään toisen osapuolen voitto ja toisen häviö, vaan kauna ja viha, jonka varsinaisen sodankäynnin ulkopuolella tapahtuneet terroriteot, teloitukset ja murhat ovat synnyttäneet. Ylikankaan mukaan Suomen sisällissodan vuosikymmeniä jatkunut kansallinen trauma perustui nimenomaa valkoisen terrorin peittelyyn ja salailuun. Pahat teot eivät ole voineet unohtua, eikä trauma parantua ennen kuin kaikki voittajan sodassa tekemät hirmutyöt on paljastettu, niiden tekijät ovat saaneet rangaistuksensa ja tekojen kohteet hyvityksensä.⁴⁶

Suomessa sisällissotatulkinnat ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa. Muistokulttuurin muutos on heijastellut myös valtion toimiin ja julkisiin kannanottoihin sisällissodasta. Tarkastelen seuraavassa tulkintojen ja muistokulttuurin muutosta kronologisesti sekä muistomerkkien valossa. Koska tutkielmani käsittelee myös valtiotason muistamista vuonna 2018, on tarpeen tarkastella valtion roolia sisällissodan muistokulttuurissa laajemminkin.

⁴⁴ Tepora 2017, 131–132.

⁴⁵ Roselius 2014, 297.

⁴⁶ Ylikangas 1993, 521–522.

1.1 Muistokulttuurit yhteiskunnan peilinä

Suomen sisällissodan osapuolet rakensivat omat tulkintansa tapahtuneesta heti sodan päätyttyä. Voittajat tulkitsivat vuoden 1918 konfliktin kansalliseksi vapaussodaksi. Nimityksellä haluttiin korostaa sodan luonnetta vapaussotana Neuvosto-Venäjän vallan alta. Tässä tulkinnassa punaiset sosialistit olivat nousseet Suomen valtion lakeja ja järjestystä vastaan ja vastustaneet taistelua kansallisen vapauden puolesta liittymällä venäläisiin sotajoukkoihin. Seppo Hentilän mukaan voittajat ryhtyivät jo ennen sodan loppumista konstruoimaan sodasta vapaussotaa, joka ikään kuin kruunaisi Suomen itsenäisyyden.⁴⁷

Useimpien tutkijoiden mukaan voittajien näkemys sodasta läpäisi koko yhteiskunnan ja edusti niin sanottua ”virallista totuutta”. Virallinen julkisuus toisti mielikuvaa punaisten julmuudesta ja valtiopetoksellisesta yhteistyöstä venäläisten kanssa peitellen voittajien tekemiä rikoksia.⁴⁸ Marko Tikka kuitenkin väittää, että vapaussotatulkinnan valtakautena, 1920-luvulta 1960-luvulle vallitsi useita tulkintoja⁴⁹ sisällissodasta. Tikan mukaan mitään tulkintaa ei voida pitää täysin hallitsevana, vaikka valtiollinen julkisuus⁵⁰ pyrki luomaan niin sanotusta vapaussotatulkinnasta sodan virallisen tulkinnan. Voittajien ylläpitämä vapaussotakuva oli ristiriidassa aikalaisten omiin kokemuksiin nähden – vapaussotaselitys oli epäuskottava jopa voittaneille valkoisille.⁵¹

Sodan muisto ja muistaminen oli voittajille julkista ja sallittua. He saivat kanavoida menetyksensä perinteisiin hautajaisseremonioihin ja muistomerkkien pystyttämiseen omille uhreilleen. Myös akateeminen tutkimus myötäili voittajien kertomusta. Massiiviset vapaussodan historiikit, muu vapaussotakirjallisuus ja punaista terroria dokumentoinut muistitietotutkimus loivat perustan valkoisen tulkinnan hegemonialle. Punaisten muistot ja kokemukset rajattiin heti sodan jälkeen virallisen historian ulkopuolelle työväentalojen ja entisten punakaarilaisten kotien suljettuihin tiloihin. Jakautunut muistokulttuuri ehkäisi

⁴⁷ Haapala 2009, 10; Roselius 2014, 299; Hentilä 2018, 67–68.

⁴⁸ Esim. Hentilä 2018, 73; Peltonen 2009, 464.

⁴⁹ Myös Niko Kannisto esittää, että kuva valkoisesta Suomesta on monipuolisempi kuin yleensä on oletettu. Kannisto 2016, 621.

⁵⁰ Marko Tikka tarkoittaa virallisella julkisuudella esim. kouluopetusta, erilaisia juhlapäiviä, tapahtumia ja patsaita.

⁵¹ Tikka 2018, 118–125.

kansakunnan eheytymistä ja voimisti sodan traumaattista puolta. Ideologiset traumat eivät päässeet purkautumaan, mikä synnytti syvää katkeruutta hävinneiden keskuudessa.⁵²

Suomen työväenliike torjui sodan voittajien vapaussotatulkinat. Työväenliikkeen edustajat korostivat, että sodan syttyessä Suomi oli jo itsenäinen, eikä työväestö siten ollut liittynyt venäläisten kanssa taistelemaan itsenäisyyttä vastaan. Työväenliikkeen sisällä vallitsi kuitenkin erilaisia tulkintoja sisällissodasta, osallistumisesta sotaan ja työväenliikkeen aiemmasta luonteesta. Erimielisyydet johtivat liikkeen jakautumiseen pian sodan jälkeen⁵³. Työväenliikkeen molemmat ryhmät torjuivat yhtä lailla voittajien vapaussotatulkinan ja korostivat sodan arvioimista vuoden 1918 taloudellisia ja valtiollisia oloja vasten sekä muistuttivat valkoisten harjoittamasta terrorista. Työväenliike piti yksimielisesti porvaristoa sodan aloitteellisena osapuolena. Yhteistä nimitystä sodalle oli kuitenkin vaikea löytää: sosiaalidemokraatit puhuivat kansalaissodasta, valtiokaappauksesta tai osin kapinasta tai luokkien välisestä sodasta, kun taas kommunistit nimittivät sotaa luokkasodaksi tai vallankaappaukseksi. Suomen sosialistisen työväenpuolueen piirissä käytettiin vaihtelevammin kaikkia muun vasemmiston suosimia nimityksiä.⁵⁴

Työväenliikkeen muistokulttuuria hallitsi paitsi sisällissotatulkintojen esiintuominen myös punavankien armahtaminen ja punaorpojen ja -leskien kohtalot. Sosiaalidemokraatit perustelivat armahdusvaatimuksiaan kansakunnan yhtenäistämisellä ja katkeruuden liennyttämisellä. Punavankien asiaa pidettiin esillä niin eduskunnassa, lehdistössä kuin mielenosoituksissakin. Myös työväenliikkeen paikallisyhdistykset ja piirijärjestöt pyrkivät auttamaan vankeja toimittaen esimerkiksi ruokapaketteja vangeille ja heidän perheilleen.⁵⁵

Tulkinat vuoden 1918 tapahtumista vähenivät työväen lehdistössä vuoden 1923 jälkeen, vaikka keskustelua aiheen ympärillä käytiin edelleen. Työväen lehdet keskittyivät enemmän yksittäisiin taisteluihin ja sotaa käsitteleviin tarinoin kuin sodan kokonaiskuvan

⁵² Peltonen 2009, 465; Roselius 2014, 299; Hentilä 2018, 73–79.

⁵³ Punaisten aseellisesta toiminnasta syrjässä pysytelleet elvyttivät työväenliikkeen takaisin toimintaan jo keväällä 1918 perustamalla Suomen sosiaalidemokraattiseen puolueen (SDP). SDP:n toimintaan tyytymättömät perustivat Suomen sosialistiseen työväenpuolueen (SSTP) vuonna 1920. Lisäksi maassa vaikutti Neuvosto-Venäjällä päämajaansa pitänyt Suomen kommunistinen puolue (SKP), jonka kannattajat perustivat Suomeen Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön (STPV). STPV:n toiminta kiellettiin tosin jo vuonna 1923. Hentilä 2004, 124, 144.

⁵⁴ Saarela 2018, 281–282, 290; Saarela 2009, 417–419.

⁵⁵ Saarela 2018, 286–288.

luomiseen. Punaisten muistokulttuuria ylläpitivät erityisesti valkoisten vapaussotatulkin-
taa kyseenalaistaneet tarinat vankileireistä, nälkäisistä orvoista ja valkoisten hirmuteoista
sodan aikana.⁵⁶

Aapo Roselius puhuu vapaussodan erityisistä muistobuumeista. Ensimmäinen muisto-
buumi alkoi heti sodan jälkeen ja kesti 1920-luvun alkuun. Roselius korostaa, että vaikka
muu yhteiskunta alkoi palata tavalliseen arkeen, vapaussodan muistokulttuuri, jota erityi-
sesti suojeluskunnat ylläpitivät, keskittyi yhä sodanaikaisten uhkien ympärille. Suojelus-
kuntien valta-asema julkisen muistokulttuurin muokkaajana ja ylläpitäjänä perustui en-
nen kaikkea järjestön muistiaktiivien innokkaaseen toimintaan. Monet suojeluskuntalai-
set olivat myös tärkeissä yhteiskunnallisissa asemissa etenkin kunnallistasolla. Roselius
perustaa näkemyksensä suojeluskuntien hallitsemasta sisällissodan julkisesta muistista
Timothy G. Ashplantin teorialle: ”Ashplantin mukaan ryhmän mahdollisuudet menestyä
muistiaktivistina riippuvat siitä, miten hyvin ryhmä toimii laajemman yleisön äänenä ja
kuinka paljon näkyvyyttä sen kannanotot saavat”.⁵⁷

Toinen vapaussodan muistokulttuurin aalto koettiin 1930-luvun alussa, jolloin äärioikeis-
tolaiset radikaaliliikkeet Lapuan liike suunnannäyttäjänään vahvistivat hetkeksi asemi-
aan. Äärioikeiston kansainväliseen nousuun oli vaikuttanut etenkin 1920-luvun lopun
maailmanlaajuinen talouslama ja siitä seurannut epävarmuus. Oikeistoradikaalit pitivät
itseään valkoisen Suomen perillisinä, joiden tehtävänä oli ylläpitää vapaussodan muistoa
ja syrjäyttää vasemmistolaiset maan politiikasta. Äärioikeisto ei kyennyt murtamaan suo-
malaista parlamentaarista järjestelmää – itse asiassa Lapuan liikkeen myötä poliittinen
keskusta ja sosiaalidemokraatit lähentyivät toisiaan muodostaen vahvan molempia poliit-
tisia ääripäitä hillitsevän rintaman. Myös oikeisto jakaantui entistä vahvemmin radikaal-
leihin ja konservatiiveihin. Lapuan liikkeen perillinen Isänmaallinen kansanliike (IKL)
vaikutti vuosien ajan Suomen poliittiseen ja kulttuuriseen kenttään näkyen myös vapaus-
sodan julkisessa muistokulttuurissa.⁵⁸

Äärioikeiston heikentyminen antoi tilaa ajatukselle, että sotaa voisi muistella myös vä-
hemmän poliittisesti. Vapaussodan käyttö vasemmiston vastaisena symbolina alkoi

⁵⁶ Saarela 2018, 292.

⁵⁷ Roselius 2014, 265, 309–310, 316. Tarkempaa tietoa kansalaisjärjestöistä esim. Hentilä 2018, 157–159.

⁵⁸ Hentilä 2018, 165–166; Roselius 2014, 316–317.

vähitellen heikentyä ja esimerkiksi suojeluskuntien asema valkoisen perinnön vaalijana muuttui yhä symbolisemmaksi. Sanat ja symbolit säilyivät ennallaan, mutta niiden yhteys arkisiin identiteetteihin alkoi laimentua. Sisällissota alkoi siirtyä osaksi myyttistä kansallista historiaa.⁵⁹

1930-luvun muistokulttuuri keskittyi erityisesti veteraaneihin ja sotakokemuksiin. Tavallisten sotilaiden muistot, joita alettiin kerätä erilaisten hankkeiden avulla, nähtiin aitona ja epäpoliittisena historiana, sodan todellisena kuvana. Myös ajan kuluminen vaikutti luonnollisesti muistojen lientymiseen. Valkoisten tulkinnan valta sodan ”virallisena” totuutena ei kuitenkaan murtunut vielä tuolloin.⁶⁰

Muistinpoliittisesti talvisodalla oli vuoden 1918 perintöä tasoittava vaikutus, vaikka sisällissodan historiankirjoituksen käänne vapaussodasta kohti kansalaissotatulkintaa tapahtui vasta 1960-luvulla. Toista maailmansotaa pidetään yleisesti Suomessa ajanjaksona, joka yhdisti kansakunnan. Kansakuntaa kahtia jakaneen konfliktin molemmilla osapuolilla oli nyt yhteinen vihollinen, jonka voittamiseksi oli yhdistettävä voimat ja siirrettävä vanhat kaunat syrjään. Uusi sota ja sen yhteinen vihollinen korvasivat aikaisemman kansakunnan syntymyytin ”sopivammalla” myytillä, johon suurin osaa kansasta pystyi samastumaan. Sodan aikana alkoi kehittyä ensi kertaa suomalaisten yhteinen muistokulttuuri, joka huomioi sisällissodan molempien osapuolien uhrin. Tätä eri kansalaispiirien yhteistä voimanponnistusta on totuttu nimittämään talvisodan hengeksi. Talvisodan yhteisten uhrien on ajateltu myös sitoneen kansakuntaa yhteen sisällissodan erottavien uhrien sijaan. Teporan mukaan ajatus ”talvisodan hengestä” on kuitenkin jossain määrin propagandistinen ja pinnallinen, ja sitä ovat vaalineet lähinnä tavalliset kansalaiset ja populaari historiakulttuuri.⁶¹

Sovinnolliset eleet ja kansakunnan eheytymiseen tähtäävä muistinpolitiikka alkoivat jo ennen talvisotaa, joten toisen maailmansodan kokemukset eivät yksin selitä muistokulttuurin asteittaista muutosta. Monet tutkijat korostavatkin mieluummin hyvinvointipolitiikan etenemisen ja 1960-luvun sukupolvikapinan merkitystä sisällissodan tulkinnan muutoksessa. Joka tapauksessa vapaussodan muistokulttuurin kiihkeimmät vuodet

⁵⁹ Hentilä 2018, 192; Roselius, 2014, 317–318.

⁶⁰ Roselius 2014, 320–321.

⁶¹ Tepora 2018a, 305; Tepora 2018b, 181–182; Hentilä 2018, 206–209.

sijoittuvat ajalle ennen talvisotaa ja sen loppuna voidaan pitää vuotta 1944, rauhaa Neuvostoliiton ja Suomen välillä.⁶²

Ulla-Maija Peltosen mukaan sotien jälkeen alkoi toinen vaihe sisällissodan käsittelyssä. Suomen yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttui Neuvostoliiton voitettua sodan. Punaisten kertomukset vankileireiltä, piilossa olevista haudoista ja teloituspaikeista sekä punaisten perheiden syrjinnästä alkoivat nousta esiin. Valtiollinen retoriikka muuttui maailmansodan syttymisen myötä. Muutos ei kuitenkaan yltänyt heti paikallistasolle, jossa toisinaan korostettiin yhä punaisten ja valkoisten tulkintojen eroja. Erityisesti sanomalehdistö nousi avainasemaan konsensuksen saavuttamisessa; kirjoittamalla kansallinen kertomus uudelleen voitiin tukea myös sotatilanteen vaatimaa kansallista yhteenkuuluvuudentunnetta. Myös kirjallisuudessa ja tutkimuksessa alettiin kyseenalaistaa niin kutsuttua valkoista totuutta 1950-luvun lopulla. Tuomas Tepora kuitenkin muistuttaa, että tutkijat vähättelivät 1960-luvulle saakka valkoisen terrorin laajuutta.⁶³

Maailmansodan jälkeen alkoi kehittyä sisällissodan yhteinen muistokulttuuri ja monien tutkijoiden mukaan punaisten näkemykset vuoden 1918 tapahtumista tulivat 1960-luvulla yleisesti hyväksytyiksi, osaksi ”suurta kertomusta”. On kuitenkin huomattava, että vasemmiston muistokulttuuri ei suinkaan ollut yhtenäinen sotien jälkeen. Kommunistien mielestä ainoastaan he vaalivat punaista muistoa asiaankuuluvasti, paremminkin juhlien kuin surren punaisten uhrauksia. Sovintopolitiikkaan sitoutuneet sosiaalidemokraatit sen sijaan kannattivat uutta, toisessa maailmansodassa kaatuneiden kulttia, jossa sotien uhrin nähtiin yhteisinä ja yhdistävinä. Joka tapauksessa vasemmisto vahvisti poliittisesti asemiaan toisen maailmansodan jälkimainingeissa, kun oikeistolaiset järjestöt kiellettiin rauhansopimuksen mukaisesti.⁶⁴

Tuomas Tepora muistuttaa, että 1960-luvulla kansalaisyhteiskunnassa ”puhalsivat uudet tuulet, jotka sysäsivät konservatiivisia arvoja syrjään”. Julkisella areenalla kuultiin yhä enemmän ääniä kaikista yhteiskuntakerroksista, eikä valkoisten kertomus sisällissodasta kyennyt enää tyydyttämään kaikkia. Vasemmistopiirien vaalimat vastakertomukset nousivat julkiseen keskusteluun. Erityisesti Väinö Linnan romaanitrilogia *Täällä*

⁶² Hentilä 2018, 227–229; Roselius 2014, 330; Tepora 2018a, 305.

⁶³ Peltonen 2009, 467; Tepora 2018a, 304, 316. Ks. myös Salminen 2007, 104–106.

⁶⁴ Tepora 2018a, 305; Salminen 2007, 221.

pohjantähden alla (1959–1962) kykeni vapauttamaan punaisten näkökulman kahleistaan ja kumoamaan vapaussodan valkoisen kertomuksen hegemonian. Esko Salminen huomauttaa, että romaani sai aluksi ristiriitaisen vastaanoton maan johtavissa sanomalehdissä, mutta vasemmistopiireissä sitä luettiin ”suurena totuutena”. Vaikka historiantutkijat torjuivat aluksi Linnan näkemyksen, alkoi myös akateeminen historiantutkimus 1960-luvulla tarkastella sisällissotaa alempien kansankerroksien näkökulmasta ja kyseenalaistaa konservatiivisia tulkintoja.⁶⁵ Linnan teos vaikuttaa suomalaisten käsityksiin vuoden 1918 tapahtumista edelleen. Pilvi Torstin tutkimus suomalaisten historiatietoisuudesta osoitti, että useimmat suomalaiset pitivät romaania *Täällä pohjantähden alla* yhtenä tärkeimpänä vuoden 1918 tapahtumien kuvaajana⁶⁶.

1960-luvulla sisällissodan jyrkimpiä tulkintoja pyrittiin tasoittamaan korostamalla sodan luonnetta yhteisenä kansallisena kokemuksena. Jaakko Paavolaisen tutkimukset⁶⁷ sisällissodan molemminpuolisesta terrorista tukivat käsitystä yhteisestä murhenäytelmästä. Paavolaisen työ nosti ensi kertaa tutkimuksen piiriin taisteluiden ulkopuolisen väkivallan, mikä oli aikalaisille – erityisesti punaisille ja heidän jälkeläisilleen – hyvin merkittävää.⁶⁸ Myös julkisiin arkistoihin talletettiin laajalti suomalaisten omakohtaisia muistoja ja kokemuksia sisällissodasta. Ulla-Maija Peltonen huomauttaa, että kerronta jakautui kuitenkin edelleen kahtia. Voittajien kertomukset toistivat painetussa kirjallisuudessa esiin tulleita seikkoja, kun taas hävinneiden muistoissa oli paljon uusia, vaiettuja ja unohdettuja alueita. Hävinneet korostivat muistamisen tärkeyttä ”totuuden tähden, että tehdyt vääryydet tulisivat esiin”.⁶⁹

1970-luvulle tultaessa punainen tulkinta oli noussut hyväksytyksi ja osin jopa sisällissodan valtatulkinnaksi. Tuomas Tepora kuitenkin huomauttaa, että ajan kulttuurituotteiden perusteella vasemmiston näkemyksen kannatus näyttää laajemmalta kuin se todellisuudessa oli. Teporan mukaan vapaussota ei ole pyyhkiytynyt kokonaan kansalaisten muistoista missään vaiheessa. Vapaussodan tarina ja siihen liittyvä kielenkäyttö oli ollut hallitseva osa ihmisten identiteettejä sotien välisenä aikana ja sen asema säilyi myös toisen

⁶⁵ Salminen 2007, 221–222; Tepora 2018a, 326–330.

⁶⁶ Alle viisi prosenttia Torstin tutkimuksen vastaajista kiisti kirjasarjan arvon vuoden 1918 tärkeänä kuvaajana. Torsti 2012, 112–113.

⁶⁷ Jaakko Paavolainen: *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa*. I osa: *Punainen terrori (1966)*, II osa: *Valkoinen terrori (1967)*. *Vankileirit Suomessa 1918 (1971)*.

⁶⁸ Peltonen 2009, 469; Peltonen 2003, 232.

⁶⁹ Peltonen 2009, 467–468.

maailmansodan jälkeen vahvana virallisten seremonioiden ulkopuolella. Kamppailu muistin politiikasta tyyntyi vähitellen 1970-luvun kuluessa ja sisällissodan merkitys julkisessa muistokulttuurissa alkoi vähentyä. Kansalaissotatulkinta pysyi kuitenkin vahvana aina 1990-luvulle saakka, jolloin vapaussotatulkinta nousi uudelleen esiin Neuvostoliiton hajoamisen synnyttämän niin sanotun uusisänmaallisen käänteen myötä.⁷⁰ Tämä vaihe sisällissodan muistamisessa jatkuu edelleen, vaikka sodan käsittely on saanut vuosien aikana myös uusia painotuksia ja monipuolisempia näkökulmia. Esimerkiksi Seppo Hentilä huomauttaa, että 1990-luvulla nousi pinnalle sisällissotatulkinta, joka on kaikista aikaisemmista tulkinnoista poiketen poliittisesti sitoutumaton⁷¹

Marko Tikka toteaa, että kansalaissotatulkinta kuihtui historian tutkimuksessa vähitellen 1990-luvun kuluessa. Murrosvuosina voidaan pitää erityisesti viiden vuoden periodia vuosina 1988–1993, jolloin sotaa alettiin lähestyä akateemisessa tutkimuksessa entistä monimuotoisemmin. Historian selittäminen rakenteiden kautta tapahtumien sijaan vapautti Tikan mukaan historian tutkimuksen poliittisesta painolastista ja antoi mahdollisuuden tutkia sisällissotaa irrallaan yhteiskunnassa vallitsevista historia-identiteeteistä. Tuomas Teporan mukaan sisällissodan nouseminen jälleen julkiseen keskusteluun johtuu paitsi Neuvostoliiton hajoamisesta ja uudesta tutkimuksesta myös viime vuosien identiteettipoliittisesta polemiikista koskien uhriutta ja voittajien vastuuta. Kylmän sodan päätymisen jälkeen historiakulttuuri, historiapolitiikka ja ylipäätään historian läsnäolo nousivat yleismaailmallisestikin tutkijoiden kiinnostuksen kohteiksi. Tuolloin alettiin puhua myös traumojen purkamisesta historian tutkimuksen keinoin.⁷²

Heikki Ylikankaan teosta *Tie Tampereelle* (1993) pidetään yleisesti uuden sisällissotaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen lähtökohtana. Ylikangas toi teoksessaan erityisesti esille ihmisten henkilökohtaiset kokemukset sekä sisällissodan silmittömän raakuuden ja terrorin. Teoksen saama suosio toi esille uuden tulkinnan yleisen tarpeen ja oli osaltaan vaikuttamassa myös uudelleen virinneeseen akateemiseen tutkimukseen sisällissodasta. Seppo Hentilän mukaan harva historiateos on vaikuttanut Suomessa yhtä vahvasti oman

⁷⁰ Kinnunen 2014, 416–417; Tepora 2018a, 313,330.

⁷¹ Hentilä 2018, 288.

⁷² Tepora 2018a, 334; Tikka 2018, 123; Hentilä 2018, 11.

tutkimusalansa kehittämiseen kuin *Tie Tampereelle*. Erityisesti Hentilä nostaa esiin Yli-kankaan tavoitteen riisua kirjallaan ”valkoisen miehen taakkaa”.⁷³

Vaikka vapaussotatulkinta voimistui 1990-luvulla, kutsutaan sotaa edelleen myös kansalaissodaksi. Vasemmiston suosima kansalaissotatulkinta näkyy erityisesti erilaisissa muistotilaisuuksissa, joita pidetään esimerkiksi entisillä vankileireillä ja teloituspaikoilla. Muistokulttuuri on keskittynytkin nimenomaa punaisten kokemuksiin terrorin ja väkivallan uhreina. Tiina Kinnunen kuitenkin huomauttaa, että suomalaisen vasemmiston suhtautuminen vuoteen 1918 on muuttunut maltillisemmaksi. Kinnusen mukaan vielä ei voida puhua muistokulttuurien integroitumisesta jaetuksi muistoksi, vaikka Pilvi Torstin tutkimus antaa viitteitä, että muistokulttuurit ovat yhdenmukaistuneet 2000-luvulla⁷⁴. Tämän päivän muistokulttuurissa näkyy edelleen jako valkoisten itsenäisyystaistelijoiden näkökulmaan ja vakaumuksensa puolesta taistelleiden punaisten näkökulmaan.⁷⁵

On huomattava, että sisällissotatulkinnat eivät ole vain akateemisen tutkimuksen tai politiikan piirissä eläviä ilmiöitä. Pilvi Torstin tutkimukset suomalaisten historiatietoisuudesta osoittavat, että tavallisille suomalaisille historia ei ole ainoastaan tietoa menneisyydestä, vaan sillä ajatellaan olevan merkitystä myös nykyisyyden selittäjänä. Vaikka sotia pidetään usein Suomen historian tärkeimpinä määrittäjinä, on menneisyyden kuva Torstin mukaan paljon monivivahteisempi ja yhteiskunnallinen kehitys näyttää puhuttelevan suomalaisia enemmän kuin sodat. Arviot omasta ja lapsuudenperheen taustasta sekä puoluekanta vaikuttavat yhä vuoden 1918 tulkintoihin, mutta Torstin tutkimuksessa nousi esiin myös kriittinen ja moniulotteinen tulkinta. Suomalaisessa historiakulttuurissa ja yhteiskunnassa jakoa punaisiin ja valkoisiin on ylläpidetty ja uusinnettu, mutta nähtävissä on myös viitteitä jakolinjojen vähittäisestä murenemisestä. Osa vuoden 1918 myyteistä on alkanut menettää merkitystään ja sisällissota on muuttunut tai muuttumassa historiaksi.⁷⁶

Muistokulttuurit heijastelevat aina kulloisenkin ajan yhteiskunnallista tilannetta. Kylmän sodan jälkeisen ajan vapaussotatulkinnan keskeisenä käsityksenä oli, että vuoden 1918

⁷³ Hentilä 2018, 272.

⁷⁴ Torstin ja Kinnusen tutkimusten ajankohdat selittävät osin tulkintaeron: Torstin tutkimusaineisto kerättiin vuoden 2010 tienoilla, kun taas Kinnunen pohjaa tutkimuksensa 2010-luvun jälkipuoliskon ilmapiiriin, jota kärjistikivät erityisesti poliittisen oikeiston ja nationalismin vahvistuminen niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa.

⁷⁵ Kinnunen 2014, 416–417; Torsti 2012, 133–134.

⁷⁶ Torsti 2012, 37, 109, 133–135.

sota pelasti suomalaisen demokratian. 1920–1930-luvun vapaussotatulkinnessa puhuttiin sen sijaan ”kodin, uskonnon ja isänmaan” pelastamisesta, eikä demokratiaa korostettu tuolloin. Tiina Kinnunen huomauttaa demokratiapuheen heijastelevan toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan ja erityisesti Euroopan unionin arvomaailmaa. 1990-luvun ja 2000-luvun alun muistokulttuurissa sotaa tarkastellaan Neuvostoliiton romahtamisen jälkeisen ajan ”voitokkaasta” perspektiivistä. Vapaussotatulkinnessa vuosien 1918 ja 1939–1944 sodat nähdään jatkumona, kolmena itsenäisyysotana. Tässä tulkinnassa on silmiinpistävää valikoiva historiankäyttö: Suomen riippuvuus Saksasta pyritään ohittamaan asiaan kuulumattomana sivujuonteena.⁷⁷

Ulla-Maija Peltosen mukaan 1990-luvulla sisällissota nähtiin yhteiskunnallisena poikkeustilanteena, jossa väkivalta ja ihmisten raakuus pääsevät valloilleen ja synnyttävät hallitsemattoman väkivallan kierteen. Tällaisen sotatulkinnan ongelmana on pyrkimys sodan unohtamiseen, jolloin trauman purkaminen jää tavallaan kesken. Peltosen mukaan sodan julmuuksia pitää muistaa, jotta niiden toistuminen voitaisiin estää. Sodan muistaminen nousikin kunnolla esiin vasta 2000-luvulla, jolloin esimerkiksi Kansallismuseoon avattiin oma osasto sisällissodalle ja Suomenlinnan vankileirillä menehtyneille pystytettiin muistomerkki.⁷⁸ Seppo Hentilä korostaa erityisesti valtion rahoittaman *Suomen sotasurmat 1914–1922* -projektin merkitystä sisällissotatutkimukselle 1990–2000-lukujen taitteessa. Hanke selvitti sisällissodassa henkensä menettäneiden kohtaloita.⁷⁹

Kuten todettu, useiden tutkimusten⁸⁰ valossa näyttää siltä, että Suomessa pyritään nykyään ymmärtämään yhä laajemmin sisällissodan molempia osapuolia ja merkkejä sovinnosta on havaittavissa. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että sadan vuoden takaista sotaa voitaisiin vieläkin nähdä yhteisenä historiana. Sisällissodan tulkitseminen onkin jatkuva ja päättymätön prosessi, jossa ”uudet tiedon tarpeet vaativat uusia menneisyyden tulkin-
toja”⁸¹. Vaikka valkoisten terrori ja punaisten kokemat vääryydet on ehdottomasti

⁷⁷ Kinnunen 2014, 421, 426.

⁷⁸ Peltonen 2009, 469–171.

⁷⁹ Hentilä 2018, 273.

⁸⁰ Esimerkiksi Pilvi Torsti 2012, Tiina Kinnunen 2014, Anne Heimo 2010.

⁸¹ Heimo 2010, 255.

tuomittava, on myös pidettävä mielessä, kuten Martti Häikiö korostaa, että sodassa oli pohjimmiltaan kysymys punaisten kapinasta laillista hallitusta vastaan⁸²

1.2 Kiveen hakatut muistot

Suomessa syntyi sisällissodan jälkeen vahva valkoinen sotamuistotraditio, johon liittyivät niin sotamuistomerkit, muistelmat kuin juhlapäiväperinteetkin. Näiden lisäksi Suomen historia kirjoitettiin uusiksi, kun esimerkiksi Suomen sotaa 1808–1809 tulkittiin siten, että se palveli sisällissodan voittajien tarkoituksia. Muistomerkeillä oli erityinen rooli nuorena tasavallassa: muutamassa vuodessa Suomeen pystytettiin satoja muistomerkkejä, joiden avulla rakennettiin voittaneiden arvojen mukaista kansakuntaa.⁸³

Tuomas Tepora toteaa, että moderniin nationalismiin liittyvä totemismi sisältää olennaisesti muistomerkkien palvomisen. Sotamuistomerkit ovat monitahoisia symboleja, joiden ympärillä suoritetaan yhteisöä vahvistavia rituaaleja.⁸⁴ Ville Sarkamo korostaa muistomerkkien lisäksi myös kirjallisuuden merkitystä voittajien totuuden luomisprosessissa. Sodalle täytyi luoda kertomus, jonka pohjalta voitiin rakentaa kansakuntaa. Tässä kertomuksessa sota pyrittiin kuvaamaan yleisenä vapaussotaromantiikkana sopivasti annosteltune verihurmeineen, josta punaisten kapinan luokkasotaluonne oli häivytetty olemattomiin. Muistomerkkien tarkoitus tässä asetelmassa oli osoittaa paikkakunnilla vallinnutta uutta valkoista arvomaailmaa. Valkoisten voiton – nimenomaa käytyjen taisteluiden ja niiden uhrien – oikeutus haluttiin ikuistaa symbolisesti kiveen, toteemeiksi, joiden ääreen voitaisiin tehdä rituaalisia kunniakäyntejä.⁸⁵

Ulla-Maija Peltonen on kartoittanut laajalti sisällissodan muistomerkkejä ja hautapaikkoja. Kartoituksen perusteella Suomessa oli vuonna 1929 yli 330 valkoisten pystyttämää hautamuistomerkkiä, kun punaisten virallisia muistomerkkejä oli vain 11. On huomattava, että voittajat eivät sallineet punaisten muistomerkkien pystyttämistä vielä 1920-luvulla ja salaa pystytettyjä myös tuhottiin. Muistomerkkien tuhoaminen oli osoitus

⁸² *Helsingin Sanomat* (HS) 30.9.2018.

⁸³ Sarkamo 2018, 153–166.

⁸⁴ Tepora 2011, 118–119.

⁸⁵ Sarkamo 2018, 153–166.

voittajien hallitsemasta muistinpoliitikasta. Peltonen arvelee, että hävinneen puolen hautapaikkoja ja muistomerkkejä oli kuitenkin paljon enemmän kuin edellä mainitut viralliset paikat. Kertomusten ja arkistokuvien perusteella erilaisia epävirallisia punaisten muistopaikkoja on ainakin viidelläkymmenellä paikkakunnalla. Joillakin paikkakunnilla punaiset kaiversivat vanhan tradition mukaisesti vuosiluvun 1918 tai ristinmerkin puihin tai luonnonkiviin muistomeriksi uhreilleen.⁸⁶

Työväenliikkeen rivijäsenille oli tärkeää kunnioittaa kaatuneiden muistoa. Punaisten haudoilla järjestettiin viranomaisten määräysten vastaisesti muistotilaisuuksia. Käytännöt olivat tosin vaihtelevia, eikä vasemmisto saanut vakiinnutettua sen enempää tilaisuuksien ajankohtaa kuin ohjelmiakaan. Joka tapauksessa tilaisuudet haudoilla antoivat hävinneille mahdollisuuden ilmaista suruaan ja kaipuutaan. Haudoilla käyminen haastoi myös voittajien näkemyksen halveksittavista ”punarosvoista” tai ”kapinallisista”, joiden muistoa ei pitänyt kunnioittaa. Haudoilla pidetyissä puheissa korostettiin työväestön taistelleen oikean asian puolesta. Tilaisuuksissa muistutettiin myös porvariston terroristista ja kostonhastusta.⁸⁷

1930-luvulla muistomerkkien pystyttäminen hiipui: valkoisen puolen merkkejä pystytettiin 37 paikkakunnalle ja punaisen puolen merkkejä puolestaan neljälle paikkakunnalle. Peltosen mukaan molemman osapuolen muistomerkkihankkeet olivat paikallisia ja spontaaneja hankkeita, joihin kerättiin varat yksityishenkilöiltä, yhdistyksiltä ja yrityksiltä. Osa hankkeista on liittynyt myös paikalliseen kunnallispolitiikkaan.⁸⁸

Osana 1940-luvun sovintopoliitikkaa alettiin sisällissodan punauhreja haudata kirkko-maille. Uudelleen haudatut olivat lähinnä valkoisen terrorin uhreja, jotka oli alun perin haudattu nimettömiin joukkohautoihin syrjäseuduille. Uudelleenhautauksella oli luonnollisesti suuri symboliarvo: punaiset otettiin näin osaksi yhteistä sankarimyyttiä, jossa kunnat ikään kuin ”siunattiin” sen omilla uhreilla.⁸⁹ Yhteiskuntapoliittisen tilanteen muutos vaikutti myös muistomerkkien pystyttämiseen. Vuosina 1940–1958 pystytettiin vain yksi valkoisten muistomerkki, kun punaisten muistomerkkejä hankittiin yli sadalle paikkakunnalle. Merkittävää oli myös muistomerkkien tekstien sävyn muuttuminen: nyt

⁸⁶ Peltonen 2003, 222,226; Peltonen 2009, 465–467; Saarela 2018, 295.

⁸⁷ Saarela 2009, 297, 419.

⁸⁸ Peltonen 2003, 266; Tepora 2018a, 314.

⁸⁹ Tepora 2018a, 315.

muistolaatoissa ”toverit, työläiset, uhrin tai punakaartilaiset antoivat henkensä vakaumuksen, vapauden, veljeyden tai tulevaisuuden puolesta”. Tepora luonnehtii 1940-luvun lopun ja 1950-luvun muistin politiikkaa kommunistiseksi, mikä näkyi paitsi muistomerkkien määrässä myös niiden ideologisissa teksteissä. Muistomerkkihankkeiden takana olivat usein Suomi-Neuvostoliitto -seura, uudelleen järjestäytyneet punaiset veteraanit sekä työväenyhdistykset.⁹⁰

Muistomerkkibuumi jatkui 1970-luvulle asti. 1960-luvulla hävinneen ja voittaneen puolen muistomerkkejä pystytettiin suunnilleen yhtä paljon, molemmille noin 20. Muistomerkkihankkeet ilmentävät myös paikkakuntien poliittisia valtataisteluja: toisen osapuolen pystyttäessä muistomerkkin pystytti pian toinenkin osapuoli oman merkkinsä.⁹¹ Myös punaisten päämuistomerkkin⁹², joka pystytettiin Helsingin Mäntymäelle vuonna 1970, voi nähdä vasemmiston vastamuistomerkkinä Mannerheimin ratsastajapatsaalle.

Yhteiskunnallisen keskustelun liberalisoituminen ja rakennemuutokset edistivät hävinneen puolen symbolien uudenlaista näkyvyyttä. Vuosien 1970–2000 välillä punaisten muistomerkkejä pystytettiin 18 paikkakunnalle ja valkoisen puolen merkkejä 16 paikkakunnalle. Valtakunnallisesti tärkein punavankien muistomerkki pystytettiin Lahteen Fellmanin pellolle, entiselle punavankileirin paikalle vuonna 1978⁹³. Vielä 2000-luvulla on pystytetty uusia muistomerkkejä, kuten vuonna 2004 julkistettu Suomenlinnan punavankien muistomerkki, jonka pystyttämistä aloitteen tekivät vankien lapset ja lastenlapset. Ulla-Maija Peltosen laskelmien mukaan vuonna 2009 Suomessa oli punaisten ja valkoisten muistomerkkejä ja hautapaikkoja yhteensä runsaalla 400 paikkakunnalla. Valkoisen puolen merkkejä oli noin 300 paikkakunnalla ja punaisten yli 150 paikkakunnalla. On muistettava, että osa vuoden 1918 vainajien haudoista on edelleen myös metsissä – piilossa paikoissa, jotka eivät ole enää edes paikallisten asukkaiden tiedossa.⁹⁴

⁹⁰ Peltonen 2003, 227; Tepora 2018a, 320.

⁹¹ Peltonen 2009, 468.

⁹² Taisto Martiskaisen veistos ”Crescendo”, viralliselta nimeltään ”Vuoden 1918 kansalaissodan uhrien muistomerkki”. Hentilä 2018, 264.

⁹³ Erkki Kannoston tekemän muistomerkkin tilasivat Lahden työväenjärjestöt ja se oli ensimmäinen punaisten muistomerkki, jonka paljastustilaisuuteen osallistui Suomen valtiiovallan korkein edustaja, presidentti Urho Kekkonen. Hentilä 2018, 265.

⁹⁴ Peltonen 2009, 469.

Seppo Hentilän mukaan sisällissodan poliittisten jakolinjojen murtamisessa kaikkein hitaimmin edistettiin asioissa, jotka liittyivät uhrien hautoihin ja niille pystytettyihin muistomerkkeihin. Nimenomaa haudat muistuttivat annetuista uhreista konkreettisesti. Niin sanottu Hyvinkään puuristikiista on hyvä esimerkki siitä, että sisällissodan haavat eivät olleet arpeutuneet vielä 1990-luvullakaan. Taiteilija Hannu Lindholmin pystyttämä tilataideteos, joka koostui 178 punaisesta puurististä herätti kiivasta keskustelua punauhrien muistamisesta⁹⁵. Muistojen ristiriidasta kertoo paitsi debatin kiivaus, myös ristien juurelle ilmestyneet kukat ja erityisesti ristien kiskominen maasta reilun viikon kuluttua niiden pystyttämisestä. Vaikka kyseessä ei ollut varsinainen muistomerkki, vaan tilataiteellinen teos, onnistui se avaamaan sisällissodan muistojen padot.⁹⁶

Sisällissodan muistomerkit ovat muuttuneet yhä enemmän niin sanotuiksi muistin paikoiksi eli osaksi yhteisön kulttuurista muistia. Niiden tehtävänä on muistuttaa tämän päivän ihmisiä muistomerkin alkuperäisestä tehtävästä, sotilaiden sankaruudesta tai heidän antamastaan uhrista.⁹⁷ Sisällissodan merkityksestä suomalaisten muistokulttuurin kentässä kertoo myös se, että muistomerkkejä vuoden 1918 tapahtumille pystytetään edelleen.

1.3 Valtiollisista voitonjuhlista vaikeaan puolueettomuuteen

Historiallisten tapahtumien huomioiminen kuuluu osana valtiollisiin tehtäviin. Vuoden 1918 tapahtumat ovat osa Suomen historiaa ja itsenäistymisen kehityskaarta, mutta sisällissodan julkinen muistaminen on luonnollisesti haastavaa. Olen edellä hahmotellut vuoden 1918 muistokulttuurin kehitystä Suomessa. Näitä taustoja vasten on helpompaa ymmärtää niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat vieläkin sisällissotavuoden julkiseen ja etenkin valtiolliseen muistamiseen.

⁹⁵ Teos oli sijoitettu puistikkoon valkoisten puolella kaatuneiden saksalaisten muistoksi vuonna 1921 pystytetyn muistomerkin taakse. Sekä paikka että teoksen punaisiin risteihin merkityt paikkakunnalla vuonna 1918 surmattujen punaisten nimet nostattivat tunteita puolesta ja vastaan. Hentilä 2018, 265–266.

⁹⁶ Hentilä 2018, 265–266; Peltonen 2003, 214–220.

⁹⁷ Heimo 2010, 138.

Tarkastelemani Muistovuosi 1918 -hanke oli monella tapaa erityinen, mutta se ei ollut ensimmäinen valtiovallan järjestämä Suomen historian vaikeita aiheita käsittelevä projekti. Esimerkiksi tasavallan presidentit ovat aikaisemminkin järjestäneet erilaisia seminaareja ja foorumeja, joissa on käsitelty tärkeitä historiallisia tapahtumia. Martti Ahtisaari kutsui 1990-luvun lopulla historioitsijoita pohtimaan yhdessä vuoden 1918 tapahtumia. Tarja Halonen puolestaan järjesti vuonna 2008 sisällissotaa ja jatkosotaa käsitelleen presidenttifoorumin teemalla Suomen historian vaietet vuodet.⁹⁸

Muistovuosi 1918 -hankkeessa korostettiin valtion edustajien läsnäolon tärkeyttä. Osallistumisen kautta luotiin kuvaa valtion puolueettomuudesta, jolloin valtion edustajat voisivat osallistua yhtä lailla molempien puolien juhlallisuuksiin. Valkoisessa Suomessa ennen toista maailmansotaa ylimmän valtiojohdon osallistuminen voittajien muistojuhlisiin oli itsestään selvää. Jatkosodan jälkeen vapaussodan vuosipäiviä vietettiin huomattavasti matalammalla profiililla lähinnä paikallisesti.⁹⁹ Valtiovallan osallistuminen valkoisen puolen muistokulttuuriin voitiin toisinaan verhoata toisen maailmansodan yhteisten muistojen alle. Esimerkiksi valkoisten päällikkönä toimineen Mannerheimin valtiotason muistaminen nähtiin ensi sijassa toisen maailmansodan aikaisen komentajan ja presidentin muistamisena. Valtion edustajat osallistuivat luonnollisesti Mannerheimin ratsastajapatsaan paljastustilaisuuteen vuonna 1960¹⁰⁰. Valtiovalta alkoi osallistua virallisesti punaisten muistokulttuuriin vähitellen 1960-luvun lopulta alkaen, kun tasavallan presidentti Urho Kekkonen laski itsenäisyyden 50-vuotisjuhlassa 1967 seppeleen punaisten haudalle Helsingissä. Symbolisesti erityisen merkittävä oli Lahden punavankimuistomerkin paljastustilaisuus vuonna 1978, jolloin tasavallan presidentti osallistui ensimmäistä kertaa punaisen puolen muistomerkin paljastustilaisuuteen.¹⁰¹

Ennen toista maailmansotaa Suomen tärkein muistojuhlapäivä oli ollut vapaussodan päätymisen muistopäivä, 16. toukokuuta. Talvisodan jälkeen sitä, kuten muitakaan vuoden 1918 muistopäiviä ei enää juhlittu valtiollisesti. Toisen maailmansodan tuomat uudet juhla- ja muistopäivät – kansakunnan uudet syntymyytit – korvasivat aikaisemmat. Vapaussodan päättymispäivän juhla korvattiin jo 1940 uudella muistopäivällä, toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävällä Yksimielisyyden ja sankarivainajien

⁹⁸ Kinnunen 2018, 339.

⁹⁹ Hentilä 2018, 305.

¹⁰⁰ Tepora 2018a, 324.

¹⁰¹ Peltonen 2009, 469; Peltonen 2003, 232.

muistopäivällä, joka muutettiin vuonna 1946 Kaatuneiden muistopäiväksi. Valtiojohto päätti, että tuolloin muistetaan myös sisällissodan vainajia toisen maailmansodan uhrien lisäksi. Merkittävää oli sanamuodon muutos: valtion järjestämissä seremonioissa sisällissodan uhreina muistettiin miehiä ja naisia, jotka olivat ”kaatuneet aatteensa vuoksi”. Vaikka muistopäivä koski yhteisesti sekä punaisia että valkoisia uhreja, viittasi sana ”aate” selkeästi punaisiin. Punaiset haluttiin ottaa näin korostetusti mukaan sisällissodan valtiolliseen muistamiseen.¹⁰²

1990-luvun alussa uusisänmaallisen käänteeseen myötä voimistui myös sisällissodan muistokulttuuri ja erityisesti sen vapaussotatulkinta. Entiset vapaussodan muistopäivät elvytettiin uudelleen, tosin muunnettuna ajan henkeen paremmin sopivaksi. Esimerkiksi sodan alkamisen 75-vuotispäivää juhlittiin näyttävästi tammikuussa 1993 Seinäjoella, minne pääministeri Esko Aho lähetti myös valtiovallan terveiset. Sodan päättymisen muistojuhlaan Finlandia-talolla osallistui myös tasavallan presidentti Mauno Koivisto. Sosiaalidemokraattitaustaisen Koiviston osallistuminen juhlaan oli symbolisesti merkittävää, mutta ennen kaikkea valtiovallan osallistuminen vapaussotajuhlintaan kertoi Suomen uudenlaisesta valtiotason suhteesta naapurimaahan Venäjään.¹⁰³

Sisällissodan valtiollinen muistaminen on aina haastavaa. Vaikka valtio ei ole itse järjestänyt juurikaan vuoden 1918 muistotilaisuuksia, ovat valtion ja armeijan edustajat osallistuneet moniin eri tahojen organisoimiin juhlallisiin. Valtion osallistuminen sisällissodan muistotilaisuuksiin ei ole kuitenkaan ollut viime vuosinakaan täysin vailla poliittisia sävyjä. Esimerkiksi tasavallan presidentti Tarja Halonen kieltäytyi kutsusta osallistua sodan loppumisen muistojuhlaan Finlandia-talolle vuonna 2008. Sen sijaan hän osallistui punavankien muistotilaisuuteen Tammisaaren entisellä punavankileirillä. Halosen sanoin oli ”tärkeä muistaa kaikkia sodan uhreja”. Presidentin poisjäänti herätti luonnollisesti paljon keskustelua, huolimatta siitä, että Finlandia-talossa valtiovaltaa edusti silloinen eduskunnan puhemies Sauli Niinistö. Halosen poisjäänti liitettiin hänen vasemmistolaiseen taustaansa ja arvostelijat moittivat sen olevan kannanotto sisällissotatulkintoihin.¹⁰⁴

¹⁰² Tepora 2018a, 309.

¹⁰³ Kinnunen 2018, 340–342.

¹⁰⁴ Kinnunen 2018, 342–344.

Niin sanottu juhlarahakohu vuonna 2017 osoitti, että erilaisten tulkintojen lähentymisestä ja muistokulttuurien sulautumisesta huolimatta sisällissota herättää edelleen tunteita Suomen politiikan kentällä. Rahapajan Suomen satavuotisen itsenäisyyden kunniaksi julkaiseman *Itsenäisyyden vuosikymmenet* -kolikkosarjan¹⁰⁵ ajatuksena oli, että kukin kolikko kuvaisi tietyn Suomen historian ajanjakson ”haasteen” ja ”onnistumisen” puoliskon. Itsenäisyyden ensimmäisen periodin (1918–1939) haaste oli luonnollisesti sisällissota, mutta sen kuvaajaksi valittu teloituskuva¹⁰⁶ herätti niin laajaa vastustusta, että valtioneuvosto päätti peruuttaa kolikon julkaisun – vaikka oli jo kertaalleen hyväksynyt sen. Poliitikot yli puoluerajojen tuomitsivat kolikon kuvan ”mauttomaksi” ja ”törkeäksi”. Kyseessä ei ollut ainoastaan provokatiivinen kuva juhlarahassa, vaan asia nähtiin laajemmassa kontekstissa sisällissodan motiivien ja kolikon julkaisuajankohdan taloudellisen taantuman ja sosiaalisen eriarvoisuuden kokemusten keskellä. Kuva ei sopinut myöskään Suomen 100-vuotisjuhlan ”yhdessä”-teemaan.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Kolikkosarjan suunnittelija oli arkkitehti Ilkka Suppanen.

¹⁰⁶ Kuvan mallina oli *Punavankien teloitus* -niminen valokuva. Kolikon sisältämää viestiä pidettiin paitsi provokatiivisena myös yksipuolisena valkoisen Suomen kuvaajana. Mähkä 2018, 194.

¹⁰⁷ Mähkä 2018, 192–194.

2 MUISTOVUOSI 1918 -HANKE MUISTAMISEN KUVAAJANA

Vuoden 2018 aikana järjestettiin lukematon määrä erilaisia sisällissotavuotta koskevia tapahtumia, muistotilaisuuksia, näyttelyitä ja luentoja. Valtioneuvoston kanslian organisoima Muistovuosi 1918 -hanke pyrki tekemään näkyväksi aiheen ympärillä tapahtuvaa muistamista ja toimintaa. Jo Suomen itsenäisyyden juhluvuonna 2017 huomattiin, että sisällissodan muistamiseksi oli suunnitteilla useita hankkeita, ja valtio mielti tapaa, jolla huomioida vuoden 1918 tapahtumia virallisesti. Muistovuosi 1918 -hanke oli näin osa Suomen itsenäistymisen vuosien 1917–1920 tapahtumien muistamisen ketjua¹⁰⁸. Valtioneuvoston kanslian rooli oli toimia kokoavana tahona oman ohjelmatoiminnan järjestämisen sijaan, eikä hankkeen ympärille rakennettu virallista ohjelmatoimintaa. Valtioneuvoston kanslia järjesti sisällissodan muistovuoden aikana kaksi omaa tilaisuutta: Muistovuosi 1918 -hankkeen aloittaneen Sisällissodan muistohetken eduskunnassa 26. tammi-kuuta 2018 sekä Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin Säätytalolla 4. joulukuuta 2018. Palaan näiden tilaisuuksien sisältöihin tarkemmin luvussa 3.

Muistovuosi 1918 -hankkeen painopiste oli viestinnässä ja aiheen sisällöllisessä käsitteilyssä. Sadan vuoden jälkeenkin vuoden 1918 tapahtumat ovat eri osapuolten näkökulmiin ja tunteisiin kiinnittynyt aihe, ja siten myös viestinnällisesti haastava. Hankkeen viestinnässä, kielellisissä valinnoissa ja visuaalisuudessa pyrittiin neutraaliin ja kunnioittavaan lähestymistapaan. Esimerkiksi hankkeelle valittu nimi Muistovuosi 1918 pyrki suuntaamaan ajattelua koko vuoden tapahtumiin pelkän sisällissodan muistelun sijaan.¹⁰⁹

Vaikka Muistovuosi 1918 -hanke käsitti laajasti vuoden 1918 tapahtumat, korostui sisällissota muistotapahtumissa. Sivustolle ilmoitetuista 115 tapahtumasta vain muutama¹¹⁰ ei liittynyt sisällissotaan. Sisällissodan kahtiajaosta kertoo valtioneuvoston kanslian toteamus toimia kokoavana tahona, ikään kuin puolueettomana välittäjänä kahden osapuolen

¹⁰⁸ Itsenäistymisen vuosien muistamiseen kuuluivat Suomi 100 -juhlavuoden organisointi, sisällissotavuoteen liittyvä Muistovuosi 1918 -hanke sekä Suomen hallitusmuoto 100 vuotta -muistaminen. Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁰⁹ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹¹⁰ Sisällissotaan liittymättömiä tilaisuuksia olivat Helsingin kaupunginmuseon näyttely *Suruton kaupunki – kohtauksia 1920-luvun Helsingistä*, Museo Milavidian näyttely *Suomen kuningas*, DOT ry:n *Aikamatka Päivä maalla* -draamaleikit suomen- ja ruotsinkielisille koululaisille sekä Suomen lipun satavuotisjuhlatilaisuus Haminassa. Myöskään jääkäreihin liittyviä tilaisuuksia ei voida pitää yksiselitteisesti sisällissotaan liittyvinä.

välillä. Projekti tarjosi yhteisen alustan molempien puolien muistotilaisuuksien julkaisuun – yhteisellä ”ilmoitustaululla” pyrittiin ehkä luomaan kuvaa myös yhteisistä, kaikille avoimista tilaisuuksista. Sisällissodan luonteen vuoksi rajalinjoja on kuitenkin mahdoton häivyttää kokonaan, eikä se ole edes tarpeen. Molemmille osapuolille on annettava tilaisuus muistaa sisällissotaa omalla tavallaan, omista muistoistaan ja kokemuksistaan käsin.

Koska aiheen tiedettiin herättävän runsasta keskustelua luonnostaan, ei hankkeen ollut tarpeen toimia erityisenä keskustelunherättäjänä. Sen tehtävä oli tarjota nykytietoon perustuva tiivis ja neutraali tieto siitä, mistä vuoden 1918 tapahtumissa oli kysymys sekä tuoda keskusteluun uusia näkökulmia. Muistovuosi 1918 -hankkeen pääviestinä oli nostaa esiin tärkeä vaihe Suomen tarinassa neutraalista näkökulmasta. Hankkeessa korostettiin, että Suomessa vuonna 1918 käyty sisällissota oli osa ensimmäisen maailmansodan aiheuttamaa murrosvaihetta Euroopassa ja maamme historian ristiriitaisin tapahtuma. Sodan vaikutukset ovat olleet hyvin pitkäkestoiset ja aihe herättää edelleen paljon keskustelua. Muistovuosi 1918 -hanke pyrki avaamaan ajanjakson moninaisia tulkintoja ja merkityksiä suomalaiselle yhteiskunnalle. Vaikka sisällissota oli Suomelle katastrofi, oli se myös erityinen tarina katastrofista selviytymisestä.¹¹¹

Osana viestintää hankkeelle luotiin oma visuaalinen ilme ja graafinen tunnus. Viestintäkanavina toimivat Muistovuosi 1918 -verkkosivusto (muistovuosi.fi) sekä sosiaalisen median kanavat Facebookissa ja Twitterissä, jotka olivat toiminnassa vuoden 2018 loppuun saakka. Muistovuosi 1918 -hankkeen verkkosivuston päätarkoitus oli koota yhteen aiheeseen liittyvää ohjelmallista toimintaa ja sisältöjä sekä jakaa tietoa niistä. Keskeinen osa sivustoa oli tässä luvussa tarkastelemani Tapahtumat-osio, johon kuka tahansa saattoi ehdottaa lisättäväksi tiedon omasta tapahtumasta, ohjelmasta tai sisällöstä.¹¹²

Muistovuosi 1918 -hankkeella haluttiin muistuttaa myös yhteiskunnallisen eheyden ja sovinnon merkityksestä. Päätaavoitteena oli hankkeen laajan medianäkyvyyden sijaan aiheen käsittelyn sisällöllinen tasapainoisuus. Sisällissodan tapahtumat puhuttivatkin laajasti suomalaisia niin perinteisessä kuin sosiaalisessakin mediassa. Sisällissotaa muistettiin erilaisissa artikkeleissa, teemanumeroissa ja pääkirjoituksissa. Erityisesti sodan nimi herätti runsasta keskustelua, vaikka mediassa ja virallisissa yhteyksissä nimeksi vakiintui

¹¹¹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

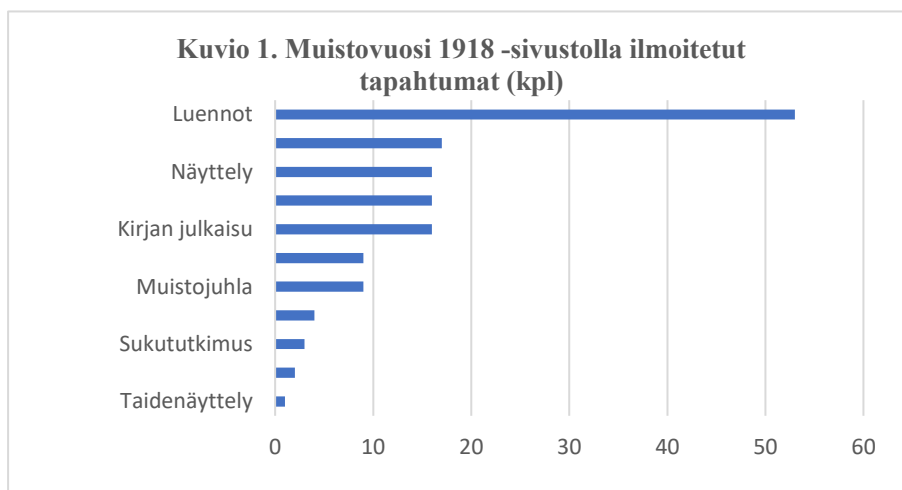
¹¹² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

Suomen sisällissota. Sosiaalisen median kanavilla Muistovuosi 1918 -hankkeen tehtävänä oli aktiivisen yleisövuoropuhelun sijaan kertoa säännöllisesti hankkeeseen liittyvistä asioista ja tapahtumista.¹¹³

2.1 Tietoa ja elämyksiä – muistokulttuurin moninaisuus

*Suomen sisällissotaa voi katsoa monista näkökulmista. Fiktio rakentaa siitä oman kuvansa, puheen ja viestinnän analyysi omansa. Molemmat kuvaavat menneisyyttä.*¹¹⁴

Näin esitteli itsensä Helsingin työväenopiston järjestämä *Sisällissodan vuorovaikutusta* -luentosarja Muistovuosi 1918 -sivustolla. Esittely kuvaa mielestäni oivallisesti sisällissodan muistovuoden tapahtumia ja muistamista ylipäätään. Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetut tapahtumat ovat hyvin moninaisia ja ne kertovat sisällissodan tarinaa monista eri näkökulmista, kuten seuraava kaavio osoittaa.

Lähde: <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018>

Jos tilastossa erotellaan tieteellisesti orientoituneet tilaisuudet – luennot, seminaarit ja tieteelliset tai tietokirjat – huomataan, että niitä ilmoitettiin 73 erillistä tilaisuutta, kun taas taiteellisia tilaisuuksia, kuten teatteria, taidenäyttelyitä, kaunokirjallisuutta, konsertteja ja

¹¹³ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹¹⁴ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

erilaisia installaatioesityksiä oli 25. Museonäyttelyitä ei mielestäni voi laskea puhtaasti kumpaankaan kategoriaan, koska ne sisältävät aineksia molemmista. Toisaalta niillä on vahva tieteellinen pohja esineissä, valokuvissa ja niistä tuotetussa tiedossa, mutta esitystapa on visuaalinen, jopa taiteellinen. Museonäyttelyitä sivustolle ilmoitettiin kaikkiaan 16 sisältäen kaksi valokuvanäyttelyä ja Kansallisarkiston verkkonäyttelyn. Erilaisia opastettuja kävelykierroksia, aikamatkoja ja kiertoajeluita tapahtumapaikoille ilmoitettiin myös 16. Myöskään niitä ei voi kategorisoida selkeästi sen enempää tieteellisiksi kuin taiteellisiksikaan tapahtumiksi. Pilvi Torstin tutkimus osoitti, että tutkimustieto ja kouluopetus eivät ole ainoita tai edes tärkeimpiä tekijöitä, jotka muokkaavat suomalaisten historiatietoisuutta. Niin sanottu historiakulttuuri, kuten historiaa käsittelevät elokuvat, kaunokirjallisuus ja suvussa esitetyt kertomukset, muovaavat merkittävästi menneisyyttä koskevia käsityksiä.¹¹⁵ Myös traumojen purkamisessa tarvitaan muistamisen kaikkia ulottuvuuksia, niin muistitietoa, tiedettä kuin taidettakin¹¹⁶.

Kuten tilastosta voi nähdä, oli erilaisilla luennoilla merkittävä osuus sisällissadan muistovuoden tapahtumissa. Suurin osa luennoista ilmoitettiin Muistovuosi 1918 -sivustolle luentosarjoina, joista olen poiminut tilastoihini yksittäiset luennot. Olen tilastoinut erilliset luennot siksi, koska samassakin luentosarjassa esitettiin hyvin erityyppisiä luentoja, luennoitsijat vaihtuivat ja luennot saattoivat olla eri päivinä. Myös seminaareissa pidettiin useita luentoja eri aiheista, mutta seminaarien luentoja en tilastoinut erillisiksi luennoiksi, koska niitä ei oltu aina eroteltu seminaarien esittelyteksteissäkään. Seminaarit olivat enemmän omia kokonaisuuksiaan, jotka käsittelivät sisällissotaa ennalta suunnitellun teeman mukaisesti, esimerkiksi sukututkimuksen, jääkäri liikkeen tai dokumenttielokuvien näkökulmasta.

Luentojen määrän perusteella näyttää siis siltä, että sisällissotaa käsiteltiin pääasiassa tieteellisesti vuonna 2018. Luentojen puhujatiedoista voi kuitenkin nähdä, että luennoitsijoina oli paitsi alan johtavia tutkijoita, myös joitakin kirjailijoita ja toimittajia. Tiina Kinnunen huomauttaa, että kiinnostus sisällissotaa kohtaan on lisääntynyt niin akateemisen kuin populaarinkin tutkimuksen piirissä 1990-luvulta lähtien. Erityiset

¹¹⁵ Torsti 2012, 238.

¹¹⁶ Peltonen 2009, 472.

paikalliset näkökulmat ja esimerkiksi naisten kokemukset ovat nousseet esiin.¹¹⁷ Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettujen luentojen otsikoista käy ilmi, että Kinnunen on oikeassa: luennoilla käsiteltiin huomattavasti enemmän paikallisia tapahtumia ja mikrohistoriallisia ilmiöitä kuin sodan yleisiä tapahtumia, syitä tai seurauksia. Myös erilaisten historiakävelyiden ja kiertoajelujen suosio kertoo paitsi kiinnostuksesta sisällissotaa kohtaan, myös halusta tuntea oman asuinympäristönsä paikallishistoriaa. Naisten kokemusten esiintuominen näkyi myös luentojen otsikoissa. Naisia käsitelleiden luentojen aiheita olivat muun muassa Lahden punainen naiskomppania, sisällissodan naiskaartit, punaleskien arki, Hennalan naisvangit ja sisällissodan naiskohtalot yleisesti. Lisääntynyt kiinnostus sisällissodan mikrohistoriaan näkyy myös esimerkiksi lasten kohtaloiden nousussa tutkimuskohteeksi. Esimerkiksi Tuulikki Pekkainen käsitteli lasten kohtaloita Espoon kaupunginmuseon järjestämässä *Sisällissota nyt* -luentosarjassa ja Mervi Kaarninen puolestaan luennoi punaorvoista *Tampere 1918* -luentosarjassa.¹¹⁸

Sodat ja kapinat ovat synnyttäneet kautta historian lauluja, runoja ja näytelmiä. Suomen sisällissodassakin henkeä nostatettiin vanhoilla taistelulauluilla, marsseilla, kansanlauluilla ja virsillä. Sodan jälkeen syntyivät uudenlaiset laulut, kun voittajat ja hävinneet sepittivät omia muistolaulujaan. Etenkin punasisten keskuudessa syntyi paljon uusia lauluja kuvaamaan sitä ahdistusta ja katkeruutta, jota tappio ja sodan kauhut olivat aiheuttaneet. Runojen ja laulujen teko oli ensimmäisiä trauman purkamisen keinoja ennen laajamittaisempaa kirjallisuutta ja muistelmateoksia. Ennen toista maailmansotaa valkoisten laulut, kuten jääkärimarssit, olivat niin sanottua virallista musiikkia, jota esitettiin lähes jokaisessa isänmaallisessa tilaisuudessa. Jääkärit olivat valkoisen Suomen sankareita, jotka oli helppo popularisoida myös viihteen keinoin. Esimerkiksi laulunäytelmä *Jääkärin morsian*¹¹⁹ oli sotien välisen ajan menestys. Poliitiikka vaikutti vahvasti myös populaarikulttuuriin: laulunäytelmästä tehdyn valkoista Suomea ihannoivan elokuvan esittäminen kiellettiin sodan jälkeen ulkopoliittisista syistä. Kielto purettiin vasta vuonna 1986.¹²⁰

¹¹⁷ Kinnunen 2018, 351.

¹¹⁸ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹¹⁹ Samuli Sihvon säveltämä laulunäytelmä sai ensi-iltansa talvella 1921. Sen lauluja levytettiin myös äänilevyille. Näytelmästä tehtiin 1930-luvulla kaksi musiikkielokuvaa. Kurkela 2009, 436.

¹²⁰ Kurkela 2009, 425–436.

Sisällissotaa on käsitelty myöhemmin moninaisesti niin elokuvissa, näytelmissä kuin teatteriproduktioissakin. Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetut teatterinäytökset pyrkivät ymmärtämään tapahtumia yleensä molempien osapuolten näkökulmasta. Aiheina olivat erityisesti yksilöiden kohtalot, sodan mielettömyys ja yhteiset muistot, mutta esiin nousi myös viha ja sen käsittely teatterin keinoin. Esimerkiksi Antti Tuurin romaanista tehty näytelmä *Kylmien kyytimies* kysyi, onko sodassa koskaan mahdollista olla puolueeton ja kuinka sodan keskellä voi säilyttää ihmisyytensä ja aatteensa. *Metsäkansan laulu*, melodraama Metsäkansan kylän tapahtumista, puolestaan esitteli olevansa ”ponnistus vihaa vastaan nyt, kun tapahtumista tulee kuluneeksi 100 vuotta”. *Metsäkansan laulu* kertoo siitä, kun sopuun ei ollut mahdollisuutta, vaan ainoa vaihtoehto oli taistelu, josta seurasi katkera kostonkierre. Teeman tärkeydestä kertoo myös se, että produktio oli Kansan Sivistysrahaston tukema ja sen suojelijoina toimivat kansanedustajat Tarja Filatov ja Pauli Kiuru.¹²¹

Sisällissotaa kuvaavia teatteriesityksiä ja näytelmiä ilmoitettiin Muistovuosi 1918 -sivustolle yhteensä 17. Osasta järjestettiin useita näytöksiä osin eri paikkakunnillakin, joten erilaisia näytelmiä oli kaikkiaan 10. Todellisuudessa näytöksiä oli tosin enemmän kuin mainittu 17, koska joistakin esityksistä mainittiin vain kantaesitys, jonka lisäksi oli esimerkiksi maininta ”esitykset jatkuvat --- asti”. Palaan myöhemmin tarkemmin paikkakuntakohtaiseen tarkasteluun, mutta mainittakoon tässä, että suurin osa teatteriesityksistä esitettiin Tampereella tai Helsingissä. Muilla paikkakunnilla järjestettiin yksittäisiä näytöksiä, usein samoja kuin Tampereella tai Helsingissä.¹²²

Tiina Kinnunen huomauttaa, että uudenlainen tapa suhtautua sotiin korostaa sotien ja niiden seurauksien yleismaailmallisuutta. Vuotta 1918 tarkasteltaessa ei osapuolia voida jakaa ongelmattomasti syyllisiin ja syyttömiin, mikä näkyy etenkin sotaa käsittelevissä kulttuuriproduktioissa.¹²³ Eräs erityisen mielenkiintoinen teatteriproduktio, jonka nostaisin esiin Muistovuosi 1918 -sivustolta, oli Helsingissä esitetty *Stadi 1918* -diptyykki. Sen fktiivinen tarina perustui tosiasioihin ja tutkimustietoon, ja se kertoi helsinkiläisten tunnelmista ja kohtaloista kaupungin taisteluiden aikana. Teos ei yrittänyt luoda yhteistä sisällissodan tarinaa, vaan se koostui kahdesta erillisestä, autenttisilla

¹²¹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹²² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹²³ Kinnunen 2018, 336.

tapahtumapaikoilla esitetystä näytöksestä – vuorollaan valkoisten ja punaisten näkökulmasta.¹²⁴ Ratkaisu on mielestäni toimiva monellakin tapaa: se tunnustaa sen tosiasian, että yhteistä, sodan molempia osapuolia koskevaa kokemusta ei ole, mutta erillisistä muistoista voi rakentaa yhteisen, ehjän kokonaisuuden. Lähestymistapa kertoo jaetusta sodan muistosta ja avaa mahdollisuuden sodan monitulkintaiseen tarkasteluun.

Sisällissotaa käsittelevät museonäyttelyt olivat vuonna 2018 pääosin perinteisiä museokokoelmien näyttelyitä, joissa esineet ja valokuvat esittelyteksteineen rakentavat rekonstruktiota menneisyyden tapahtumista. Näyttelyt oli koottu yleensä kyseisen kaupungin tapahtumien ympärille, kuten museokeskus Vapriikin *Tampere 1918* -näyttely tai *Särkynyt elämä – Espoo sisällissodassa* -näyttely Espoon kaupunginmuseossa. Nykyään museot eivät ole enää pelkkiä esineiden esittelypaikkoja, vaan katsojia pyritään osallistamaan näyttelyihin kokonaisvaltaisesti esimerkiksi teknologian, musiikin ja taiteen avulla. Muistovuosi 1918 -sivustollakin oli joitakin perinteisestä näyttelystä poikkeavia museotapahtumia, kuten *Vihan kevät – Helsinki 1918* -valokuvainstallaatio ja siihen liittyvä *Nuoret sodassa* -osallistava esitys Helsingin kaupunginmuseossa sekä *Satavuotias yö* – soiva valokuvanäyttely Suomenlinnassa.¹²⁵

Myös erilaisia kulttuurikävelyitä ja kiertoajeluita sisällissodan tapahtumapaikoille järjestettiin useita. Kävelyt olivat kaupunkien ja museoiden järjestämiä opastettuja retkiä, joiden aikana tutustuttiin paikallishistoriaan ja sisällissodan näyttämöihin. Uusia tuulia perinteisiin kulttuurikävelyihin toi Espoon kaupunginmuseon ideoima mobiilireitti, jonka avulla voi tutustua Leppävaaran taistelupaikkoihin. Leppävaaran taistelu liittyi saksalaisen Itämeren divisioonan marssiin Hangosta Helsinkiin huhtikuussa 1918¹²⁶.

Kirjallisuus on tärkeä osa yhteistä muistia. Erityisesti kaunokirjallisuus välittää voimakkaita tunteita – ovathan rakkaus, kuolema ja sota kaunokirjallisuuden yleisimpiä aiheita. Myös sota-aiheinen tutkimuskirjallisuus heijastaa tunteita. Sotakirjallisuudessa korostetaan usein kunnian ja moraalin käsitteitä sekä pyritään torjumaan kuolemaa ja väkivallan aiheuttamia tuhoja.¹²⁷ Kirjallisuus toimii myös kulttuurisen trauman purkajana

¹²⁴ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹²⁵ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹²⁶ Leppävaaran kolme päivää kestänyt taistelu vaati noin 400 uhria: 305 punaista, 60 saksalaista, 23 suojeluskuntalaista ja ainakin 20 siviiliä sai surmansa. Hoppu 2009b, 200, 206.

¹²⁷ Peltonen 2003, 255.

käsitellessään vaikeita, vaiettuja tai unohdettuja tapahtumia kansakunnan historiassa. Tiina Kinnunen kuitenkin huomauttaa, että uudemmassa sisällissotakirjallisuudessa suositut ”sovituksen” ja ”anteeksiannon” käsitteet ovat paitsi epämääräisiä myös aika hyödyttömiä, koska sotaan osallistuneet ovat jo kuolleet. Epäpoliittinen lähestymistapa voi johtaa myös toimijuuden – ja samalla vastuukysymysten – ohittamiseen.¹²⁸

Vuonna 2018 julkaistiin useita vuotta 1918 käsitteleviä kirjoja. Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin niistä kaikkiaan 16. Kymmenen kirjoista oli tieto- tai tiedejulkaisuja, loput kaunokirjallisuutta. Myös osa tutkimuskirjoistani löytyy sivustolta: Seppo Hentilän *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*, Tuomas Teporan ja Aapo Roseliuksen toimittama *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, Tuomas Hopun *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918* sekä Marjo Liukkosen väitöskirja *Hennalan naismurhat 1918*.¹²⁹ En paneudu tutkielmassani analysoimaan muita kirjoja tarkemmin – yleisenä huomiona voisin esittää, että sisällissotaa käsiteltiin vuonna 2018 julkaistuissa kirjoissa hyvin monitahoisesti. Muistaminen ja ihmisten kohtalot nousivat esiin niin tieto- kuin kaunokirjallisuudessakin. Selvästikin näyttää siltä, että vuotta 1918 ei ole käsitelty vielä loppuun Suomessa; yhä löytyy aiheita, josta on tarvetta kirjoittaa.

Historiallinen fiktio, johon sisällissotaa käsittelevä kaunokirjallisuus, elokuvat ja teatteriesitykset kuuluvat, kuvaa tapahtumia paitsi kirjailijan yksilöllisestä näkökulmasta myös oman aikansa tarpeista käsin. Esko Salmisen mukaan kirjallisuudessa, kuten muussakin julkisessa sanassa, pyrittiin jo 1920-luvulta alkaen sovittelemaan kansan kahtiajakoa. 1960- ja 1970-luvuilla yleinen vasemmistolainen ilmapiiri heijastui sisällissotaa kuvailevaan fiktion. Myös rauhanaate alkoi näkyä sisällissotaa käsittelevässä kaunokirjallisuudessa 1960-luvulla¹³⁰. Sisällissodan merkitys julkisessa muistokulttuurissa, ja siten myös kirjallisuudessa, jäi vähemmälle 1970-luvun lopulta 1990-luvun alulle saakka. Neuvostoliiton hajoaminen, uusi tutkimus ja viime vuosien identiteettipoliittinen keskustelu uhriudesta ja voittajien vastuusta ovat nostaneet sisällissodan jälleen julkiseen keskusteluun – ja syyttänyt myös uuden innostuksen sisällissotakirjallisuudelle. 1990-luvulta alkaen onkin julkaistu huomattava määrä

¹²⁸ Kinnunen 2018, 356.

¹²⁹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹³⁰ Esimerkiksi Väinö Linnan, Veijo Meren ja Paavo Haavikon romaanit sekä runoilija Viljo Kajavan sodanvastainen runokokoelma vuodelta 1966. Tepora 2018a, 332–334.

sisällissotaa käsittelevää kaunokirjallisuutta. Uudempi kirjallisuus on keskittynyt enemmän yksilöihin yhteisöjen sijaan ja molemminpuolinen väkivalta ja kärsimys korostuvat kirjojen teemoissa. Näyttää kuitenkin siltä, että kylmän sodan jälkeinen vuotta 1918 käsittelevä kaunokirjallisuus, kuten elokuvatkin, katsoo sotaa usein punaisesta näkökulmasta.¹³¹

Sisällissodan muistovuonna järjestettiin luonnollisesti myös useita juhlatilaisuuksia, joissa muisteltiin sisällissodan tapahtumia. Muistojuhlia ilmoitettiin kaikkiaan yhdeksän. Koska naisten kokemukset ovat korostuneet yhä enemmän viime vuosien sotahistorian tutkimuksessa, nostan esiin Valkeakoskella järjestetyn *Tehtaan tyttöjen muistotilaisuuden*. Valkeakosken työväenyhdistys järjesti Hauhon Mustilassa sijaitsevalla tehtaan tyttöjen teloituspaijalla olevalla hautamuistomerkillä vuosittaisen vappuaaton muistotilaisuuden myös vuonna 2018.¹³² Hauhon muistomerkki pysytettiin tasan viisikymmentä vuotta tapahtuman jälkeen, 1. toukokuuta 1968, 36 teloitettun valkeakoskelaisen työläisnaisen muistoksi. Työläisnaisia alettiin huomioida hautamuistomerkeissä vuosien 1959–1969 välisenä aikana. Muistomerkkien ja hautakivien teksteissä alkoi tuolloin näkyä myös naisia, jotka olivat antaneet henkensä vakaumuksen, työväenluokan tai aatteen puolesta.¹³³

Muistomerkin sijainnilla on suuri symbolinen merkitys siihen sisältyvän viestin vuoksi. Voittaneen puolen merkit pystytettiin 1940-luvulle saakka sankarihautojen yhteyteen tai symbolisesti arvokkaille paikoille, kuten aukioille tai valtiollisesti merkittävien rakennusten läheisyyteen. Sotien jälkeen punaisten muistokulttuurin vapauduttua muistomerkkejä alettiin pystyttää esimerkiksi hautausmaille rinnakkain, näköetäisyyden päähän toisistaan.¹³⁴ Nimenomaa muistomerkeissä sisällissodan jakautunut muisto tulee selvimmin näkyväksi. Edelleen muistohetket hautamuistomerkeillä liittyvät vahvasti värittyneeseen, vain sodan toista osapuolta koskevaan muistokulttuuriin.

Jääkäriiliike liittyy olennaisesti paitsi sisällissodan myös suomalaisen mieskansalaisuuden historiaan. Vuoden 2018 muistojuhlissa jääkäreitä muistettiin *Jääkärimarssin 100-vuotisjuhlassa* Helsingissä, *Jääkäreiden kotiinpaluun 100-vuotismuistojuhlassa* Vaasassa

¹³¹ Tepora 2018a, 334; Salminen 2007, 219; Varpio 2009, 441; Kinnunen 2018, 352, 355.

¹³² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹³³ Peltonen 2003, 229–230.

¹³⁴ Peltonen 2009, 468–469.

sekä Latvian Liepajassa pidetyssä *Jääkäريلipun ja sotilasvalan 100-vuotisjuhlatilaisuudessa*. Vaasan tilaisuuden ohessa järjestettiin myös yleisölle avoin *Jääkäriseminaari*, jonka ohjelmasta vastasivat Vaasan kaupunki ja Jääkärisäätiö.¹³⁵

Ensimmäistä maailmansotaa edeltäneellä pitkällä rauhanajalla suurin osa suomalaisista ei ollut joutunut lainkaan tekemisiin sotaan liittyneiden asioiden kanssa. Itsenäistyminen, sisällissota ja asevelvollisuusarmeija toivat sotilaselämän ja sen ihanteet suomalaisten tietoisuuteen ja synnyttivät uudenlaisen, sotahenkisemmän mielikuvan suomalaisesta ihannemiehestä. Tämän mieheyden militarisoinnin ytimessä olivat jääkärit, noin 1900 nuoren suomalaismiehen joukko, joka lähti salaa saksalaiseen sotilaskoulutukseen ensimmäisen maailmansodan aikana. Jääkäreiden tavoitteena oli kansannousu ja Suomen irtautuminen Venäjältä, mutta jouduttuaan sotatoimiin Saksan itärintamalle he pääsivät palaamaan Suomeen vasta itsenäisyysjulistuksen ja sisällissodan syttymisen jälkeen. Suomessa jääkärit nousivat johtamaan valkoisen armeijan joukkoja, olivathan he lähes ainoita sotilaskoulutuksen saaneita miehiä maassa. Vapaussodan kansallismielisessä muistokulttuurissa jääkäreistä tuli sotasankareita ja esimerkkejä uudesta suomalaisesta soturimieheydestä.¹³⁶

Jääkäri liikkeen suosiota vapaussotatulokinnassa voi selittää jääkäritarinan klassisiin sankaritarinoihin verrattavilla piirteillä¹³⁷. Jääkärit olivat sankareita, joihin ihmiset pystyivät samastumaan. Jääkärikertomuksilla voitiin iskostaa kansalaisten mieliin ylpeyden tunnetta menneisyydestä ja uskoa tulevaisuuteen. Jääkäreiden toimintaa muistamalla oikeutettiin koko jääkäri liikkeen toiminta ja valkoisten sotaponnistelut. Anders Ahlbäck huomauttaa, että jääkäritarinan avulla historiasta voitiin luoda tietty kuva, joka palveli nuoren valtion tarkoitusperiä. Jääkärimyytillä luotiin uusi mieheyden malli, jolla pyrittiin valmistamaan kansakuntaa tulevaisuuteen ja uusiin sotiin.¹³⁸ Onkin mielenkiintoista pohtia, mihin nykyinen jääkäri liikkeen muistelu asemoituu muistokulttuurien kentässä. Sisällissodan muistokulttuurissa jääkärit näyttäytyvät vahvasti vapaussodan ja valkoisen Suomen sankareina, joilla ei ole sijaa punaisten

¹³⁵ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹³⁶ Ahlbäck 2018, 220–221.

¹³⁷ Klassisissa sankarimyyteissä sankarin tie vie kauas vieraisiin maihin ja vaarallisiin seikkailuihin. Matka huipentuu ratkaisevaan taisteluun, jonka jälkeen voitokas sankari palaa kotiin mukanaan uskomaton palkinto tai saalis, jonka avulla hän voi uudistaa tai pelastaa yhteisönsä. Ahlbäck 2018, 221.

¹³⁸ Ahlbäck 2018, 221–222.

muistokulttuurissa. Eheyden ja sovinnon näkökulmasta jääkäreiden muistaminen voi näyttää siten jopa arveluttavalta. Nykypäivän uusisänmaallisuuden ja kansallismielisyyden näkökulmasta jääkärit tuntuvat esiintyvän eräänlaisina itsenäisyyden takuumiehinä, joiden tarinasta sisällissodan julmuudet on pyritty häivyttämään. Jääkäriliikkeeseen yhdistetään usein muitakin vahvasti isänmaallisia symboleja, kuten marssimusiikki, sotilaalliset univormut ja arvomerkit, jotka luovat mielikuvaa mallikansalaisesta. Toisaalta jääkäreiden muistaminen voidaan nähdä terveenä kansallistunteena ja haluna olla ylpeä suomalaisuudesta. On helpompaa olla ylpeä sotilaallisista jääkäreistä kuin ryysyisistä punakaartilaisista tai edes tavallisista valkoisen armeijan rivisotilaista.

Vaikka yleisesti voidaan todeta, että suurin osa valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetuista tilaisuuksista haki ilmoituksellaan valtakunnallista näkyvyyttä, eivät kaikki ilmoitetut tilaisuudet suinkaan olleet suuria ja valtakunnallisesti merkittäviä. Esimerkiksi Länkipohjan kylätilassa Jämsässä järjestetty *Länkipohjan tapahtumien 1918 muistelutilaisuus* oli hyvin paikallisiin tapahtumiin perustunut tilaisuus. Sen ohjelmassa oli V.A.Virtasen pitämä luento ja musiikkiesitys sekä *Länkipohja 1918* -erikoispainoksen julkaisu.¹³⁹ Muistelutilaisuus on hyvä esimerkki siitä, miten merkittäviä sisällissodan tapahtumat olivat monille paikkakunnille. Paitsi varsinaiset sotatapahtumat, myös yhteisöjä jakaneet riidat ja terroriteot ovat antaneet aihetta lukemattomiin paikallisiin tilaisuuksiin. Länkipohjan tilaisuuden taustalla oli valkoisten päähyökkäys Tampereelle, joka alkoi juuri Länkipohjasta 16. maaliskuuta 1918. Ylivoimasta huolimatta – noin tuhatta punaista vastaan hyökkäsi 2500 valkoisen armeijan sotilasta – valkoisten voitto ei ollut helppo, sillä myötämielisesti punaisiin suhtautuneet siviilit olivat tiedottaneet paikallisia punakaarteja jo ennakkoon valkoisten joukkojen liikkeistä.¹⁴⁰

Erilaiset kulttuuritapahtumat laajentavat merkittävästi sisällissodan kuvaa. Ne käsittelevät aihetta usein tavallisten ihmisten näkökulmasta ja antavat äänen vaietuille tai unohdetuille kertomuksille, joskin niiden tarjoama ”totuus” on usein mielikuvituksella höystetty. Esimerkiksi Taiteilija Kaisa Salmen toteuttama videoteos *Fellmanin pelto* muisteli Lahden murhenäytelmää uudenlaisesta näkökulmasta. Performanssiksi rakennettu teos

¹³⁹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁴⁰ Hoppu 2009a, 186.

korosti sotien ja niiden seurauksien yleismaailmallisuutta ja toi esiin ajatuksen jaetusta sodan muistosta.¹⁴¹

Ulla-Maija Peltosen mukaan historiallisen trauman käsittely edellyttää muistamista ja trauman aiheuttajan kriittistä kohtaamista, jossa keskeisiksi keinoiksi nousevat trauman toistaminen ja purkaminen. Pelkkä toistaminen asiasta puhumalla ei kuitenkaan aina riitä, koska vain tapahtumien perinpohjainen selvittely, purkaminen, sisältää myös suremisen ja muistamisen kaikki ulottuvuudet. Puhdas totuuskaan ei riitä trauman purkuun, sillä faktoihin rajoittuminen sivuuttaa tapahtumien merkitykset yksilöille. Totuuden ja oikeuden, siis moraalisen vastuunoton, rinnalla kulkevat myös kosto ja anteeksianto.¹⁴² Sovinto voidaan saavuttaa siis vain purkamalla trauma mahdollisimman monitahoisesti, myös fiktion ja taiteen keinoin. Taide voi auttaa käsittelemään vaikeita muistoja ja tunteita pehmeämmin kuin esimerkiksi tieteellinen tutkimus. Tieteellinen tutkimus ei syystä tai toisesta tavoita kaikkia ihmisiä; heille taide-elämys voi olla ainoa keino käsitellä menneisyyttä.

Edellä mainittujen tilaisuuksien lisäksi Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin kolme sukututkimukseen liittyvää tapahtumaa, oopperaesitys, taidenäyttely sekä keskustelutilaisuus liittyen Helsingin kaupunginmuseon *Vihan kevät* -installaatioon.¹⁴³ Sukututkimustapahtumat olivat seminaari- tai luentoluonteisia tilaisuuksia, joissa perehdyttiin muun muassa sukututkimuksen lähteisiin ja suvun muistitietoon, ja niitä mainostettiin kaikille, niin punaisten kuin valkoistenkin jälkeläisille. Sukututkimus on kasvattanut suosiotaan viime vuosina yleisestikin ja kasvanut kiinnostus sisällissotaan on herättänyt halua tutkia oman suvun vaiheita sodan aikana. Pilvi Torstin tutkimuksessa suomalaisten historiatietoisuudesta osoittivat, että valtaosalle suomalaisista vuosi 1918 näyttäytyy nimenomaa oman suvun historian kautta. Torstin haastateltavien joukossa oli vain vähän sellaisia, joilla ei ollut käsityksiä sukunsa vaiheista sisällissodassa tai jotka suhtautuivat sotaan välinpitämättömästi tai etäisesti.¹⁴⁴ Näyttää siis siltä, että suvussa kulkeneet kertomukset sisällissodan tapahtumista ohjaavat edelleen suomalaisten suhtautumista vuoteen 1918. Myös vuosikymmenien vaikeneminen ja asioiden salailu

¹⁴¹ Performanssi esitettiin ensi kerran Lahdessa entisellä Fellmanin peltoaukealla keväällä 2013. Kinnunen 2018, 336.

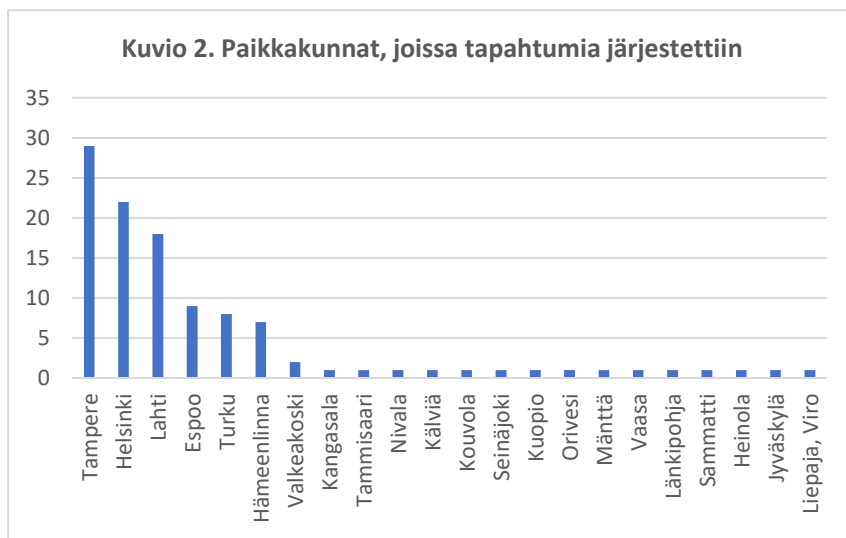
¹⁴² Peltonen 2003, 255–256.

¹⁴³ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁴⁴ Torsti 2012, 123.

ovat saattaneet herättää jälkipolvien kiinnostusta sisällissodan tapahtumien selvittämiseen oman suvun kohdalla. Sukututkimuksen avulla voidaan selvittää paitsi menneisyyden tapahtumia myös omaa identiteettiä suomalaisena: kuka minä olen, mistä olen tullut ja mihin ajatteluni perustuu?

2.2 Etelä muistaa – pohjoinen unohtaa?

Lähde: <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018>

Muistovuosi 1918 -tapahtumia järjestettiin eniten Tampereella (29 tapahtumaa) ja Helsingissä (22 tapahtumaa). Myös Lahdessa (18), Espoossa (9), Turussa (8) ja Hämeenlinnassa (7) ilmoitettiin useita sisällissotaan liittyviä tapahtumia.¹⁴⁵ Tapahtumien määrää selittää paitsi kaupunkien koko – suurissa kaupungeissa järjestetään luonnollisesti enemmän kaikenlaisia tapahtumia kuin pienemmissä – myös niiden keskeinen asema sisällissodan tapahtumissa.

Tampereella korostui sisällissodan käsittely kulttuurin kautta, vaikka siellä järjestettiin myös paljon luentotyypisiä tilaisuuksia. 17 luennon lisäksi Tampereella järjestettiin kaksi seminaaritilaisuutta sisällissodasta, joista toinen keskittyi sukututkimukseen, toinen

¹⁴⁵ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

Tampereen taisteluihin 1918. Teatteriesityksiä sivustolle ilmoitettiin Tampereelta seitsemän, kun muilta paikkakunnilta ilmoitettiin yhteensä yhdeksän. Teatteriesityksiä oli Tampereella itse asiassa enemmänkin, koska joistakin näytöksistä oli ilmoitettu sivustolle vain kantaesitys, jonka lisäksi oli maininta muista esityksistä. Esimerkiksi *1918 Teatteri taistelussa* -esityksen yhteydessä mainittiin, että ”esitykset jatkuvat 5.4 asti” tammi-kuussa pidettävän kantaesityksen jälkeen.¹⁴⁶ Tampereen näkyvyys sisällissodan muistovuoden tapahtumissa selittyy paitsi kaupungin merkityksellä sisällissodan molemmille osapuolille, myös Tampereen taisteluiden ja niiden jälkeisen terrorin ankaruudella. Tampere oli punaisten tärkein tukikohta ja huoltokeskus, ja sen valtaus oli yksi sisällissodan avaintapahtumista, vaikka kaupungin valtaus ei vielä ratkaissutkaan valkoisten voittoa. Tampereen taistelu oli myös sodan ankarin taistelu – itse asiassa se on edelleen Pohjoismaiden sotahistorian suurin asutuskeskustaistelu. Operaation yhteydessä kaatui noin 800 valkoista, punaisten tappiot puolestaan olivat noin 1 100 kaatunutta tai teloitettua. Punaisten vankien lukumääräksi Tampereella on arveltu vähintään 11 000 henkilöä. Lisäksi Tampereella tuhoutui noin 500 asuintaloa sekä 79 tehdas- tai liikehuoneistoa.¹⁴⁷

Punaisten kapina alkoi virallisesti¹⁴⁸ Helsingistä. Maan pääkaupunkina se oli luonnollisesti tärkeä kaupunki sekä punaisille että valkoisille. Helsingillä on siten ollut merkittävä asema myös sisällissodan muistokulttuurissa. Vuoden 2018 aikana kaupungissa järjestettiin valtavasti erilaisia sisällissotaa muistavia tapahtumia, joista vain osa ilmoitettiin Muistovuosi 1918 -sivustolle. Aineistoni pohjalta näyttäisi siltä, että vuotta 1918 käsitellään pääkaupungissa nykyään enemmän kulttuurin kuin tieteellisen tutkimuksen kautta. Mielestäni on hieman yllättävää, että Helsingissä järjestettiin vain kaksi luentoa, yksi seminaari ja yksi keskustelutilaisuus sisällissotaan liittyen. Luennoistakin toinen, kirjailija Mike Pohjolan pitämä *Sisällissodan monet totuudet Sinä vuonna 1918 -romaanissa* käsittelee nimensä mukaisesti sotaa fiktion kautta. Samoin Helsingissä järjestetty seminaari lähestyi aihetta kulttuurin näkökulmasta: *1918 – huutoja ja kaikuja* -seminaarin runko oli dokumenttielokuvissa ja niiden tavoissa esittää sotaa. Kulttuurin kautta lähestyttiin sisällissotaa myös useissa teatterinäytöksissä sekä installaatioesityksissä. Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin Helsingistä lisäksi kaksi sukututkimukseen liittyvää tilaisuutta,

¹⁴⁶ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁴⁷ Hoppu 2009a, 185, 196–197.

¹⁴⁸ Jo vuoden 1918 alussa sattui useita yhteenottoja punakaartien ja suojeluskuntalaisten välillä: Sipoon Nikkilässä 9.1 käytyä kahakkaa voidaan pitää sisällissodan ensimmäisenä organisoituna taisteluna, vaikka virallinen liikekannallepano alkoi vasta kahta viikkoa myöhemmin Helsingissä. Hoppu 2009c, 95, 101.

seitsemän museonäyttelyä sekä kolme lapsille ja nuorille suunnattua aikamatkaa. Aikamatkat järjestettiin sekä suomen että ruotsin kielellä.¹⁴⁹

Lahti oli eräs sisällissodan loppuvaiheen päänäyttämöitä ja Hennalan vankileiri oli yksi suurimmista punavankileireistä. Lahdessa sisällissodan muistovuonna järjestetyissä tilaisuuksissa korostuivatkin punavankien kohtalot. *Hennala 1918* -muistotapahtumat ja näyttelyt sekä Marjo Liukkosen vuonna 2018 julkaistu tutkimus *Hennalan naismurhat* nostivat esiin vankileirin tapahtumia. Myös Muistovuosi 1918 -sivustolla ilmoitettu Tapani Heinosen kirjoittama romaani *Ja satakieli lauloi Fellmanin pellolla* sijoittuu sisällissodan aikaiseen Lahteen. Lahden kaupunginmuseo järjesti vuoden aikana myös useita opastettuja kävelyretkiä Lahden taisteluiden tapahtumapaikoille sekä luentosarjan, jossa alan asiantuntijat kertoivat vuoden 1918 tapahtumista kaupungissa. Luennoilla käsiteltiin muun muassa Lahden punavankimuistomerkkiä, naiskaarteja, sisällissodan taisteluita ja jälkiseurauksia sekä yleisemmällä tasolla Suomen kirjailijoiden suhdetta vuoden 1918 tapahtumiin.¹⁵⁰

Lahden seudulla jäi vangiksi noin 20 000 punaista, jotka sijoitettiin aluksi Fellmanin pellolle Lahden lähelle ja myöhemmin Hennalan kasarmille Lahteen sekä Hämeenlinnaan. Vankileirit olivat yleisesti ottaen kaoottisia: vankeja siirrettiin suurempiin leireihin samaan aikaan, kun suojeleuskuntalaiset hakivat vankeja leireiltä tuomitsemista tai vapauttamista varten. Punaisten sulkemista vankileireille selitti sekä valkoisten halu rankaista kapinallisia että pelko tulevasta: vankien vapauttamisen pelättiin johtavan kapinan uusiutumiseen. Vankien valtavan määrän vuoksi tutkiminen ja kuulustelut etenivät hitaasti, ja monet joutuivatkin odottamaan pitkään asiansa käsittelyä epäinhimillisissä oloissa vankileireillä.¹⁵¹ *Hennala 1918* -tapahtuma halusi nostaa esiin niin yksittäisten vankien kohtaloita kuin sodan mielettömyyttä yleisestikin.

Espoossa ilmoitettiin järjestettävän viiden luennon luentosarjan lisäksi yksi museonäyttely sekä erilaisia kulttuurikävelyjä sisällissodan tapahtumapaikoille. Yksi kävelyistä oli itsenäisesti seurattava mobiilireitti. Espoossa pidettyjen luentojen aiheet olivat hyvin moninaisia; sisällissotaa lähestyttiin niissä paitsi yleismaailmallisena ilmiönä myös pienen

¹⁴⁹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁵⁰ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁵¹ Suodenjoki 2009, 339–340.

ihmisen näkökulmasta ja paikallistasolta. Esimerkiksi toimittaja Saana-Maria Jokisen luennon *Sisällissota ja pakolaisuus* aihe tuo Suomen sisällissodan kokemukset tähän päivään käsitellessään pakolaisuutta sisällissodan seurauksena. Tietokirjailija Tuulikki Pekkalaisen luento *Lasten kohtalot sisällissodassa 1918* puolestaan käsitteli vähemmän tutkittua aihetta, lapsia, Suomen sisällissodassa.¹⁵²

Sisällissodan valtakunnallinen muistohetki pidettiin 20. toukokuuta Turun tuomiokirkossa. Lisäksi Turun kesäteatterilla järjestettiin kaatuneiden muistopäivänä *Ei koskaan enää – 1918* -muistotilaisuus. Muistojuhla painottui musiikinäytelmään, joka perustui osittain Ilpo Tuomarilan tekstiin *Hennalan torvisoittokunta*. Turun kaupunginkirjasto järjesti yhdessä Turun yliopiston Sirkkala 1918 -hankkeen kanssa *Sisällissota 1918* -luentosarjan. Luennoilla tarkasteltiin muun muassa sisällissodan muistoja ja kertomuksia, naiskohtaloita ja muistomerkkejä sekä vuoden 2017 juhlarahakohua. Joillakin luennoilla näkökulma oli nimenomaa turkulainen, ei niinkään punainen tai valkoinen.¹⁵³

Hämeenlinnan osuutta tilastossa nostaa siellä järjestetty luentosarja vuoden 1918 tapahtumista. Hämeenlinnan kaupunginmuseon museokeskiviikkojen ohjelmistoon kuuluneet luennot käsitelivät sisällissotaa muiden luentosarjojen tapaan hyvin monipuolisesti. Luennoitsijoina oli monia tunnettuja sisällissodan historian asiantuntijoita, kuten Tuomas Hoppu, Marko Tikka, Ulla-Maija Peltonen ja Seppo Hentilä.¹⁵⁴ Sisällissodan muistokulttuuria Hämeenlinnassa ylläpitää etenkin kaupungissa sijainnut maamme suurin punavankileiri, jossa oli jopa 12 000 vankia toukokuussa 1918. Hämeen vankileireillä oli myös eniten menehtyneitä; yhteensä 6600 vankia sai surmansa tai menehtyi Hämeen läänin leireillä. Pelkästään Hämeenlinnan vankileirillä kuoli tauteihin ja aliravitsemukseen noin 2400 vankia.¹⁵⁵ Hämeenlinnan seitsemästä sisällissodan muistovuoden luennoista kuitenkin vain yksi käsitteli vankileirejä ja vankien kohtaloita, mikä kertonee halusta ymmärtää sisällissotaa kokonaisvaltaisesti.

Kuten kaaviokuva muistovuoden tapahtumien paikkakunnista (kuvio 2) osoittaa, tilaisuuksia ilmoitettiin yhteensä reilulta 20 paikkakunnalta. Suurin osa tilaisuuksista

¹⁵² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁵³ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁵⁴ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁵⁵ Suodenjoki 2009, 340, 348.

järjestettiin edellä mainituissa kaupungeissa; muilla paikkakunnilla oli vain yksittäisiä tapahtumia. Useilla paikkakunnilla tilaisuuksien järjestämisen taustalta nousee esiin jokin paikallisesti merkittävä sisällissodan tapahtuma, taistelupaikka tai esimerkiksi vankileiri, kuten Tammisaaren ja Valkeakosken kohdalla. Sisällissodan päättyessä vangiksi oli jäänyt kaikkiaan noin 80 000 punaisten puolella taistellutta suomalaista, joista naisia oli noin 4400¹⁵⁶. Varsinaisia vankileirejä oli runsaat 40, lisäksi oli kymmeniä muita vankilaitoksia. Toukokuun alun jälkeen vankileirejä alettiin vähentää ja vankeja siirrettiin vakinaisille vankileireille. Tammisaaren punavankileiristä tuli näin yksi suurimmista leireistä kesällä 1918. Vuonna 1921 punavankeja alettiin keskittää Tammisaaren pakkotyölaitokseen, johon sijoitettiin vähitellen myös tavallisia vankeja ja esimerkiksi maanpetoksellisesta toiminnasta syytettyjä kommunisteja. Tammisaaren punavankimuistomerkki, jonka luona Muistovuosi 1918 -sivustolla ilmoitettu muistotapahtuma Tammisaaressa pidettiin, pystytettiin vuonna 1988.¹⁵⁷

Selkeä huomio Muistovuosi 1918 -sivuston perusteella on, että mitä pohjoisemmaksi Suomen kartalla tullaan, sitä vähemmän sisällissodan muistotapahtumia järjestettiin. Pohjoisin tapahtuma oli Nivalassa pidetty Sovinnonpuheen juhla, jonka esikuva oli senaattori Kallion sata vuotta aiemmin pitämä sovinnonpuhe Nivalan kirkossa. Nivala oli Kyösti Kallion synnyinpaikka, mikä selittää Nivalan valikoitumista Kallion puheen pitopaikaksi.

Etelä-Suomen paikkakuntien näkyvyys sisällissodan muistovuoden tilaisuuksien järjestyspaikkoina selittyy sillä, että sisällissodan suurimmat taistelut ja esimerkiksi vankileirit painottuivat eteläiseen Suomeen. Myös pohjoisessa käytiin taisteluita, merkittävin Oulussa, mutta niiden muistelua ei syystä tai toisesta koeta enää niin tarpeelliseksi. Toki paikallista muistelua ja muistamista on, esimerkiksi muistomerkeillä tai erilaisissa historiikeissa, mutta yhteisöjä kokoavia muistojuhlia ei pohjoisessa ilmeisesti järjestetty Nivalaa lukuun ottamatta. On kuitenkin jälleen muistettava aineistoni luonne: kaikkia tilaisuuksia ei ilmoitettu valtioneuvoston sivuille. Pohjois-Suomessa saattoi siis olla useitakin sisällissotaa muistavia tapahtumia vuonna 2018. Mielenkiintoiseksi kysymykseksi nouseekin, miksi pohjoisen tapahtumia – kuten sisällissotaa koskevia luentosarjoja, joita ainakin Oulussa pidettiin – ei ilmoitettu valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivustolla.

¹⁵⁶ Vankien kokonaismäärää on hankala arvioida, koska etenkin maaseudulla oli paljon ilmoittamattomia vankeja. Lisäksi oli paljon vain lyhyen aikaa vangittuna olleita. Suodenjoki 2009, 340.

¹⁵⁷ Suodenjoki 2009, 340, 354; Peltonen 2003, 235.

Luultavasti tapahtumille ei haettu valtakunnallista näkyvyyttä tai valtioneuvoston sivustosta ei yksinkertaisesti aina edes tiedetty.

Pohjois-Suomessa ei ehkä koeta sisällissodan tapahtumia enää niin merkityksellisiksi kuin etelässä – ja onko koskaan koettukaan? Sisällissota ei koskettanut kaikkia ihmisiä pohjoisessa samalla tavalla kuin etelämpänä sodan päänäyttämöillä. Sisällissodan traumat ovat varmasti syvempiä eteläisessä Suomessa, eikä tapahtumia ole voitu unohtaa niin helposti. Sukujen omakohtaisten kokemusten puuttuessa, tai niiden ollessa lievempiä, on pohjoisessa voitu unohtaa tai sivuuttaa sisällissodan veriset ja kansakuntaa jakaneet tapahtumat.

2.3 Muistokulttuuri monissa käsissä

Muistovuositapahtumia järjestivät hyvin monenlaiset tahot. Kuten sanottu, valtio ei ole juurikaan järjestänyt sisällissodan muistotilaisuuksia, eikä se järjestänyt myöskään vuonna 2018 enempää kuin kaksi omaa tilaisuutta: sisällissodan muistohetken eduskunnassa tammikuussa sekä sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin joulukuussa. On toki huomattava, että valtion ja armeijan edustajat ovat osallistuneet vuosien saatossa näkyvästi eri tahojen järjestämiin sisällissodan muistoa juhlistaviin tilaisuuksiin.¹⁵⁸ Selvitän luvussa 3, mihin tilaisuuksiin Suomen valtio osallistui vuonna 2018.

Muistovuosi 1918 -sivuston tapahtumien perusteella kaupungit ja kaupunkien ylläpitämät museot olivat merkittävästi mukana tapahtumien, erityisesti muistojuhlien, näyttelyiden, kulttuurikävelyiden ja luentojen järjestämisessä. Toiseksi merkittäväksi järjestäjätahoksi osoittautuivat erilaiset seurat ja yhdistykset. Myös seurakunnat olivat mukana joidenkin tilaisuuksien järjestämisessä. Esimerkiksi Kuopion Paasikivi-Seura, Kuopion isänmaallinen seura, Pohjois-Savon UKK-seura sekä Kallaveden seurakunta järjestivät yhdessä *Sisällissodasta sata vuotta* -yleisöseminaarin helmikuussa 2018 Kuopiossa. Jääkäripataljoona 27:n perinneyhdistys puolestaan järjesti aiemmin esittelemäni jääkäritapahtumat, *Jääkärimarssin 100-vuotisjuhlakonsertin* Helsingissä, *Jääkärien kotiinpaluun 100-*

¹⁵⁸ Kinnunen 2018, 343.

vuotisjuhlan Vaasassa sekä *Jääkäريلipun ja sotilasvalan 100-vuotisjuhlan* Latvian Liepajassa. Oli myös tapahtumia, joiden järjestämisessä paikallisseurat ja esimerkiksi museot yhdistivät voimansa, kuten *Sisällissota Leppävaarassa – Juoksuhaudasta murhamäkeen* -historiakävely Espoossa, jonka järjestivät Espoon kaupunginmuseo ja Leppävaara-seura ry yhdessä. Teattereiden sisällissotaproduktiot puolestaan olivat niiden omia voimanpönistuksia.¹⁵⁹ Muistovuosi 1918 -hankkeen tapahtumatietojen perusteella yksityisten ihmisten, nykypäivän muistiaktiivien, yleensä talkoovoimin pyörittämät perinneseurat ja yhdistykset näyttävät olevan edelleen voimissaan Suomessa.

Vaikka monilla yleisöluennoilla luennoitsijat olivat akateemisia historiantutkijoita eri yliopistoilta, olivat luennot ja luentosarjat usein museoiden, kirjastojen, kotiseutuyhdistysten, työväenopistojen tai esimerkiksi sukututkimusseurojen järjestämiä. Selvästi puolueelliset järjestäjätahot olivat pieni vähemmistö kaikkien järjestäjien joukossa. Selkeästi punaisten muistotapahtumia, kuten tehtaan tyttöjen muistotilaisuus Valkeakosken Hauholla, näyttivät järjestäneen lähinnä paikalliset työväenyhdistykset tai Vasemmistoliitot. Valkoisen puolen muistoja ylläpitivät puolestaan perinneyhdistykset. Esimerkiksi *Tammisunnuntain 100-vuotismuistojuhlasta* vastasi Vapaussodan ja itsenäisyyden Etelä-Pohjanmaan perinneyhdistys ry.¹⁶⁰ Perinneyhdistykset ja niiden muistiaktiivit olivat merkittävässä roolissa vapaussotatulkinnan voimistumisessa 1990-luvulla. Vapaussodan perinneliitto perustettiin vuonna 1993 jatkamaan vuonna 1954 perustetun Vapaussodan Huoltosäätiön perinnetyötä. Liitto ja sen jäsenjärjestöt pyrkivät ylläpitämään ”itsenäisyystais-telujemme” muistoa esimerkiksi järjestämällä sisällissodan alkamista ja päättymistä juhlistavia tilaisuuksia.¹⁶¹

Kansallisarkisto ilmoitti Muistovuosi 1918 -sivustolle verkkonäyttelyn *Sisällissota asiakirjojen kertomana*. Näyttely on Kansallisarkiston ensimmäinen verkkonäyttely ja se on edelleen (joulukuussa 2019) esillä Kansallisarkiston internet-sivuilla¹⁶². Vaikka Muistovuosi-sivustolla näyttelyn kohteena kerrotaan olevan *sisällissota*, verkkosivulla sen nimenä on *Kansalaissota asiakirjojen kertomana*. Kyseessä voi tuki olla huolimattomuuskin nimen kirjaamisessa, mutta taustalla voi olla myös halu käyttää Muistovuosi-

¹⁵⁹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁶⁰ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁶¹ Kinnunen 2018, 342–343.

¹⁶² Kansallisarkiston verkkonäyttelyn internet-sivut. Elektroninen dokumentti. <https://www.narc.fi/1918verkkonayttely/index.html> (Luettu 11.12.2019).

sivustolla sodasta samaa neutraalia nimeä kuin valtioneuvosto käytti ilmauksissaan. Kansallisarkiston verkkonäyttely esittelee joka tapauksessa sisällissotaa – tai kansalaisotaa – kolmen tarkastelukulman kautta: valkoisten ja punaisten virallisten arkistojen näkökulmasta sekä yksityisten ihmisten laatimien aineistojen pohjalta. Näyttelyssä esitellään sisällissotaan liittyviä asiakirjoja viikko viikolta sodan puhkeamisesta sen päättymiseen saakka.¹⁶³

2.4 Suomi – muistojen kieli?

Lähde: <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018>

Lähes kaikki sivustolle ilmoitetut tapahtumat olivat suomenkielisiä. Vain kahden tapahtuman ja kahden julkaisun ilmoitettiin olevan ruotsinkielisiä. Lisäksi yksi kirja oli englanninkielinen¹⁶⁴. Tilasto on tosin yksinkertaistava, koska olen merkinnyt siihen vain sellaiset vieraskieliset tapahtumat, joiden esittelyssä kieli mainittiin erikseen. Suomalaisissa museonäyttelyissä esittelytekstit ovat pääsääntöisesti myös ruotsiksi ja englanniksi, mutta olen merkinnyt ne tilastoihin pääkielensä mukaan ainoastaan suomenkieliseksi. On myös huomioitava, että Suomen sisällissotavuoden tapahtumat koskettivat nimenomaa

¹⁶³ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁶⁴ Pasi Ihalaisen kirjoittama *The Springs of Democracy: National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919*.

suomalaisia, eikä niillä ollut globaalissa tai Euroopankaan mittakaavassa suurta merkitystä. Muistaminenkin on siten hyvin suomalaiskansallinen ilmiö, eikä muistotilaisuuksia ja -tapahtumia yleensä ollut tarkoitukseen järjestää kansainvälisille yleisöille.

Vaikka sisällissota oli nimensä mukaisesti Suomen sisäinen sota, ei sen osapuolilta puuttunut ulkomaisia liittolaisia tai yllyttäjiä.¹⁶⁵ Suomen tapahtumat olivat osa kansainvälistä kriisiä. Ilman ensimmäistä maailmansotaa ei Suomessakaan olisi ollut sotatilaa ja Venäjän sotajoukkoja tai saksalaisten maihinnousua. Maailmansodalla oli vaikutuksensa myös Venäjän vallankumouksen syntymiseen. Suomalaisen vallankumouksen esikuvana olivat toisaalta Karl Kautskyn opit kansanvallan toteutumisesta luokkataistelun avulla, toisaalta Venäjän bolševikkien esimerkki. Vaikka kehitys Suomessa oli riippuvainen Venäjän tapahtumista, suomalaisten reaktiot Venäjän ja Euroopan tapahtumiin olivat suomalaisten omia päätöksiä. Myös Saksan merkitystä Suomelle – nimenomaa valkoisille – on tarkasteltava ensimmäisen maailmansodan kautta. Saksa oli kiinnostunut yhteistyöstä kaikkien Venäjän vihollisten kanssa, ja suomalaisten separatistien ja esimerkiksi jääkäri liikkeen tukeminen oli vain murto-osa kaikesta Saksan Venäjän-vastaisista toimista. Myös saksan maihinnousu Suomeen liittyy nimenomaa maailmansodan tilanteeseen. Ruotsi puolestaan oli julistautunut puolueettomaksi, eikä siksi tarjonnut virallista apuaan Suomelle suomenruotsalaisten tahojen toiveista huolimatta.¹⁶⁶

Tilastoni mukaan ruotsin kielellä ei järjestetty siis juurikaan vuotta 1918 koskevia tapahtumia, mikä ei luultavasti pidä paikkansa. Esimerkiksi Pohjanmaalla ja Etelä-Suomessa, jotka olivat sisällissodan päänäyttämöitä ja joissa myös sisällissodan muistokulttuuri elää vahvimpana, asuu paljon suomenruotsalaisia. Otaksun, että ruotsinkielisiä tilaisuuksia aiheesta järjestettiin, mutta niitä ei ilmoitettu valtioneuvoston sivuilla. Vaikka Suomen ruotsinkielisen väestön toiminta sisällissodassa on yleensä yhdistetty valkoisiin joukkoihin, ei asia ole täysin yksioikoinen. Ahvenanmaalaiset ja pohjanmaalaiset olivat vanhas-taan tunteneet vahvaa yhteenkuuluvuutta Ruotsiin, kun taas ruotsinkieliset työläiset tunsivat sympatiaa ennen kaikkea suomalaista työväenluokkaa kohtaan. Ruotsinkielisten osuus Suomen ylä- ja keskiluokasta oli huomattava, ja myös ruotsinkielinen Pohjanmaa oli hyvin ”valkoinen” johtuen alueen vahvasta suojeluskuntaperinteestä ja itsenäisten maanviljelijöiden suuresta määrästä. Etelä-Suomen ruotsinkielinen keskiluokka kannatti

¹⁶⁵ Haapala 2009, 10.

¹⁶⁶ Haapala 2009, 12–15; Lackman, 2009, 48.

pääosin valkoisia, mutta työväestö kannatti kielitausta riippumatta yleensä punaisia. On myös huomattava, että valtaosa Suomen ruotsinkielisistä asui aktiivisten sota-alueiden ulkopuolella, Ahvenanmaalla ja länsirannikolla, missä sota meni lähes huomaamatta ohitse. Voidaan siis perustellusti olettaa, että enemmistö Suomen ruotsinkielisistä pysytteli sisällissodassa sivustakatsojina, vaikka tutkimusten valossa näyttää siltä, että suurin osa Suomen ruotsinkielisistä kannatti valkoisia. Paikalliset erot olivat kuitenkin huomattavat: toisaalla kyse oli ainoastaan suomenkielisen kansanosan ilmiöstä, kun joillakin paikkakunnilla sodassa olivat vastakkain nimenomaa ruotsinkielinen yläluokka ja suomenkielinen työväestö.¹⁶⁷ Paikallisuus nousee muutoinkin vahvasti esiin sisällissodan muistokulttuurissa, joten on syytä olettaa, että paikallisia tilaisuuksia järjestettiin myös ruotsinkielellä nimenomaa niillä ruotsinkielisillä alueilla, joita sisällissota kosketti. Aina-kin Svenska Litteratursällskapetin historiaosasto järjesti vuotta 1918 koskevan historia-seminaarin, joka striimattiin laajemmalle yleisölle¹⁶⁸. Kyseistä seminaaria ei ilmoitettu Muistovuosi 1918 -sivustolla.

DOT ry (Föreningen för Drama och Teater)¹⁶⁹ järjesti ruotsinkielisille koululaisryhmille aikamatkan vuoden 1917 Herttoniemeeseen sekä päiväkodeille ja pienemmille koululaisille suunnatun draamaleikin, jossa tutustuttiin maalaiselämään sata vuotta sitten. Draamaleikki esitettiin sekä suomeksi (*Päivä maalla*) että ruotsiksi (*En dag på landet*). Sivustolla ilmoitettiin myös yksi ruotsinkielinen kirja sekä kaksikielinen oppimisyhteisö. Jörn Donnerin ja Samu Nyströmin kirjoittama dokumenttiteos *Märklig är nu världens gång* käsittelee sisällissodan dramaattisia kuukausia helsinkiläisten näkökulmasta. Svenska litteratursällskapet i Finland ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisivat puolestaan yhdessä kaksikielisen oppimisyhteisön Suomen sisällissodasta. Oppimisyhteisö, joka perustuu monipuolisiin alkuperäislähteisiin, lupaa antaa monipuolisen kuvan siitä, miten sota vaikutti ihmisiin ja yhteiskuntaan. *1918. Minä olin siellä* -oppimisyhteisö lähestyy sotaa esimerkiksi päiväkirjojen ja taiteen kautta avaten erilaisia tapoja käsitellä sotakokemuksia. Kaksikielinen aineisto on myös näkökulmaltaan monitahoinen: siinä pääsevät ääneen sodan molemmat osapuolet sekä yhtä lailla miehet kuin naisetkin.¹⁷⁰ Kaikki

¹⁶⁷ Westerlund 2009, 114.

¹⁶⁸ ”Seminarium: Det Svenska i Finland och 1918”. Elektroninen dokumentti. <https://www.sls.fi/sv/evenang/seminarium-det-svenska-i-finland-och-1918> (Luettu 9.12.2019).

¹⁶⁹ DOT ry on draamapedagoginen osaamiskeskus Helsingissä, joka järjestää esim. draamaopetusta ja pedagogisia aikamatkoja yhdessä museotoiminnan kanssa. Elektroninen dokumentti. <http://dotdot.fi> (Luettu 13.5.2019).

¹⁷⁰ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

valtioneuvoston tiedotus tapahtuu suomen kielen lisäksi ruotsin ja englannin kielillä. Muistovuosi 1918 -hankkeen pääkieli oli kuitenkin suomi, mikä on luonnollisesti voinut vaikuttaa siihen, että ruotsikielisiä tilaisuuksia ei koettu mielekkääksi ilmoittaa sivustolla.

2.5 Kurkistus muualle

Valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin vain murto-osa kaikista vuonna 2018 järjestetyistä, sisällissotaa käsitelleistä tilaisuuksista. Monia merkittäviäkin tapahtumia jäi sivuston, ja samalla tämän tutkielman, ulkopuolelle. Jotta tapahtumien kirjosta saisi kattavamman kuvan, esittelen lyhyesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon sisällissotaa koskeneen projektin sekä Varkauden kaupungin sisällissotaa koskevan tapahtumaviikon, joita ei ilmoitettu valtioneuvoston sivustolla. Esimerkit antavat osviittaa siitä, että erilaisia tapahtumia ja produktioita sisällissodan muistovuoden tiimoilta järjestettiin paljon, eivätkä Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetut tapahtumat olleet mitenkään erityisiä tilaisuuksia muistamisen kentässä.

Sisällissodan alla Varkaus oli noin 10 000 asukkaan teollisuusyhteisö, jonka työväki oli muodostanut vahvan punakaartin. Valkoisten vallattua kaupungin helmikuussa 1918 arviolta 220 punaista – kymmenen prosenttia kaupungin miesväestöstä – teloitettiin. Teloitukset eivät olleet sattumanvaraisia, vaan niillä kostettiin erilaisia kaunoja. Tapahtuma jätti syvän katkeruuden monen kaupunkilaisen mieliin. Katkeruutta syvensi myös Varkaudessa vuosikymmeniä kestänyt vaikeneminen: traumaattisista muistoista alettiin puhua vasta 1990-luvulla. Sisällissodan jakautunut muistokulttuuri näkyi selkeästi kahdenlaisena ”totuutena”: molemmilla osapuolilla oli omat tarinansa tapahtuneesta. Esimerkiksi valkoisten tekemässä Varkauden valtauksen muistojulkaisussa ei mainittu sanallakaan mittavista teloituksista. Varkauden historiaa tutkineen professori Hannu Itkosen mukaan sisällissodan arvet ovat alkaneet umpeutua Varkaudessa vasta viime vuosina. Arpien umpeutumisella Itkonen tarkoittaa tapahtumista puhumista ja asioiden kiihкотonta käsittelyä.¹⁷¹

¹⁷¹ ”Varkaudessa sisällissota johti 21.2.1918 järkyttäviin teloituksiin – yli 200 miestä ammuttiin taisteluiden tauotta”. Elektroninen dokumentti. <https://www.yle.fi/uutiset/3-10085663> (Luettu 1.12.2019).

Varkauden kaupunki järjesti yhdessä Pohjois-Savon kulttuurirahaston kanssa sisällissodasta 100 vuotta -tapahtumaviikon helmikuussa 2018. *Varkaus '18* -tapahtumaviikon ohjelmassa oli useita näyttelyitä, musiikki- ja teatteriesityksiä, konsertteja, keskustelutilaisuuksia ja vierailijaluentoja. Laajempaa näkökulmaa tapahtumaviikkoon toi *Suomi ja Varkaus vuonna 1918* -tutkijaseminaari, jossa teemaa käsiteltiin monelta näkökulmalta.¹⁷² Kulttuuriviikon tarkoituksena oli paitsi synnyttää keskustelua kipeästä paikallishistoriasta, myös tarjota mahdollisuus kansallisen trauman jaettuun muistamiseen. Tapahtuman paikallista ja valtakunnallistakin merkittävyyttä ei vähennä se, että tapahtumaviikkoa ei ilmoitettu valtioneuvoston sivustolla. Sisällissota liittyy monen paikallisen sukuhistoriaan ja tarvetta tapahtumien monitahoiselle muistamiselle on edelleenkin.

Useiden sisällissodan muistotilaisuuksien yhteydessä järjestettiin jumalanpalveluksia. Seurakunnat olivat myös mukana joidenkin tilaisuuksien järjestämisessä yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli esimerkiksi näyttävästi mukana Turun tuomiokirkossa kaatuneiden muistopäivänä 20. toukokuuta järjestetyssä sisällissodan valtakunnallisessa muistohetkessä. Vaikka kirkon piirissä järjestettiin useita vuotta 1918 koskeneita tilaisuuksia, kirkko näyttäytyy Muistovuosi 1918 -sivuston perusteella hyvin näkymättömänä ja äänettömänä sisällissodan muistelijana. Esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon järjestämä *Sovinto 100* -projekti jäi täysin huomiotta Muistovuosi 1918 -sivustolla. Helsingissä järjestettyyn projektiin kuului kolme laajaa työpajaa sekä Kallion kirkossa tammikuussa pidetty tilaisuus, jossa etsittiin ratkaisuehdotuksia yhteiskunnallisiin epäkohtiin ja pyrittiin rakentamaan sovintoa eri tavalla ajattelevien ihmisten välille. Kirkko kutsui suomalaisia viettämään vuoden 1918 muistoa uusilla tavoilla: kirkko kehotti heittämään vanhat jakolinjat syrjään ja antamaan tilaa ihmisten kertomuksille. Arkipiispa kehotti myös seurakuntia kunnioittamaan kaikkia sodan uhreja ja huomioimaan alueellaan olevat punaisten ja valkoisten haudat ja muistomerkit tasapuolisesti. Monissa seurakunnissa järjestettiin myös erityinen sisällissodan muistojumalanpalvelus 11. maaliskuuta.¹⁷³

¹⁷² V. Moilanen, ”Varkaudessa muistellaan ja tulkitaan sisällissotaa”. (art.) *Sykkeessä-media* verkkolehti 9.2.2018. www.sykkeessa.fi/2018/02/09/varkaudessa-muistellaan-ja-tulkitaan-sisallissotaa/ (Luettu 5.12.2019).

¹⁷³ ”Sisällissodan muistovuotta vietetään myös kirkossa”. Elektroninen dokumentti. <https://evl.fi/uutis-huone/artikkelit/-/article/33233330/Sisallissodan+muistovuotta+vietetaan+myos+kirkossa#c5679270> (Luettu 5.12.2019).

3 SISÄLLISSOTA VALTION VIRALLISISSA TILAISUUKSISSA

”Sota on politiikan jatkamista toisin keinoin” kirjoitti tunnettu sotateoreetikko Carl von Clausewitz 1800-luvulla. Sodan muistaminenkin on politiikkaa, vaikka sotamuistoja uusinnetaan ja ylläpidetään myös yksityisellä tasolla. Kulloisenkin ajan poliittinen ilmapiiri ja poliittiset valtasuhteet ovat olleet osaltaan vaikuttamassa vuoden 1918 muistokulttuuriin Suomessa. Sisällissodan muistokulttuuria voidaan näin ollen pitää poliittisena kulttuurina. Poliittisella kulttuurilla voidaan tarkoittaa yksilön subjektiivista suhtautumista politiikkaan tai julkista poliittista käyttäytymistä¹⁷⁴. Valtiotason toimet ja osallistuminen sekä poliittiset puheet ovat julkista poliittista käyttäytymistä ja niitä analysoimalla voidaan luoda kuvaa kyseisen yhteiskunnan ja ajan poliittisesta kulttuurista.

Suomen valtio järjesti vuonna 2018 virallisesti kaksi sisällissodan muistovuoden tilaisuutta: Sisällissodan muistohetken eduskunnassa 26. tammikuuta sekä Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4. joulukuuta. Tilaisuuksissa pidettiin useita puheita ja luentoja, joissa lähestyttiin sisällissotaa eri näkökulmilta. Tarkasteluni kohteena olevat puheet, eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteispuheenvuoro Sisällissodan muistohetkessä sekä pääministeri Sipilän avaussanat ja valtiosihteeri Lehtomäen päätössanat muistovuoden päätösseminaarissa edustavat paitsi puoluepoliittisia kannanottoja myös valtiollisia näkemyksiä vuoteen 1918.

Puheita analysoitaessa on huomattava, että puheakti saa lopullisen merkityksensä vasta vuorovaikutuksessa ja kuulijan tulkinnassa¹⁷⁵. Analyysini perustuu puheiden sisältöön, kieleen ja diskursseihin, koska lähteinäni olevat kirjoitetut puheet eivät anna mahdollisuutta lähestyä puheaktitilanteita vuorovaikutuksen näkökulmasta. Puheiden analyysin avulla voidaan tarkastella sovinnon ja eheyden käsitettä ja niitä keinoja, joilla valtio on pyrkinyt arpeuttamaan menneisyyden haavoja. Puheet auttavat myös hahmottamaan, mikä rooli Suomen valtiolla oli sisällissodan muistokulttuurissa vuonna 2018.

¹⁷⁴ Poliittinen kulttuuri tarkoittaa sitä, miten ihmiset jäsentävät kielellisesti käsityksiään politiikasta jossakin tietyssä kulttuurissa. Poliittisen kulttuurin käsite voidaan ymmärtää laajasti, jolloin se voi pitää sisälleen esimerkiksi poliittisen päätöksenteon, poliittiset puheet, kouluopetuksen, tiedotusvälineet tai kohteissa ylläpidetyn näkemyksen yhteiskunnasta. Nyysönen 2004, 166–169.

¹⁷⁵ Leivo & Pietikäinen 1998, 89.

3.1 Muistopuheita ja museovierailuja: valtiollinen muistaminen vuonna 2018

Valtiohallinnon osallistuminen sisällissotavuoden tapahtumien muistoksi järjestettyihin tilaisuuksiin oli tärkeä osa sisällissodan valtiollista huomioimista. Tasavallan presidentti ja pääministeri vierailivat alkuvuonna Tampereella ja Lahdessa Muistovuoden tilaisuuksissa. Tampereella muistovuoden juhlallisuuksiin kuului muun muassa tutustuminen Tampere 1918 -näyttelyyn museokeskus Vapriikissa. Molemmat olivat läsnä myös Nivalan sovinnonpuheen juhlassa ja sisällissodan yhteisessä muistohetkessä Turussa. Presidentinkanslian internet-sivulla todetaan, että presidentti kunnioitti sisällissodan muistovuotta useissa muissakin tilaisuuksissa.¹⁷⁶ Omien tilaisuuksien ohella valtioneuvosto osallistui yhteensä 13 muun tahon järjestämään ohjelmalliseen toimintaan tai tapahtumaan¹⁷⁷. Osallistuminen tarkoitti joko pienimuotoista taloudellista tai toiminnallista panostusta tai edustuksellista läsnäoloa. Kaikkia tilaisuuksia, joihin valtio osallistui, ei ilmoitettu Muistovuosi 1918 -sivustolla, mikä kertoo valtioneuvoston roolista toimia nimenomaa kokoavana tahona erilaisille toimijoille ja tilaisuuksille.

Valtakunnallisesti merkittävin tilaisuus oli Kaatuneiden muistopäivänä 20. toukokuuta järjestetty sisällissodan valtakunnallinen muistohetki Turun tuomiokirkossa. Muistohetkeen ja kunniakäyntiin punaisten ja valkoisten muistomerkeillä osallistuivat valtion edustajina tasavallan presidentti Sauli Niinistö, pääministeri Juha Sipilä sekä edustajat kaikista eduskuntapuolueista ja niiden nuorisojärjestöistä. Lisäksi tilaisuuteen osallistui eri uskonkuntien edustajia arkkipiispa Kari Mäkisen johdolla.¹⁷⁸

Sovinnonpuheen juhlan, joka pidettiin Nivalassa 5. toukokuuta 2018, esittelytekstissä muistutettiin, kuinka Suomi oli jakautunut kahtia sata vuotta sitten ja tarvittiin kansakuntaa eheyttäviä voimia. ”Nyt sata vuotta myöhemmin tarvitaan myös sovinnon puheita

¹⁷⁶ Presidentinkanslian verkkosivut. <https://www.presidentti.fi/uutinen/presidentti-niinisto-sovinnonpuheen-juhlassa> (Luettu 30.4.2019).

¹⁷⁷ Tilaisuudet, joihin valtio osallistui: Veljeni vartija -ooppera Tampereella, Jääkäritapahtuma Vaasassa, Sisällissotaa käsittelevä valokuvateos Lahdessa, Sovinnonpuheen juhla Nivalassa, Hennalan muistojuhla Lahdessa, Kansalaisseminaari Sammatissa, Kotkaniemen avajaiset Luumäellä, Sisällissodan yhteinen valtakunnallinen muistohetki Turussa, Tammisaaren vankileirin muistotilaisuus, Suomi Areenan järjestämä keskustelutilaisuus, Raate 1918 -tapahtuma Suomussalmella, Senaatti 1918 -seminaarit Vaasassa ja Lahdessa sekä Työväen arkiston säätien toimittaman 1970-luvun arkistonauhojen digitalisointi. Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁷⁸ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

kansakunnan yhtenäisyyden ja eheyden tueksi”, luki esittelyssä.¹⁷⁹ Nimenomaa Nivalan kirkossa toukokuussa 1918 piti valkoinen senaattori Kyösti Kallio tutkielmani alussa mainitun sovinnonpuheensa, jossa hän kehotti suomalaisia rakentamaan yhteistä tulevaisuutta ilman jakoa punaisiin ja valkoisiin. Presidentti Niinistö kehotti juhlapuheessaan pitämään yllä sovinnon asennetta erilaisista taustoista, vakaumuksista ja tavoitteista huolimatta.¹⁸⁰ Sovinnonpuheen juhlan kaltaiset tilaisuudet ovat valtiolle tärkeitä. Yhtenäisyyttä ja eheyttä jo lähtökohtaisesti korostava juhla on myös tavallaan puolueeton edustuspaikka; niin punaiset kuin valkoisetkin haluavat sovintoa.

Suurin punaisten muistojuhlista pidettiin Lahdessa, jossa järjestettiin *Hennala 1918* -muistojuhlaviikko huhti-toukokuun vaihteessa 2018. Muistojuhlaviikko sisälsi useita tapahtumia. Aihetta käsiteltiin kahdessa eri seminaarissa: *Suomen sisällissota osana ensimmäistä maailmansotaa* -seminaarissa ja *Muistojuhlaseminaarissa*, jonka näkökulma oli kansallinen ja paikallinen. Lisäksi ohjelmassa oli muistojuhlanäyttelyn avajaiset, opastettuja muistokävelyitä sisällissodan taistelupaikoille, juhlaumalanpalvelus Hennala 1918 -hautamuistomerkillä sekä pääjuhla Hennalassa. Suomen valtiota edustivat Hennalan muistojuhlissa tasavallan presidentti Niinistö ja pääministeri Sipilä.¹⁸¹

Porissa järjestettiin 17. elokuuta Suomi Areenan yhteydessä avoin keskustelutilaisuus *Sisällissodasta sovintoon – miten Suomi selvisi?*, jonka keskustelua moderoi Muistovuosi 1918 -hankkeen pääsihteeri Pekka Timonen. Keskustelijoina olivat kansanedustaja Maarit Feldt-Ranta, oikeustieteen ja valtiotieteen tohtori Pekka Hallberg, professori Martti Häikiö, valtiosihteeri Paula Lehtomäki ja Vaasan yliopiston InnoLabin johtaja Mari K. Niemi. Muistovuosi 1918 osallistui myös avoimen kansalaisseminaarin *Kenen Suomi? Sammatti 1918* järjestämiseen. Korkean tason asiantuntijapuheenvuoroja kokoontui seuraamaan noin 230 seminaarivierasta. Myös presidentti Tarja Halonen toi tervehdyksensä tilaisuuteen.¹⁸²

¹⁷⁹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁸⁰ ”Presidentti Niinistö sovinnonpuheen juhlassa: Tärkeintä on huolehtia eheydestä ja vakaudesta”. Presidentinkanslian verkkosivut. <https://www.presidentti.fi/uutinen/presidentti-niinisto-sovinnonpuheen-juhlassa> (Luettu 30.4.2019).

¹⁸¹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁸² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

Valtion edustajia osallistui myös Jääkärimarssin 100-vuotisjuhlakonserttiin, joka pidettiin kutsuvieraille Helsingissä 19. tammikuuta 2018. Tilaisuuden järjesti Jääkäripataljoona 27:n perinneyhdistys ry. Valtiovallan tervehdykseen tilaisuuteen toi eduskunnan puhemies Maria Lohela. Jääkärimarssi on maamme tunnetuimpia sotilasmarsseja – juuri se soi joka vuosi tasavallan presidentin itsenäisyyspäivän juhlavastaanoton alussa sotaveteraanien saapuessa juhlaan. Jean Sibelius sävelsi Jääkärimarssin ensimmäiselle itsenäistä Suomea varten kootulle sotilasosastolle, Saksassa koulutetulle Jääkäripataljoona 27:lle. Sanat marssiin on kirjoittanut Heikki Nurmio.¹⁸³

Valtioneuvosto esitti tervehdyksensä myös eräissä tilaisuuksissa, joihin Muistovuosi 1918 -hanke ei osallistunut virallisesti¹⁸⁴. *Tammisunnuntain 100-vuotismuistojuhlassa* valtioneuvoston tervehdyksen esitti sisäministeri Paula Risikko. Tammisunnuntain muistojuhlan ohjelmassa käsiteltiin sisällissodan alkupäivien tapahtumia Etelä-Pohjanmaalla, jolloin laillinen hallitus riisui venäläisiä joukkoja aseista, sekä näiden tapahtumien seurauksia. Ohjelmassa paneuduttiin myös yleisesti Suomen ajautumiseen sisällissotaan ja ”tämän onnettoman tapahtuman vaikutuksiin yhteiskunnan kuntatasolla ja niistä selviämisen vaiheisiin 1919”.¹⁸⁵ Vapaussodan juhlapäivien vietto hiipui toisen maailmansodan jälkeen. Voitonpäivän juhla korvattiin uusilla perinteillä, mutta tammisunnuntain vietto elpyi 1950-luvulla Pohjanmaalla. Valkoisten perintö on kaiken kaikkiaan säilynyt sitkeimmin nimenomaa Pohjanmaalla ja esimerkiksi tammisunnuntain vietto on jatkunut meidän päiviimme saakka.¹⁸⁶

Valtioneuvoston osallistuminen tilaisuuksiin, jotka edustavat selkeästi jompaakumpaa sodan osapuolta, on osoitus sisällissodan muistokulttuurin normalisoitumisesta. Osallistumalla molempien osapuolien tilaisuuksiin valtio hyväksyy sen tosiasian, että sodassa oli kaksi puolta, joiden kokemukset ja muistot poikkeavat toisistaan. Osallistuminen on kuitenkin viesti siitä, että molempien kokemukset ovat hyväksytyjä ja muistamisen arvoisia. Esimerkiksi jääkäreiden kotiinpaluun 100-vuotismuistojuhla oli selkeästi valkoisten muistokulttuuria, kun taas Tammissaaren punavankimuistomerkillä

¹⁸³ ”Jääkärimarssin ensiesityksestä 100 vuotta”. Elektroninen dokumentti.

¹⁸⁴ Tammisunnuntain 100-vuotismuistojuhla ja Jääkärimarssin 100-vuotisjuhla eivät ole Muistovuosi 1918 -hankkeen loppuraportin listalla, jossa esitellään tilaisuudet, joihin Muistovuosi 1918 osallistui. Kuitenkin em. tilaisuuksien ohjelmissa mainitaan valtioneuvoston tervehdykset ja niiden esittäjät. Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁸⁵ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁸⁶ Tepora 2018a, 313.

järjestetty tapahtuma ja Hennalan muistojuhla Lahdessa kuuluivat punaisten muistokulttuuriin.

Tulkintani mukaan valtiotason osallistuminen erilaisiin sisällissodan juhlallisuuksiin oli, ja on edelleen, hyvin tarkkaan harkittua. Osallistuminen on viesti hyväksymisestä ja sovinnosta. Valtion osallistuminen niin punaista kuin valkoistakin puolta edustaviin tilaisuuksiin kertoo menneisyyden hyväksymisestä. Sovinnonpuheen juhlaan valtio osallistui ehkä näyttävämmin kuin muihin tilaisuuksiin, mikä kertoo valtion konkreettisesta pyrkimyksestä eheyteen sisällissodan muistokulttuurissa.

3.2 Demokratian, sovinnon ja eheyden puolesta: muistohetki eduskunnassa

Sisällissodan alkamisesta tuli kuluneeksi sata vuotta 26. tammikuuta 2018. Historiallisen hetken kunnioittamiseksi eduskunnassa järjestettiin sisällissodan muistohetki, johon osallistuivat kaikkien eduskuntapuolueiden puheenjohtajat, puolueiden, eduskuntaryhmien ja eduskunnan johto sekä poliittisten nuorisojärjestöjen ja sitoutumattomien opiskelijajärjestöjen edustajia ja sisällissodan tutkijoita. Tilaisuus oli samalla Muistovuosi 1918 -hankkeen avaustilaisuus.¹⁸⁷

Muistohetken ohjelmaan kuului eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteinen puheenvuoro ”demokratian, sovinnon ja yhteiskunnallisen eheyden puolesta”. Puheenvuoroon osallistuivat Juha Sipilä (Suomen Keskusta), Petteri Orpo (Kansallinen Kokoomus), Antti Rinne (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue), Sampo Terho (Sininen tulevaisuus), Jussi Halla-aho (Perussuomalaiset), Touko Aalto (Vihreä liitto), Li Andersson (Vasemmistoliitto), Anna-Maja Henriksson (Suomen ruotsalainen kansanpuolue) ja Sari Essayah (Suomen Kristillisdemokraatit). Tilaisuudessa kuultiin myös aikalaisten kokemuksia sisällissotavuodelta sekä vietettiin hiljainen hetki sisällissodan uhrien ja inhimillisen kärsimyksen muistolle.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁸⁸ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

Eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteispuheenvuoro alkoi keskustalaisen pääministerin Juha Sipilän esittämällä sisällissodan kiistattomilla perustiedoilla: sisällissota päättyi sata vuotta aiemmin, se aiheutti suurta kärsimystä ja se vaati noin 37 000 uhria. Sipilä palautti myös mieleen sisällissodan jättämät arvet suomalaiseen yhteiskuntaan¹⁸⁹. Sisällissodan arvet ovat paitsi metafora sisällissodan jättämistä vaikutuksista yhteiskuntaan ja kansalaisten mieliin myös melko stereotyyppinen ilmaus nykypäivän sisällissotapuheessa. Poliittisessa kulttuurissa stereotyyppioilla tarkoitetaan kulttuurisidonnaisia ja historiallisiin kokemuksiin perustuvia käsityksiä maailmasta. Ne ovat vaikutelmia, jotka istuvat sitkeästi ihmisten mielissä ja perustuvat erilaisiin ennakkokäsityksiin. Stereotyyppiat kuuluvat olennaisesti poliittiseen kulttuuriin. Täytyy huomata, että vaikka stereotyyppiat ovat usein yksinkertaistavia ja liioittelevia, ne eivät ole välttämättä negatiivisia. Stereotyyppioiden poliittisuus näkyy paitsi asioiden yksinkertaistamisena ja erilaisten imagoiden luomisena myös kielessä ja retoriikassa, joka muuttuu eri yleisöjen mukaan. Myös poliittisten viestien, kuten puheiden, vastaanottajat tulkitsevat kuulemaansa vanhojen stereotyyppioiden lävitse.¹⁹⁰

Eduskuntapuolueiden yhteinen puheenvuoro oli rakennettu ikään kuin vuoropuheluksi, jossa jokaisen puheenjohtajan vuorosanat kertoivat paitsi sisällissodan ja siitä selviämisen tarinaa myös kunkin puolueen omaa agenda. Todellisesta vuoropuhelusta ei tietenkään ole kyse, koska puheenvuorot oli kirjoitettu ennalta. Se olikin ikään kuin julkilausumien yhteenveto, jossa jokainen eduskuntapuolue sai kertoa vuorollaan oman näkemyksensä ennalta määrätyn rungon puitteissa.

Tilaisuuden luonteen mukaisesti puheenvuoron yhteinen viesti oli korostaa suomalaisen demokratian ja poliittisen eheyden merkitystä yhteiskuntarauhan ylläpitäjänä. On kuitenkin selvää, että julkiset poliittiset puheenvuorot ovat aina tarkkaan mietittyjä ja ne sisältävät monia merkityksiä. Argumentoinnin tavoitteena on saada vastaanottaja kannattamaan puhujan mielipiteitä ja ehdotuksia. Se koostuu niistä tavoista, joilla puhuja tekee väitteitään ja ajatuksiaan uskottaviksi. Argumentointi kohdistuu tietyille yleisölle ja on siksi aina kulttuurisidonnaista toimintaa. Argumentoinnin analyysi on diskurssin puheaktien tulkintaa. Puheaktit ilmaisevat asioiden lisäksi aina myös puhujan asenteita ja

¹⁸⁹ Eduskuntapuolueiden puheenjohtajien puheenvuoro sisällissodan muistohetki -tilaisuudessa 26.1.2018. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁹⁰ Nyysönen 2004, 168–171.

suhtautumista asioihin ja ne ovat liioitella tai vähätellä.¹⁹¹ Vaikka muistohetken puheenvuoroissa korostettiin yhteenkuuluvuutta ja sovinnonhenkeä, on selvää, että jokainen puhuja puhui oman puolueensa kontekstista. Puheet eivät myöskään ilmaisseet huolellisesta valmistelusta ja ennalta kirjoittamisesta huolimatta pelkkiä tosiasioita tai loogisia ajatusrakennelmia, vaan pyrkivät ennemminkin vetoamaan kuulijoiden tunteisiin. On myös huomattava, että puhe sovinnosta ei tarkoita välttämättä yksimielisyyttä menneisyyden tapahtumista, vaan ennen kaikkea vihollisuuksien lopettamista tai niiden uusiutumisen ehkäisemistä sekä osapuolten välistä luottamusta ja yhteistyötä historian ongelmista huolimatta.¹⁹²

Luonnollisesti tämän tapaisissa yhteispuheenvuoroissa vältellään päivänpolitiikan tuomista puheiden keskiöön. Yhteisessä muistohetkessä ei myöskään ole sopivaa etsiä syyllisiä tai tuomita ketään. Eräs puheenvuoroja leimallisesti yhdistävä piirre olikin kohteliaisuus eli puhujan omien ja kuulijan ”kasvojen” säilyttäminen. Kasvojen säilyttämisen tarve on riippuvainen osallistujien sosiaalisesta välimatkasta, heidän keskinäisistä valtasuhteistaan ja käsiteltävän asian tärkeydestä.¹⁹³ Sisällissodan muistohetken puheenvuoron tavoitteena oli mitä ilmeisimmin paitsi muistaa sisällissotaa myös osoittaa eduskuntapuolueiden yhtenäisyyttä. Puheenvuoroissa oli selvästi nähtävissä kohteliaisuus; jokainen varoi syytelyä ja kärjistämistä korostaen samalla omalle puolueelleen tärkeitä teemoja. Yhteinen puheenvuoro oli eräänlainen myötäilytilanne, jossa kohteliaisuuden tehtävänä oli lisätä yhteenkuuluvuutta ja osoittaa arvostusta toinen toisilleen. Puheiden analyysissä on huomattava, että niiden kohteliaisuussisällön ja asiasisällön erottaminen ei aina ole mahdollista¹⁹⁴.

Puheenvuoroissa oli nähtävissä hienovaraisia painotuseroja oikeiston ja vasemmiston välillä. Oikeistopuolueiden vuorosanoissa korostui eheys ja demokratia, oikeusvaltion periaatteet, lakien kunnioittaminen sekä yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden vahvistaminen. Myös vasemmiston puheissa nousi esiin yhteiskunnallisen eheyden ja sovinnon merkitys ja poliittisen väkivallan tuomitseminen, mutta muistutettiin myös suomalaisen demokratioon kuuluvasta mielipiteen- ja sananvapaudesta sekä poliittisten näkemysten

¹⁹¹ Leiwo & Pietikäinen 1998, 95–98.

¹⁹² Forsberg 2012, 69–70.

¹⁹³ Leiwo & Pietikäinen 1998, 98.

¹⁹⁴ Leiwo & Pietikäinen 1998, 99.

moninaisuudesta. Kristillisdemokraatit puolestaan nostivat esiin puolueelleen ominaisen inhimillisen kärsimyksen muistamisen.¹⁹⁵

Poliittista keskustaa lähinnä olevat puolueet näyttivät korostavan eniten eheyttä ja sovintoa sisällissodan muistamisessa. Sekä SDP:n että Kokoomuksen puheenjohtajat puhuivat yhteisestä Suomesta, sovinnosta, eheydestä ja demokratiasta. SDP:n Antti Rinteen mukaan Suomi nousi maailman hyvinvointivaltioiden joukkoon nimenomaa yhteiskunnallisen eheytyksen ansiosta. Sovinnon teko on perinne, joka velvoittaa myös tämän päivän suomalaisia. Myös Kokoomuksen puheenjohtaja Petteri Orpo muistutti, että eheys, sovinto, demokratia ja yhteiskunnallinen tasa-arvo ovat pohja, jolle ”yhteinen Suomemme” on rakennettu. Sinisen tulevaisuuden Sampo Terho keskittyi puheenvuorossaan suomalaiseen demokratiaan ja sen kehittämiseen. Terho muistutti myös, että jokaisella on oikeus tulla kuulluksi. Ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtaja Anna-Maja Henriksson korosti puheenvuorossaan paitsi eheyden ja yhteiskuntarauhan myös osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden merkitystä.¹⁹⁶ Yhteenkuuluvuus ja osallisuus ovat merkki eheydestä: ehyessä yhteiskunnassa jokaisella kansalaisella on mahdollisuus osallistua yhteisten asioiden hoitamiseen. Sampo Terhon maininta kuulluksi tulemisesta voidaan ajatella olevan viesti niille suomalaisille – sinisten potentiaalisille kannattajille – jotka ovat ehkä kokeneet itsensä syrjäytyneiksi yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Sisällissodan tapahtumat todistavat, että yhteiskunnassa on tärkeää kuulla kaikkia kansanosia; jokaiselle on turvattava oikeus kuulemiseen ja kohtuulliseen toimeentuloon.

Vasemmistoliiton puheenjohtaja Li Andersson tuomitsi erityisen vahvasti väkivallan käytön politiikan välineenä. Anderssonin mukaan ”mikään tarkoitus ei oikeuta väkivallan käyttöä poliittisessa toiminnassa ja yhteiskunnallisten päämäärien ajamisessa”.¹⁹⁷ Näyttää siltä, että nykyvasemmisto halusi tehdä selvän pesäeron sisällissodan aikaiseen vasemmistopolitiikkaan tuomitessaan poliittisen väkivallan kaikissa muodoissaan. Anderssonin puheenvuorossa voi nähdä myös hänen omat kokemuksensa poliittisesta väkivallasta: Andersson oli mukana Jyväskylän kaupunginkirjastossa tammikuussa 2013 sattuneessa välikohtauksessa, jossa kolme äärioikeistolaiseen Suomen vastarintaliikkeeseen kuulunutta henkilöä hyökkäsi *Äärioikeisto Suomessa* -kirjan esittelytilaisuuteen.

¹⁹⁵ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁹⁶ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

¹⁹⁷ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

Andersson, joka oli yksi kirjan kirjoittajista, ei loukkaantunut hyökkäyksessä, mutta tapahtuma jätti luonnollisesti jälkensä Anderssonin ajatteluun.¹⁹⁸

Anderssonin puheenvuoron rivien välistä voi lukea paitsi nykyisen äärioikeistolaisen väkivallan, myös sisällissodan valkoisen terrorin tuomitsemisen. Tilaisuuden kontekstissa valkoisen terrorin esiin nostaminen olisi kuitenkin ollut epäkorrektia. Sovinto edellyttää molempien osapuolten tekojen tunnustamista ja anteeksiantoa, mutta se ei kuitenkaan tarkoita välttämättä unohtamista tai yksimielisyyttä menneisyyden tapahtumista. Ulla-Maija Peltosen mukaan väkivaltaisen menneisyyden käsittelyssä on vaarana toisaalta liiallinen muistaminen, toisaalta täydellinen unohtaminen. Muistojen perinpohjainen työstäminen on tärkeää, ja väkivaltaisuuksien esiin nostaminen yksityiseltä tasolta julkiseen käsitteilyyn, vastuunottamiseen ja pyrkimys oikeudenmukaisuuteen ja totuuteen ovat tässä prosessissa välttämättömiä. Peltonen muistuttaa, että tehdyt rikokset on mahdollista sovittaa, mutta ensin pitää tunnustaa, että rikoksia on tapahtunut.¹⁹⁹

Vihreiden Touko Aalto huomautti puheenvuorossaan, että suomalaiseen demokratiaan kuuluu olennaisena osana poliittisten näkemysten moninaisuus ja vapaus ilmaista mielipiteensä. Myös Aalto korosti kuuntelemisen ja keskustelun merkitystä erimielisyyksien ratkaisemisessa.²⁰⁰ Aallon puheenvuoroa voi tarkastella paitsi sisällissodan näkökulmasta myös Vihreiden politiikan kautta. Vihreä liike on profiloitunut perustamisestaan lähtien paitsi luonnon arvojen myös ihmisarvojen ja erityisesti rauhanaatteen puolestapuhujaksi. Aallon viesti näytti olevan se, että erilaiset mielipiteet, politiikassakin, ovat hyväksyttäviä ja jokaisella tulisi olla oikeus ilmaista mielipiteensä, mutta ristiriidat olisi aina ratkaistava puhumalla. Vuonna 1918 Suomessa oltiin tilanteessa, jolloin erimielisyyksiä ei kyetty ratkaisemaan keskustelemalla. Yhteiskunta oli jakautunut erilaisten mielipiteidensä vuoksi leireihin, joilla ei ollut keskusteluyhteyttä toisiinsa. Kuuntelemisen ja keskustelun korostaminen on kuitenkin eräänlaista jälkiviisautta. Vuonna 1918 suomalainen yhteiskunta oli jakaantunut niin pahoin, että on vaikea kuvitella, että pelkkä keskustelu olisi estänyt aseellisen yhteenoton puhkeamisen.

¹⁹⁸ ”Äärioikeisto Suomessa -kirjan tilaisuudessa puukotus Jyväskylässä”. Elektroninen dokumentti. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002609788.html>. (Luettu 5.12.2019).

¹⁹⁹ Peltonen 2009, 471–472.

²⁰⁰ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

Perussuomalaisten puheenjohtaja Jussi Halla-aho nosti selkeimmin esiin suomalaisen oikeusvaltion ja lakien kunnioituksen merkityksen yhteiskunnallisten konfliktien ehkäisijänä. Halla-aho muistutti, että lakien kunnioitus ja riippumaton oikeuslaitos ovat toimivan yhteiskunnan perusta.²⁰¹ Halla-aho näytti viittaavan siihen tosiasiaan, että sisällissota syttyi punaisten noustua Suomen lakeja ja laillista hallitusta vastaan. On muistettava, että Suomi oli oikeusvaltio jo ennen sisällissotaa: laki turvasi yksilön oikeudet ja yhdenvertaisuuden lain edessä²⁰². Näyttää siis siltä, että oikeusvaltion periaate ei kyennyt estämään yhteiskunnallisen kriisin puhkeamista sisällissodaksi vuonna 1918. Halla-aho vaati puheenvuorossaan, että ”kukaan ei saa ottaa oikeutta omiin käsiinsä” – eivät myöskään voittajat. Suomen kansallinen tragedia syntyi paitsi punaisten aseellisesta kapinoinnista myös voittajien harjoittamasta tarpeettomasta ja laittomasta terrorista. Halla-ahon käyttämä ilmaus ”kukaan ei saa” on suorasanainen kielto, joka ei jätä neuvotteluvaraa. Neuvotteluvara puheessa perustuu puhujan käyttämään kieliopilliseen muotoon ja kohteliaisuuteen. Käsky voidaan esittää kysymyksen avulla, jolloin puhuja antaa kuulijalle mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin²⁰³.

Nykypäivän argumentaatiossa sisällissotaa voidaan lähestyä yhtä hyvin sovinnon hengessä kuin korostamalla demokraattisen päätöksenteon, lakien, mielipiteen- ja sananvapauden tai kaikenlaisen poliittisen väkivallan tuomitsemisen merkitystä. Puheenvuoron päättänyt Kristillisdemokraattien puheenjohtajan Sari Essayahin puhe nosti esiin uhrien ja inhimillisen kärsimyksen muistamisen tärkeyden. Essayahin puhe oli ikään kuin loppukaneetti puolueiden puheenjohtajien erilaisille näkökulmille: näkökulmaeroista huolimatta jokaisen suomalaisen tulee varmistaa, etteivät sisällissodan kauhut enää toistu.²⁰⁴ Ulla-Maija Peltonen on tullut tutkimuksissaan samanlaisen johtopäätökseen. Muistaminen auttaa meitä varmistamaan, että sisällissota ei toistu, eikä samanlaiseen vihan synnyttämään barbariaan enää sorruta.²⁰⁵

Eduskuntapuolueiden puheenjohtajien yhteispuheenvuoro oli ikään kuin läpileikkaus sisällissodan tämän päivän muistokulttuurista. Vaikka sisällissodan faktatiedot – ajankohta, uhrit ja kärsimysten aiheuttamat arvet – tunnustetaan yleisesti, voidaan sisällissotaa

²⁰¹ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

²⁰² Haapala 1995, 99.

²⁰³ Leiwo & Pietikäinen 1998, 100.

²⁰⁴ Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 -hankeraportti. VNK002:00/2018. VNK.

²⁰⁵ Peltonen 2009, 472.

lähestyä eri näkökulmilta. Kriittisen diskurssianalyysin, kielitieteen ja argumentaation yhdistävä sanastotutkimus nostaa esiin symbolien sosiaalisia assosiaatioita. Sanaston valinta tuo esiin asenteita ja arvostuksia ja paljastaa, tuodaanko asiat esiin neutraalisti vai affektisesti²⁰⁶. Sodista puhuttaessa neutraalin ilmauksen löytäminen on usein mahdollista; esimerkiksi tuhoava viha, väkivalta tai konflikti eivät ole neutraaleja sanoja. Termi sisällissota, jota puheenvuoroissa käytettiin kuvaamaan vuoden 1918 konfliktia, on sen sijaan neutraali ilmaus, jonka käytön ajatellaan olevan asenteista vapaata. Puheissa usein toistuneet ilmaukset sovinto ja eheys luovat positiivista mielikuvaa, vaikka sisältävät tiedon päinvastaisesta menneisyydestä. Ilman riitaa ei tarvittaisi sovintoa ja ilman rikkoutumista ei voida eheytyä.

Kriittisessä diskurssianalyysissä kiinnitetään huomiota siihen, millaisissa rooleissa puheaktiin osallistujien esitetään olevan ja kuka puheissa esitetään vastuulliseksi toimijaksi, passiiviseksi osallistujaksi tai toiminnan kohteeksi²⁰⁷. Eduskuntapuolueiden puheenjohtajien puheenvuoroja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy väistämättä henkilöiden takana olevien puolueiden arvoihin ja toimintatapoihin. Puolueiden puheenvuoroille voidaan asettaa ennakkokäsityksiä, jotka perustuvat puoluepoliittisiin traditioihin ja sisällissodan asetelmiin. Kun puheita tulkitaan näiden ennakkokäsitysten läpi, voidaan huomata esimerkiksi sanan demokratia tai sovinto sisältävän erilaisia assosiaatioita riippuen sanojasta. Sovinto voi näyttäytyä oikeiston vaatimuksena tai vasemmiston lupauksena, demokratia puolestaan vihreiden vapauskäsityksenä tai keskustan isänmaallisuutta henkivänä perusarvona. Pertti Haapala huomauttaa, että Suomi oli muiden Pohjoismaiden tapaan monia maita demokraattisempi yhteiskunta jo ennen sisällissotaa. Aristokratia ei ollut nujertanut rahvasta, eivätkä kapitalistitkaan olleet liian vahvoja. Suomessa virkamiehillä oli suurin valta, mutta heidän eivät toimineet mielivaltaisesti.²⁰⁸

Kohteliaisuus ja eheyden tavoittelu rajoittivat puheissa sisällissodan käsittelyä syvästi. Puheenvuoron tarkoitus oli edistää yhteenkuuluvuutta, jolloin vastuullisen toimijan tai toiminnan kohteen määrittely ei ollut tarpeen tai suotavaa. Useimmat puheenvuorot oli muotoiltu siten, että ketään ei asetettu vastuuseen – sisällissota vain tapahtui väistämättä. Kielelliset valinnat kuitenkin vaikuttavat symbolisiin merkityksiin ja johtavat

²⁰⁶ Leiwo & Pietikäinen 1998, 104.

²⁰⁷ Leiwo & Pietikäinen 1998, 104.

²⁰⁸ Haapala 1995, 99.

näkemyseroihin²⁰⁹. Perussuomalaisten Jussi Halla-aho ja vasemmistoliiton Li Andersson rikkoivat jossain määrin eheyden kuvaa nostamalla esiin sisällissodan väkivallan ja lakien noudattamatta jättämisen. Molempien puheenvuorot olivat sikäli taitavasti muotoiltuja, että ne osoittivat yhtä lailla syyllisiksi molemmat puolet: sekä punaisella että valkoisella puolella syyllistettiin väkivaltaisuuksiin ja lakien noudattamatta jättämiseen. Myös RKP:n Anna-Maja Henrikssonin ja Kristillisten Sari Essayahin käyttämä ilmaus viha ohjaa kuulijoita yhdistämään sisällissodan kokemukset tämän päivän vihapuheeseen. Essayahin puhe inhimillisestä kärsimyksestä puolestaan viittaa kristilliseen etiikkaan ja nostaa sisällissodan ikään kuin uudelle tasolle: humaaniin lähimmäisenrakkauden ja yhteisvastuun globaaliin kenttään.

3.3 Pääministeri Sipilän kansallisen eheytyksen tarina

Muistovuosi 1918 -hankkeen päätösseminaari järjestettiin 4. joulukuuta 2018 Helsingin Säätytalolla. Tilaisuuden ajankohdalla haluttiin kunnioittaa sisällissodan jälkeisiä ensimmäisiä kuntavaaleja, joita pidetään tärkeänä askeleena sisällissodan kahtiajakautumisesta kohti demokratiaa ja yhteiskunnallista eheytyä. Seminaarin aiheena oli *Suomi vuoden 2018 päättyessä – sisällissodasta tasavallan tielle*. Kutsuvierastilaisuuteen osallistui sata asiantuntijaa ja yhteiskunnallista toimijaa. Puhujina oli useiden maamme eturivin historioitsijoiden lisäksi esimerkiksi kirjailija Sirpa Kähkönen ja arkkipiispa emeritus Kari Mäkinen. En pureudu tarkemmin seminaarin aiheisiin tai luentojen sisältöihin – todettakoon vain, että puheissa käsiteltiin moninaisesti sadan vuoden takaisia tapahtumia ja niiden merkityksiä nykyajassa.²¹⁰

Seminaarin avaus- ja päätöspuheissa pyrittiin luomaan läpileikkaus vuoden aikana käytyyn muistamiseen ja keskusteluun sekä kohdistamaan katsetta tulevaan. Avaussanat lausui pääministeri Juha Sipilä, päätössanat puolestaan valtiosihteeri Paula Lehtomäki.²¹¹ Molemmat ovat keskustapoliitikkoja, mikä luonnollisesti näkyi heidän puheidensa

²⁰⁹ Leiwo & Pietikäinen 1998, 105.

²¹⁰ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätössanat. VNK002:00/2018. VNK.

²¹¹ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätössanat. VNK002:00/2018. VNK.

sävyissä. Poliittinen keskusta on pyrkinyt jo 1930-luvun oikeistoradikalismien ajoista lähtien toimimaan yhdessä sosiaalidemokraattien kanssa sisällissodan jyrkimpien tulkintojen liennyttäjänä²¹².

Juha Sipilä aloitti puheensa käsittelemällä päivälleen sata vuotta aiemmin alkaneita Suomen ensimmäisiä yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvia kuntavaaleja. Puheessa korostuu, kuinka merkittävä asia sisällissodan jälkeiset kuntavaalit olivat Suomelle:

Ensimmäisillä kuntavaaleilla oli kansakunnallemme käännteentekevä merkitys. Ne olivat sisällissodan jälkeen ensimmäinen askel kohti demokraattista päätöksentekoa ja yhteistä näkemystä tulevaisuudesta. Vaaliuurnille kävivät sodan molemmat osapuolet, ja myös se osa kansasta, joka oli pysytellyt erimielisyyksien ulkopuolella. Vaalien jälkeen istuttiin yhteisten pöytien ääreen päättämään yhteisistä asioista.²¹³

Demokratian ja kansakunnan eheytyksen kannalta oli olennaista, että sosiaalidemokraatit saivat asettaa ehdokkaita vaaleihin ja näin heidät otettiin mukaan yhteiseen päätöksentekoon. Vaikka alussa oli varmasti vaikeuksia päättää yhdessä asioista, merkitsi yhtäläinen äänioikeus kunnallisvaaleissa joka tapauksessa paikallishallinnon radikaalia demokratisoitumista. Kunnallishallinto muuttui näin säätyvallasta paikallistason kansalaistahdon mukaiseksi ja esimerkiksi Tampereella vasemmisto sai enemmistön valtuustoon. Kaiken kaikkiaan sosiaalidemokraattinen puolue sai runsaan kolmanneksen koko maan äänistä ja enemmistön valtuustopaikoista 60 kunnassa. Kunnallisuudistuksella oli merkittävä vaikutus työväestön integroitumiselle suomalaiseen yhteiskuntaan. Juuri kunnallistasolla päätettiin nimenomaa työläisiä koskevista asioista, kuten sosiaalipoliittisista uudistuksista ja kouluasioista.²¹⁴

Sipilä muistutti myös, että kaikki suomalaiset eivät olleet mukana vuoden 1918 konfliktissa.²¹⁵ Jälkikäteisesti puhutaan usein ”kahtiajakautuneesta kansasta”, mutta kaikki

²¹² Tepora 2018a, 304.

²¹³ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

²¹⁴ Haapala 2009, 397; Hentilä 2004, 124.

²¹⁵ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

suomalaiset eivät suinkaan valinneet aktiivisesti puoltaan kahakassa. Tuhannet sotakelpoiset miehet eivät osallistuneet sotatoimiin, koska heitä ei siihen pakotettu tai he onnistuivat välttelemään pakko-ottoja. Sodasta sivuun jättäytyminen ei kuitenkaan ollut helppoa; kummallakaan puolella ei katsottu hyvällä puolueettomina pysytelleitä henkilöitä. Valkoiset saattoivat vedota ihmisten velvollisuudentuntoon tai laillisuusnäkökohtiin värvätessään väkeä joukkoihinsa. Myös punakaartilaisten värväämiseen käytettiin painostusta, joka kohdistui etenkin järjestäytyneeseen työväkeen. Tunnettuja poliitikkoja lukuun ottamatta aktiivisesta toiminnasta syrjässä pysytelleet jäivät usein unohduksiin sodan jälkeen. Sekä suojeluskuntien että punakaartien riveissä miehistön liikkuvuus oli suurta. Molemmat oli perustettu lähinnä paikallisiin tarpeisiin, eivätkä ne olleet useinkaan kiinnostuneita kotiseutujensa ulkopuolisista tapahtumista. Maantieteelliset erot olivat myös merkittäviä; sotatoimien vilkkaimmilla alueilla Etelä-Suomessa ja Pohjanmaalla oli vaikeampi pysytellä sivussa sotatoimista ja puolen valinnasta kuin syrjäisemmillä alueilla esimerkiksi Pohjois-Suomessa. Kaikkiaan aseistettuja punakaartilaisia oli korkeintaan 90 000 miestä ja naista, valkoisen armeijan vakinaisessa palveluksessa puolestaan oli 55 000–60 000 miestä, mutta senkin kokonaisvahvuus paikalliset suojeluskuntalaiset mukaan lukien nousi 80 000–90 000 mieheen.²¹⁶

Sipilä mainitsi puheessaan, että kuntavaalit olivat sisällissodan jälkeen ensimmäinen askel kohti yhteistä näkemystä tulevaisuudesta.²¹⁷ Demokraattinen päätöksenteko ja yhteinen näkemys viittaavat yhtenäiseen kansakuntaan. Puhutaan, että sisällissota hajotti suomalaisen yhteiskunnan. On kuitenkin huomattava, että Suomi ei ollut ennen sisällissotakaan täysin yhtenäinen yhteiskunta, kuten kansallinen ajattelu esitti, vaan alueellisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti hyvin hajautunut. Elinkeinot, toimeentulon taso, sivistys, tavat ja jopa kieli vaihtelivat eri yhteiskuntaryhmissä. Hallinnollisesti Suomi oli kuitenkin yhtenäinen ja ajan yhteiskuntakehityksen keskeisenä piirteenä voidaan pitää kehitystä kohti yhtä taloutta ja yhtä kulttuuria. Toisaalta Suomi oli esimerkiksi rodullisesti, etnisesti, uskonnollisesti ja kulttuurisesti poikkeuksellisen yhtenäinen maa koko maailman mittakaavassa. Suomessa identiteetit perustuivatkin tavallista enemmän sosiaaliseen asemaan, omaisuuteen ja virkaan. Arkipäivän kielenkäytössä yleistä oli jako herroihin ja rahvaaseen – sosiaalinen raja ”meihin” ja ”heihin”, jolloin pienistäkin eroista tehtiin helposti

²¹⁶ Hoppu 2009a, 112–113, 128–138.

²¹⁷ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

luokkaeroja. Suomalaisen yhteiskunnan hajoaminen alkoi vähitellen autonomian kriiseistä, sosiaalisista eroista ja kotimaan politiikan rajalinjojen kärjistymisestä ja johti lopulta järjestysvallan horjumiseen. Pertti Haapalan mukaan suomalainen yhteiskunta hajosi nimenomaa ylhäältä päin: kun Venäjän keisarivalta mureni, ulottui valtakriisi myös Suomeen aiheuttaen ensin järjestysvallan heikkoutta ja leviten sitten koko hallinnolliseen ja poliittiseen järjestelmään ja lopulta paikallistasolle asti.²¹⁸

Sipilä tunnusti puheessaan sen tosiasian, että sisällissodan aiheuttamien haavojen paraneminen on kestänyt meidän päiviimme saakka.²¹⁹ Viha, väkivalta ja myös niistä aiheutunut suru on aiheuttanut syviä ja pitkäkestoisia haavoja. Haava on yleisesti käytetty metafora traumaattisista henkisistä kokemuksista. Tuomas Tepora kirjoittaa, että traumaattiset kokemukset sitovat ryhmää yhteen. Menneisyyden uhraukset täytyy saada tuottaviksi; niiden avulla voi kansakunta saavuttaa jotain.²²⁰ Myös Sipilän mainitsemat haavat ja niiden paraneminen voidaan nähdä näin kansakunnalle tuottavina. On huomattava, että Sipilä ei puhu uhreista, vaan haavoista. Sisällissodan uhreja toki muistetaan vieläkin, mutta oman aikamme ihmisiä koskevat enemmän sodan vaikutukset, sen aiheuttamat haavat. Näin sisällissodan muistot voidaan nähdä sellaisina Teporan mainitsemina traumaattisina kokemuksina, jotka sitovat tämän ajan suomalaisia yhteen.

Seppo Hentilän mukaan sisällissodan tapahtumia ja kokemuksia pidetään kansallisen historiamme traumaattisimpina asioina, joskin traumaväitteet jäävät usein tarkentamatta. Hentilä peräänkuuluttaakin trauman käsitteen määrittelemistä puhuttaessa ”kansakuntaa kalvavasta sisällissodan traumasta”. On mahdotonta, että kaikille suomalaisille olisi jäänyt sisällissodasta yhteinen traumakokemus – tai edes punaisille punainen trauma ja valkoisille valkoinen. Aikalaisten kodalla traumaan vaikutti itse kunkin henkilökohtainen kokemus. Hentilän mukaan altteimpia trauman kantajia olivat sodassa menehtyneiden punaisten ja valkoisten lesket, lapset ja muut lähiomaiset sekä silmittömän väkivallan koki-
jat, näkijät ja tekijät. On huomattava, että kaikki aikalaiset eivät joutuneet välittömiin kosketuksiin sotatapahtumien kanssa. Sodan muistaminenkaan ei ole ollut muuttumattomaa, vaan se on muovautunut ja uusiintunut vuosikymmenien aikana myöhempien kokemusten kautta. Samalla sukupolvelta toiselle siirtynyt trauman kokemus on muuttunut.

²¹⁸ Haapala 1995, 90, 98–99, 151–152.

²¹⁹ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

²²⁰ Tepora 2018a, 321.

Hentilän mukaan vuoden 1918 tapahtumien muistamiseen ei sisälly enää sellaisia kipupisteitä, joita voitaisiin kutsua traumaiksi – termi kuvaa korkeintaan sisällissodan jälkeisen toisen tai kolmannen polven muistoja, jotka perustuvat perheiden ja sukujen rajuimpiin kokemuksiin. Hentilä ei myöskään puhuisi nuorempien sukupolvien kohdalla sisällissodan muistamisesta, vaan paremminkin historiakäsityksistä, jotka tosin kumpuavat esimerkiksi suvun muistitiedosta.²²¹

Ville Kivimäki huomauttaa, että trauma ja tunteet eivät ole kokemushistorian kannalta muuttumattomia käsitteitä. Tarkastelukohteena onkin niiden ajankohtaan ja kulttuuriin sidottu ilmeneminen ja rakentuminen. Jotkin elämykset ja kokemukset ovat myös voineet olla niin käsittämättömiä, etteivät ne ole sopineet kokijan merkitysjärjestelmiin tai kieliinventariin. Kivuliaille elämyksille, joita on myöhemmin alettu kutsua traumaiksi, ei yksinkertaisesti ollut aina sanoja tai vertailukohtia, jolloin niiden käsittely on jäänyt vajaksi. Sodan kokemusten käsittelyssä ei autenttisuus olekaan tärkeintä, koska jotain jää vääjäämättä kielen ja järjen tavoittamattomiin tai prosessoituu alitajunnan ja tunteiden kautta. Joitakin kokemuksia voidaan myös tietoisesti unohtaa. Vaikeneminen voi olla uhatun identiteetin suojakeino käsittämättömän todellisuuden edessä. Ihmisillä on kuitenkin tarve prosessoida elämäänsä kokemuksiksi. Muistelmissa ja elämäkerroissa kokemuksia prosessoidaan tilannesidonnaisiksi diskursseiksi, todellisuuden symbolisiksi esityksiksi. Kivimäki kuitenkin huomauttaa, että kokemuksia ei voi pelkistää vain diskursseiksi, eikä diskurssianalyysin menetelmin voida saavuttaa kokemuksen koko kuvaa. Vaikka kokemus on kielellinen prosessi, sen lähtökohtana on esikäsitteellinen todellisuus.²²²

Pääministerin puheesta kuultaa ylpeys Suomesta ja suomalaisista:

*Sovintopolitiikan ja kansallisen eheyden tarina on myös ihme. Sadassa vuodessa rutiköyhästä ja keskenään sotivasta kansasta kasvoi yksi maailman tasa-arvoisimpia ja hyvinvoivimpia maita. Suomalaiset tekivät sen yhdessä.*²²³

²²¹ Hentilä 2018, 297–299, 302.

²²² Kivimäki 2006, 79–81.

²²³ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

Yhdessä tekemisellä Sipilä tarkoitti ilmeisesti niin kansalaisia kuin valtiotason toimijoi-
takin, sillä Sipilä yhdisti puheessaan sovintopolitiikan ja kansallisen eheyden tarinan.
Paitsi kansalaiset, myös valtio ja sen harjoittama politiikka ovat edesauttaneet sovinnon
syntymistä sisällissodan repimään maahan. Olen edellä sivunnut myös valtion vuosien
saatossa harjoittamaa sovintopolitiikkaa. Esimerkiksi korvausten maksaminen punavan-
geille ja heidän perheilleen ja valtion rahoittama *Suomen sotasurmat* -hanke ovat osa so-
vintopolitiikkaa, jolla valtio on pyrkinyt hyvittämään sisällissodan aikana tapahtuneita
vääryyksiä. Myös valtiollinen osallistuminen punaisten muistojuhlisiin tai muistomerkkien
paljastustilaisuuksiin voidaan nähdä samantapaisena sovintopolitiikkana. On huomai-
tava, että kumpikaan osapuoli ei ole esittänyt selkeää anteeksipyyntöä vuoden 1918 ta-
pahtumien johdosta. Toiseen maailmansotaan asti Suomen valtiojohto vetosi sisäistä
eheyttä hakiessaan pikemminkin unohtamisen tarpeeseen kuin anteeksiantoon²²⁴. Kun so-
dan hävinneet punaiset nousivat valtionhoitajapuolueeksi, ei poliittinen anteeksipyyntö
olisi enää tuntunut edes luontevalta. Julkiset myötätunnon osoitukset sisällissodan uh-
reille ja esimerkiksi vankileirien totuuden tunnustaminen ja muistomerkkien pystyttämi-
nen sodan punaisille uhreille on hyväksytty sovinnon eleinä ilman täydellistä anteeksi-
pyyntöä tai hyvitykseen sitoutumista. Sovinnon ei siis tarvitse lähteä anteeksipyyntöstä,
vaan tärkeämpää on hyväksyä menneisyyden rikkomuksia koskevat tosiasiat ja osoittaa
symbolisesti myötätuntoa uhreja ja heidän tulkintojaan kohtaan. Tuomas Forsbergin mu-
kaan julkisilla anteeksipyyntöillä ei enää ole suurta merkitystä kansallisen sovinnon ai-
kaansaamiseksi, joskin esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon esittämät pa-
hoittelut sisällissodan aikaisista toimistaan ovat saattaneet auttaa purkamaan joitakin yk-
sittäisiä traumoja.²²⁵

Kriittisessä diskurssianalyysissä puhutaan kielellisen valinnan käsitteestä. Kieli koostuu
päällekkäisistä järjestelmistä, joista kielenkäyttäjä valitsee elementtejä omaan puhee-
seensa omien käsitysten ja uskomustensa mukaan²²⁶. Sipilän käyttämät sanat ”ihme” ja
”rutiköyhä” vetoavat kuulijan tunteisiin. Ihme on jokin ihmetystä tai hämmästyttä herät-
tävä, hyvin harvinainen tapahtuma tai se on tapahtunut luonnonlakien vastaisella tavalla.
Sipilän mukaan Suomen kansallisen eheyden ja sovintopolitiikan tarina on ihme.

²²⁴ Esimerkiksi sotamarsalkka Mannerheim esitti vuonna 1938 pitämässään sisällissodan päättymisen 20-
vuotispäivän puheessaan, että enää ei ole tarpeen kysyä, millä puolella kukin oli taistellut vuonna 1918.
Forsberg 2012, 82.

²²⁵ Forsberg 2012, 82–83, 87.

²²⁶ Leiwo & Pietikäinen 1998, 103–104.

Ilmauksen tarkoituksena lienee nostaa suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta: me teimme yhdessä hämmästyttävää sovintopolitiikkaa, jonka avulla saavutimme harvinaisen eheyden. Olemme siis ihmeellisiä. Sana rutiköyhä taas herättää päinvastaisia tunteita kansasta, jolla ei ole mitään. Puhujan käyttämä sanavalinta saa kuulijan vertaamaan rutiköyhää kansaa nykyiseen yltäkylläisyyden aikaan. Vaikka köyhyyttä ja osattomuutta on edelleen, ei nykyajan vähävaraisia mielletä useinkaan rutiköyhiksi. Vahvat ilmaisut vahvistavat puheen viestiä: kuinka hyvin suomalaisten asiat ovatkaan tänään.

Sipilän mukaan satavuotiaan Suomen suuri linja on ollut eheyden tavoittelu.²²⁷ Sisällissodan aiheuttamaa yhteiskunnallista säröä ei kielletä. Kun suomalaisessa politiikassa puhutaan eheyden tavoittelusta, haetaan sillä todennäköisesti ”talvisodan hengen” kaltaista yhteishenkeä, joka yhdisti poliittisilta mielipiteiltään ja taustoiltaan erilaiset kansalaiset. Kuten aiemmin mainittu, sisällissotaa edeltävä Suomi ei ollut samalla tavalla yhtenäinen kansakunta, vaikka juhlapuheissa usein viitataan sisällissodan repimään kansaan. Tulkin-tani on, että sisällissota paremminkin esti tai hidasti tuon kansallisen eheyden syntymistä. Talvisota, kuten mainittu, yhdisti suomalaiset yhteiseen rintamaan, joskaan tuo rintama ei ollut niin yhtenäinen kuin sen myyttinen kuva antaa ymmärtää. Vaikka talvisodan ponnistelut yhdistivät suomalaisia, ei tuo yhteys kantanut sodan jälkeiseen Suomeen. Vanhat sisällissodan jakolinjat palasivat hyvin pian niin politiikkaan kuin ihmisten arkeenkin.²²⁸ Eheyden tavoittelu jatkui siis edelleen. Eheyden ja sovinnon korostuminen juhlapuheissa viittaa paitsi niiden tärkeyteen, myös siihen, ettei niitä ole vielääkään täysin saavutettu.

Sipilä toi päivänpolitiikan puheeseensa vakuuttamalla, että tärkeimpiä tekijöitä kansallisen eheyden takaamisessa ovat työn tekeminen ja kokemus siitä, että voi vaikuttaa omaan elämäänsä²²⁹. Työnteon korostaminen ja työllisyyspolitiikka kaikkiaan nousivat Sipilän hallituksen (2015–2019) työskentelyssä korostetusti esiin, mikä näkyi usein myös pääministerin muissa toimitissa ja puheissa²³⁰. Työ on ollut suomalaisille – etenkin miehille – perinteisesti lääke henkisiin paineisiin. Sipilän puheesta voi lukea myös piiloviestin: työtä

²²⁷ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätöspanat. VNK002:00/2018. VNK.

²²⁸ Esim. Tuomas Tepora kritisoi ”Talvisodan hengen” myyttiä jossain määrin propagandistisena. Tepora 2018a, 305.

²²⁹ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätöspanat. VNK002:00/2018. VNK.

²³⁰ Esimerkiksi kilpailukyky sopimus ja pienten yritysten työllistämiskynnyksen madaltaminen olivat osa Sipilän hallituksen työllisyyspolitiikkaa.

tekevä kansalainen on hyödyllinen ja tuottava valtiolle. Työ takaa paitsi yksilön onnen myös kansakunnan eheyden. Työ ja siitä saatava palkka lisää kansalaisten välistä tasa-arvoa ja ehkäisee samalla tyytymättömyyttä ja kapinamielialaa.

Sipilä muistutti, että eheyden vaaliminen edellyttää toinen toisemme kunnioittamista²³¹. Yksi syy sisällissotaan oli varmasti keskinäisen kunnioituksen puute. Kansan eri osat – rikkaat ja köyhät, työntajat ja työntekijät – eivät arvostaneet toistensa tekemää työtä ja toistensa elämäntyyliä. Kun henkilökohtainen kunnioitus katosi, katosi myös ihmiselämän kaikkalainen kunnioitus. Sodan psykohistorian tutkimus on tuonut esiin monia selitysmalleja sotaisen väkivallan ymmärtämiselle. Sotaa ei psykologisesti voida selittää ainoastaan aggression purkamisena, vaan kokonaiskuva edellyttää myös ryhmäkoheesion ja yksilön sopeutumiskeinojen tilannesidonnaista tarkastelua. Kunnioittaminen liittyy etenkin yksilön käyttäytymiseen ryhmän jäsenenä. Ryhmä uusintaa itseään vastakkainasettelussa ulkoisia vihollisia kohtaan: todellisuus jaetaan ”meihin” ja ”niihin”. Omat kielteiset piirteet – ahneus, viha, julmuus – siirretään vihollisryhmään, mistä seuraa lautaunut suhde etäännytettyihin ilmiöihin.²³² Itsestä etäännytettyjä piirteitä ei tarvitse kunnioittaa, ja ne muuttuvat siten pelkästään pahoiksi ja halveksittaviksi luonteenpiirteiksi.

Sipilä ehkä viittasi myös toinen toisemme kunnioituksella tämän päivän internet-keskusteluihin ja ylipäätään tapoihin esittää oma mielipiteensä muiden tunteista ja mielipiteistä välittämättä. Toisten päälle puhuminen ja solvausten esittäminen on lisääntynyt paitsi sosiaalisen median palstoilla myös julkisessa keskustelussa. Jopa Suomen eduskunnassa on ollut havaittavissa uudenlaisen puhekuulttuurin omaksuminen²³³.

Kuten jo tutkielmani alussa mainitsin, Sipilä päätti puheensa senaattori Kyösti Kallion sovinnonpuheen kuuluisaan lauseeseen, jossa toivottiin, että ei olisi enää punaisia ja valkoisia, vaan tasaveroisia Suomen kansalaisia²³⁴. On luonnollista, että keskustapoliitikko Sipilä lainasi sanoja ja niihin sisältyviä ajatuksia saman aatesuunnan kannattajalta. Kyösti Kallio oli Suomen keskustan edeltäjän, Suomen Maalaisväestön Liiton (myöhemmin

²³¹ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

²³² Siltala 2006, 43, 50.

²³³ Viitaan tässä julkiseen keskusteluun, jota käytiin eduskunnan puhekuulttuurista syksyllä 2018.

²³⁴ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

muihin maalaisliittoihin yhdistyneenä Maalaisliitto), pitkäaikainen valtiomies, joka toimi myös tasavallan presidenttinä vuosina 1937–1940²³⁵. Joka tapauksessa useimpien suomalaisten lienee tänä päivänä helppoa yhtyä Kallion ja Sipilän toiveeseen ”--- jotka kaikki tuntevat olevansa yhteiskunnan jäseniä ja viihtyvät täällä”. Sipilän puheesta käy ilmi, ettei Suomen valtio pelkää esitä kainoa toivomusta yhtenäisyyden puolesta – vaan suorastaan velvoittaa kaikki kansalaiset toimimaan eheyden ja sovinnon hyväksi. Toisaalta on paikallaan pohtia, kuinka paljon Sipilän puhe lopulta oli historiapuhetta, kuinka paljon ajankohtaista puhetta. Sisällissota on herkkä ja tunteisiin vetoava aihe, jota voidaan käyttää varoittavana esimerkkinä monenlaisiin tarkoituksiin ja poliittisiin vaatimuksiin.

3.4 Valtiosihteeri Lehtomäki ja yhteisen tragedian muistot

Valtiosihteeri Paula Lehtomäen Muistovuosi 2018 -päätösseminaarin loppupuheenvuoro käsitteli pääasiassa sisällissodan muistovuoden viettoa. Lehtomäki vakuutti puheessaan, että vaikka sisällissodan muistovuosi oli tunnelmaltaan hyvin erilainen kuin edellisenä vuonna vietetty itsenäisyyden juhluvuosi, pystyttiin molempia viettämään kansakuntana yhdessä: ”Yhdessä iloiten satavuotiaasta Suomesta – yhdessä muistaen sen suurinta tragediaa”. Lehtomäki sanoi sisällissodan olevan vaikea, mutta tärkeä aihe suomalaisille. Aiheen käsittelystä valtiosihteeri nosti esiin keskustelun, kuuntelun ja ajatuksien vaihdon. Nimenomaa keskustelu laajentaa Lehtomäen mukaan kuvaamme tapahtumista.²³⁶ Lehtomäen vakuuttelusta huolimatta sisällissodan muistaminen yhdessä on edelleen vaikeaa, ellei mahdotonta. Vaikka sisällissotaa muistettiin ja käsiteltiin monin tavoin vuoden 2018 aikana, ei voida puhua varsinaisesta yhdessä muistamisesta. Yhteistä muistamisessa oli lähinnä se, että jokaisella oli vapaus ja lupa muistaa ja muistella. Erilaiset tapahtumat kokosivat yhteen erilaisia yleisöjä. Näkökulmien kirjo kertoo, että sisällissotaa tulkitaan edelleen eri tavoin eri kansalaispiireissä. Yhdessä muistaminen on sikäläkin idealistinen ajatus, että kaikki suomalaiset eivät osallistuneet mihinkään sisällissotaa koskevaan

²³⁵ Kansallisbiografia. Elektroninen dokumentti. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/629> (Luettu 8.4.2019).

²³⁶ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätösosanat. VNK002:00/2018. VNK.

tilaisuuteen tai muistelleet sodan tapahtumia lainkaan muistovuoden aikana. Heille sisällissota on vain tapahtumasarja maamme historiassa.

Lehtomäki uskoi, että Muistovuosi 1918 -hanke oli edistämässä teemansa mukaan suomalaisen yhteiskunnan eheyttä ja sovintoa:

Itsenäisyyden juhluvuosi Suomi100 vahvisti kyselynkin mukaan suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Uskon, että Muistovuosi1918 on yhteisin ponnistelu onnistunut rakentamaan eheyttä ja sovintoa, kuten sen tavoitteena oli. Meillä on myös aiempaa parempi ymmärrys yhteisestä menneisyydestämme.²³⁷

Yhteiset ponnistelut olivat Lehtomäen mukaan auttamassa muistovuoden tavoitteiden saavuttamisessa. ”Yhteisillä ponnisteluilla” Lehtomäki voi tarkoittaa yhteistyötä ylipääntään, mutta sanapari luo vahvoja mielikuvia myös Suomen historian toiseen kriisiaikaan, toiseen maailmansotaan. Yhteisellä ponnistuksella viitataan usein suomalaisessa historiakulttuurissa nimenomaa talvisotaan ja sen synnyttämään yhteistyöhön, niin sanottuun talvisodan henkeen²³⁸. Talvisota osoitti, että kaikkien kansanosien yhteistyöllä ja yhteisellä ponnistuksella suomalaiset kykenevät ihmeisiin. Samalla asenteella suomalaiset voivat selvitä myös tämän päivän uudentlaisista haasteista.

Lehtomäen puheesta saa kuvan, että sisällissodan muistovuoden tapahtumien järjestelyt olivat suomalaisten yhteinen ponnistus, joka rakensi kuvaa suomalaisten yhteisestä menneisyydestä. Tapahtumien kirjo oli kuitenkin hyvin laaja ja näkökulmat moninaisia, joten muistovuositapahtumien valossa menneisyyttä on vaikeaa nähdä yhteisenä. Eheys ja sovinto näkyvät ehkä parhaiten juuri tapahtumien kirjossa; näyttää siltä, että jokaisella oli mahdollisuus ja lupa tuoda esiin oma näkökulmansa vuoden 1918 tapahtumista. Pilvi Torstin tutkimus vuodelta 2012 osoitti, että monien suomalaisten mielestä sisällissodan häviäjät hiljennettiin sodan jälkeen vuosikymmeniksi. Toisaalta on luonnollista, että historiakansa vaikenee tietyistä kipeistä menneisyyden kokemuksista. Traumojen ja niiden

²³⁷ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätöspanat. VNK002:00/2018. VNK.

²³⁸ Torsti 2012, 136.

kipeyden näkökulma auttaa osin ymmärtämään puhumattomuutta, mutta vuoden 1918 kokemuksien kohdalla kyse oli myös vaientamisesta ainakin 1930-luvulle saakka.²³⁹

Vuoden 1918 muuttuneita tulkintoja voidaan tarkastella myös suomalaisen konsensuskulttuurin näkökulmasta. Nykyisin on yhä yleisempää ajatella, että kaikki olivat yhtä syyllisiä sisällissodan tapahtumiin ja että sodan kaikkia osapuolia on pyrittävä ymmärtämään. Torstin tutkimus toi ilmi, että vaikka näkemyseroja vuoden 1918 tapahtumista on edelleen, eikä yhtenäistä ja kaiken kattavaa tarinaa ole, näyttäisi kansakunnan ja valtion edun korostuminen ohjaavan ihmisten ajattelua konsensuksen suuntaan.²⁴⁰ On kuitenkin huomattava, että vaikka muistovuoden tapahtumia oli paljon, eivät ne välttämättä saavuttaneet kaikkia suomalaisia. On paljon niitä, jotka eivät osallistuneet yhteenkään muistovuoden tapahtumaan, näyttelyyn tai juhlatilaisuuteen. Lehtomäen mainitsema yhteinen ponnistus koski etupäässä siis niitä kansalaisia, jotka olivat mukana muistovuoden tapahtumien järjestelyissä tai osallistuivat ahkerasti tapahtumiin. Ymmärryksen lisääntyminen ei myöskään ole varmaa: osallistuvathan ihmiset yleensä varmimmin sellaisiin tilaisuuksiin, jotka heijastelevat heidän maailmankuvaansa ja aikaisempia käsityksiään.

Myös Lehtomäki vetosi suomalaiseen kansallisylpeyteen kehuessaan maatamme yhdeksi maailman parhaimmista asuinpaikoista:

Suomi on monin mittarein mitattuna yksi maailman menestyksekkäimpiä ja asukkailleen parhaimpia maita. Tulevien vuosien ja vuosikymmenten haasteissa riittää kaikille työtä. Demokratia, tasa-arvo ja yhteinen päätöksenteko tarjoavat siihen työhön lujan perustan.²⁴¹

Ilmaus ”menestysekäs” sisältää kaikuja monelta elämän osa-alueelta ja herättää positiivisia assosiaatioita monenlaisissa kuulijoissa. Yhdelle menestys tarkoittaa urheilumenestystä, toiselle taloudellista, teknologista tai sivistyksellistä menestystä. Yhtä kaikki, menestys koetaan harvoin kielteisenä seikkana. Suomalainen menestys kytketään usein hyvinvointivaltion rakentamiseen, jonka perustana pidetään sotien jälkeistä voimakasta teollistumista ja talouskasvua, sairaus- ja eläkevakuutusjärjestelmän luomista 1960-luvulla

²³⁹ Torsti 2012, 113, 247. Ks. myös Peltonen 2009, 464–465.

²⁴⁰ Torsti 2012, 248.

²⁴¹ Sisällissodan muistovuoden päätösseminaarin 4.12.2018 avaus- ja päätöspanat. VNK002:00/2018. VNK.

sekä koulutuksellista tasa-arvoa lisäävän peruskoulujärjestelmän käyttöönottoa 1970-luvulla. Presidentti Kekkonen esitti jo 1950-luvulla, että teollistuminen ja talouskasvu olivat avaimia kansallisen eheyden saavuttamiseen.²⁴² Eheyden ja sovinnon saavuttaminen talouskasvun avulla edellyttää kuitenkin voittojen tasapuolista jakautumista ja kansalaisten taloudellista tasa-arvoa.

Vaikka Lehtomäki korosti, että Suomi on asukkailleen yksi maailman parhaista maista, muistutti hän myös haasteista, joita tulevaisuus sisältää. Parhaan sijan säilyttäminen ei ole itsestään selvää ilman sen eteen tehtävää työtä. Työnteon merkitys nousee siis jälleen esiin, kuten pääministeri Sipilänkin puheessa. Lehtomäki nosti suomalaisen demokratian, tasa-arvon ja yhteisen päätöksenteon haasteiden voittamisen avaimiksi, perustaksi, jolle Suomen tähänastinen menestys ja tulevaisuus rakennetaan. Ilmaukset ovat tuttuja myös useista muista valtiotason juhlapuheista; ne näyttäytyvät ikään kuin perusarvoina, joiden varaan suomalainen yhteiskunta rakentuu. Ne ovat yleisen hyväksyttävyytensä vuoksi turvallisia ilmaisuja juhlapuheissa, eikä niille vaadita yleensä perusteluja. Erityisesti demokratia näyttää olleen suosittu ilmaus sisällissodan muistovuoden valtiollisissa juhlapuheissa. Demokratiapuhe heijastelee etenkin toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan ja erityisesti Euroopan unionin arvomaailmaa²⁴³. Vaikka demokratiaan kuuluvat kansalaisoikeudet ja kansanvalta, poliitikkojen puheet demokratiasta muistuttavat myös kansalaisten velvollisuuksista.

Tasa-arvo tuntuu olevan nykypäivän juhlapuheiden perusanastoa, jonka määrittely jää liian usein puolitiehen. Nykyajan tasa-arvokeskustelussa korostuu usein sukupuolten ja ylipäätään erilaisten ihmisryhmien välinen tasa-arvo. Tasa-arvon määrittely laajemmin kansallisen eheyden näkökulmasta olisi paikallaan juhlapuheissa ja muissa virallisissa yhteyksissä. Kansallinen eheys edellyttää myös esimerkiksi taloudellista, sivistyksellistä ja koulutuksellista tasa-arvoa. Eriarvoisuus synnyttää edelleen ristiriitoja, katkeruutta ja kaunaa – samoja asioita, joita vuonna 1918 yritettiin ratkaista väkivallalla.

²⁴² Ahonen 1998, 54.

²⁴³ Kinnunen 2014, 426.

4 VUOSI 1918 VUONNA 2018: MUISTAMISEN MONET SÄVYT

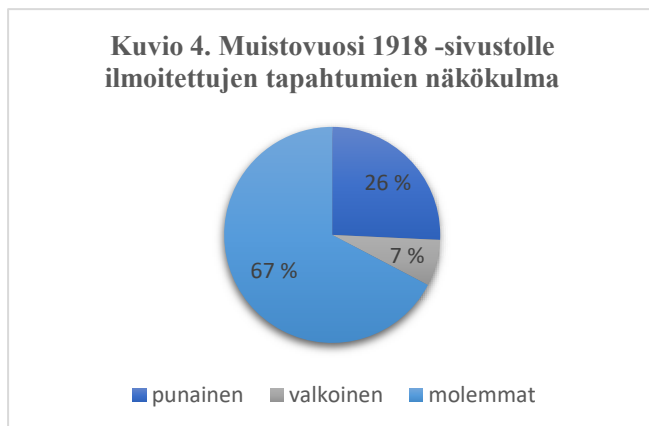
Kuten edellä on tullut ilmi, sisällissotaa on käsitelty monin tavoin suomalaisessa muistokulttuurissa viimeisen sadan vuoden aikana. Henkilökohtaisella tasolla keskeistä on ollut etenkin sodan julmuuksien käsittely kertomalla. Kertomusten tallettaminen julkisiin arkistoihin on tavallaan antanut luvan sodan muistamiseen kummankin osapuolen näkökulmasta. Ulla-Maija Peltonen totesi vuonna 2009, että sisällissodan käsittelyprosessi on vielä kesken. Peltosen mukaan ”on tärkeää tiedostaa, että tehdyt rikokset voidaan sovittaa, mutta ensin pitää tunnustaa, että rikoksia on tapahtunut”. Myös Heikki Ylikangas huomauttaa, että kansakunnan sisäistä yhteyttä ei vahvista se, että salataan menneisyyden kipeitä tapahtumia. Sodan traumojen purkamiseen tarvitaan paitsi avointa dialogia myös muistamisen kaikki ulottuvuudet: muistitieto ja kokemukset, tiede ja taide, kirjallisuus, elokuvat ja musiikki.²⁴⁴ Vuoden 1918 tapahtumia käsittelevät muistojuhlat, näyttelyt, aikamatkat, seminaarit, teatterinäytökset, musikaalit ja kirjat ovat kaikki osaltaan olleet purkamassa sodan traumoja ja lujittamassa kansakunnan sisäistä yhteyttä.

Ulla-Maija Peltosen mukaan muistamisessa on olennaista se, että sen avulla voidaan luoda pohjaa menneisyydestä oppimiselle. Ei ole kuitenkaan helppoa löytää oikeanlaista ilmaisua käsitellä vaikeaa menneisyyttä. Toisaalta vaarana on liiallinen väkivallassa vellominen, toisaalta täydellinen unohdus. Peltonen korostaakin muistojen työstämisen tärkeyttä, koska pelkkä traumaattisten tapahtumien rutiininomainen toistaminen ei riitä. Siksi väkivaltaisuuksien esiin nostaminen yksityiseltä tasolta julkiseen käsittelyyn on välttämätöntä.²⁴⁵ Trauman purkamisessa ja yhteyden lujittamisessa on tärkeää, mistä tai kenen näkökulmasta asioita tarkastellaan. Tarkastelemalla teemoja, joita sisällissodan käsittelyssä nostettiin esiin vuonna 2018 voidaan luoda kuvaa siitä, mitä sisällissota merkitsee tämän päivän suomalaisille. Vellommeko väkivallassa, olemmeko unohtaneet vai voikaanko todella puhua sovinnosta?

²⁴⁴ Peltonen 2009, 472; Ylikangas 1993, 13.

²⁴⁵ Peltonen 2009, 471–472.

4.1 Muistokulttuurin haalenneet värit

Lähde: <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018>

Sisällissotaa lähestytään nykyään yhä useammin molempien osapuolten näkökulmasta. Asioita ja tapahtumia käsitellään monipuolisesti ja menneisyyttä ymmärtäen, ei niinkään syyllisiä etsien. Monessa Muistovuosi 1918 -tilaisuudessa oli huomattavissa, että asioista haluttiin tuoda esiin yleensä tapahtumien molemmat puolet (ks. kuvio 4). Toisaalta osa tilaisuuksista oli sen luontoisia, että näkökulman esiintuominen olisi ollut tarpeetonta. Esimerkiksi sukututkimusryhmien järjestäminen vain toiselle osapuolelle olisi tämän päivän yhteiskunnassa arveluttavaa. Myös museo- ja valokuvanäyttelyt haluttiin tavallisesti rakentaa molemmat osapuolet huomioiden. Seminaarit ja luentosarjat pyrkivät yleensä tarkastelemaan aihetta monipuolisesti, jolloin molemmat osapuolet tulivat luonnostaan käsiteltyä. Luentosarjoihin tai seminaareihin kuuluneet yksittäiset luennot syntyivät kuitenkin usein tiettyyn sodan osa-alueeseen ja näkökulma saattoi silloin olla selkeästi toisen osapuolen. Esimerkiksi Hämeenlinnan kaupunginmuseon museokeskiviikkojen aiheet, kuten ”Sisällissodan vankileirien todellisuus ja muistot”, ”Suomen tie sisällissotaan” ja ”Miksi Saksa auttoi valkoisia vuonna 1918?”, olivat näkökulmiltaan hyvin vaihtelevia²⁴⁶.

Näkökulman määrittely pelkän esittelytekstin ja tilaisuuden nimen perusteella on kuitenkin hankalaa, joten laskelmani on viitteellinen. Tilastoinkin näkökulman punaiseksi tai valkoiseksi vain niissä tapauksissa, joissa se tuli selkeästi esiin. Jääkärien muistotilaisuudet olivat selkeästi valkoisen puolen tilaisuuksia, samoin Helsingissä esitetyn *Stadi 1918*

²⁴⁶ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

-diptyykin valkoisen puolen esitys. Myös *Tammisunnuntain 100-vuotismuistojuhlan* katsos olevan enemmän valkoisten kuin molempien osapuolten tilaisuus, koska tammisunnuntai on ollut perinteisesti, heti sisällissodan jälkeisistä ajoista alkaen, nimenomaa voittajien järjestämä juhla.²⁴⁷

Tilastoni perusteella näyttää siltä, että jos näkökulma ylipäätään oli esillä sisällissodan muistovuoden tapahtumissa, se oli enimmäkseen punainen. Selkeästi punaisten puolelta esitettyjä tilaisuuksia oli kaikkiaan 26, kun valkoisten puolelta niitä oli seitsemän. Erityisesti kiinnittäisin huomiota kaunokirjallisuuteen, jonka kuudesta kirjasta peräti neljä oli kirjoitettu punaisten näkökulmasta. Esimerkiksi Petri Liljan arvostettu runoteos *Myrskyn mukana* sekä Laura Lähteenmäen nuorten romaani *Yksi kevät* katsovat sisällissodan tapahtumia punaisten näkökulmasta. Tilasto tukee Yrjö Varpion huomiota, että uudemmassa kirjallisuudessa useimmat sisällissodan tapahtumat on nähty Väinö Linnan innoittamana punaisten näkökulmasta²⁴⁸. Tiina Kinnunen kuitenkin huomauttaa, että uusi fiktio kuvaa usein tavallisia ihmisiä, joilla ei ole poliittista kantaa ja jotka joutuvat olosuhteiden pakosta mukaan tapahtumiin. Kinnusen mukaan kirjallisuutta olisi hyvä lähestyä vastakkainasettelun sijaan tarkastelemalla sen kuvauksia vihan ja katkeruuden synnystä. Menneisyyden kuvauksista voidaan oppia ymmärtämään myös nykyisyyttä: miten vihan ja katkeruuden tunteet toimivat tänään ja mihin ne voivat johtaa?²⁴⁹

Teatterinäytökset esittivät menneisyyttä enemmän molempien puolelta, vain muutamaa teatteriesitystä voi pitää selvästi punaista näkökulmaa korostavana. Teatteri Avoimien ovien esittämä *Erottaja 1917–18* -näytelmä kertoi punaisen Helsingin noususta ja kukistumisesta; sen päähenkilö Ida Redsven tuomittiin valkoisten voiton jälkeen. Idan tarina, kuten useimmat muutkin sisällissodasta kertovat fiktiot, perustui tositarinaan. On kuitenkin huomattava, että vaikka näytelmä kertoi punaisen naisen kohtalosta, kertoi se samalla historiallisten kehityskulkujen toistuvuudesta. ”Väkivalta ei ala kiväärinluodista, vaan vihapuheesta”, todettiin näytelmän esittelytekstissä.²⁵⁰ Näyttää siltä, että nimenomaa teatteri on onnistunut lähestymään sotaa uudenlaisista tulokulmista. Punaisia ja valkoisia ei tarkastella enää jyrkästi vastakkaisina, vaan paremminkin limittäisinä, ja jopa sattumanvaraisina piirteinä. Samoin hyvä ja paha risteytyvät monissa sisällissotakuvauksissa.

²⁴⁷ Esim. Tepora 2018a, 313.

²⁴⁸ Varpio 2009, 462.

²⁴⁹ Kinnunen 2018, 352.

²⁵⁰ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

Teatterin, kuten muunkin taiteen ja fiktion keinoin voi paitsi kuvata menneisyyden tapahtumia myös peilata historiaa tähän päivään. Kaikki sisällissodan muistaminen tähtää lopulta samaan päämäärään: on syytä muistaa, jotta menneisyys ei toistu²⁵¹.

4.2 Kansallinen murhenäytelmä ja yksittäiset ihmiskohtalot

Sisällissotaa käsiteltiin vuonna 2018 hyvin monenlaisten teemojen kautta. Sotaa lähestyttiin usein henkilökohtaisten muistojen, kokemusten ja ihmiskohtaloiden kautta. Sodan yleiset piirteet, taustat ja paikallishistoria nousivat vahvasti esiin etenkin luennoilla ja seminaareissa. Käsittelyn moninaisuus osoittaa todeksi historioitsijoiden erilaiset tulkinnat sisällissodan luonteesta. Esimerkiksi Heikki Ylikankaan mukaan vuoden 1918 sota on merkittävin ja kauaskantoisin tapahtuma Suomen historiassa viimeisen sadan vuoden aikana²⁵². Myös Seppo Hentilä huomauttaa, että sisällissota ei ole vieläkään Suomessa niin sanottua normaalia historiaa, johon voisimme suhtautua neutraalisti²⁵³. Henrik Meinander puolestaan on korostanut Suomen sisällissodan luonnetta ensimmäisen maailmansodan rönsynä²⁵⁴.

Ilmoitetuissa tilaisuuksissa ja tapahtumissa näkyi myös ammatillisten historiankirjoituksen ja yleistajuisten menneisyyskäsitteiden monimutkainen suhde. Ammatillisella historiankirjoituksella pyritään tuottamaan uutta historiallista tietoa, kun yleistajuisessa historiantulkinnassa menneisyys valjastetaan erilaisiin käyttötarkoituksiin. Yleistajuista historiakäsitystä luovat esimerkiksi identiteettiprojektit, politiikan perustelut, julkinen koulu- ja kaunokirjallisuus, viihdeteollisuus sekä uusimpana historiaan liittyvät pelit.²⁵⁵ Sisällissodan muistovuositilaisuuksista ammatillista historiankirjoitusta edustavat lähinnä historioitsijoiden pitämät luennot sekä kirjat, jotka perustuivat tieteelliseen tutkimukseen. Ihmisten historiakäsitykset pohjautuvat nykyään yhä vahvemmin yleistajuisiin historiaesityksiin. Muistelmat, suvun muistiotieto, kaunokirjallisuus, elokuvat ja esimerkiksi

²⁵¹ Peltonen 2009, 472.

²⁵² Esim. Ylikangas 2007, 211.

²⁵³ Hentilä perustaa näkemyksensä erityisesti vuoden 2017 juhlarahakohuun, jossa punaisten jälkeläisille heidän omaistensa murhaamisella juhliminen oli loukkaavaa, kun taas valkoisten jälkeläisille juhlarahan aihe nosti esiin ennen kaikkea häpeän tunteita menneisyyden tahrasta. Hentilä 2018, 307–309.

²⁵⁴ Meinander 2006, 153.

²⁵⁵ Torsti 2012, 243.

valokuvanäyttelyt muovaavat käsityksiämme menneestä. Ei siis ole yhdentekevää, mitä esimerkiksi sisällissodasta kirjoitetaan, kerrotaan tai esitetään elokuvissa. Pilvi Torstin tutkimushanke osoitti, että suomalaiset pitävät menneisyyttä merkityksellisenä ja harrastavat historiaa²⁵⁶ paljon verrattuna monien muiden maiden kansalaisiin. Voidaan sanoa, että suomalaisten yleistajuinen historiasuhde on monipuolinen ja vahva, ja siinä korostuu erityisesti suomalainen kansallinen kertomus.²⁵⁷

Pilvi Torstin mukaan ”kiinnostukseen menneisyydestä liittyy hyvin usein kysymys siitä, mitä menneisyydestä tuotetulla tiedolla tai tulkinnoilla nykyajassa tehdään”. Menneisyyden selvittämisen tarpeeseen vaikuttavat nykyisyyden arvot ja tavoitteet.²⁵⁸ Monissa muistovuoden tapahtumissa sotaa lähestyttiin tavallisten ihmisten kokemusten kautta. Ihmisten kokemukset ja kohtalot koskettavat syvemmin kuin sotajoukkojen liikkeet tai sotastrategiat ja tuovat sotatapahtumat ymmärrettäviksi nykyajan ihmisille. Aiheen käsittely universaalien tunteiden, kuten pelon, vihan, kärsimyksen tai anteeksiannon näkökulmasta auttaa asettumaan aikalaisten asemaan. Etenkin vihan ja kostonkierteen esiin nostaminen voi herättää nykyajan ihmisiä pohtimaan, voisiko sama tapahtua uudelleen.

On luonnollista, että juhlapuheissa toistuvat muistovuoden teemat, sovinto ja eheys. Sovinto tarkoittaa anteeksiantoa ja menneisyyden hyväksymistä, ja kansakunnan eheys voi syntyä vain sovinnon seurauksena. Sovinnossa ja eheydessä menneisyys ja tulevaisuus kohtaavat: sovinto koskee menneisyyden tapahtumia, eheys taas kantaa kansakunnan vahvempuna tulevaisuuden haasteisiin. Demokratiaan kuuluu olennaisesti mielipiteenvapaus. Sovinto sisällissodan muistamisessa tarkoittaakin ennen kaikkea vapautta olla eri mieltä menneisyyden tapahtumista. Tuomas Forsberg tosin väittää, että yhteinen käsitys menneisyydestä on sovintoprosessin viimeinen askel²⁵⁹. Tämän tulkinnan mukaan sisällissodan sovintoprosessi on siis edelleen kesken.

Tavallisten ihmisten kohtalot näyttävät olevan nykyään suosittu aihe niin sotahistorian tutkimuksessa kuin sotarepresentaatioissakin. Sodan kulku ja rintamalinjat ovat kehys, joka kätkee sisäänsä lukemattomia ihmiskohtaloita, kärsimystä ja valintoja. Tavallisten

²⁵⁶ Historian harrastamisella tarkoitetaan tässä esimerkiksi museovierailuja, historiallisten kirjojen lukemista ja dokumenttien katselua sekä vierailuja historiallisilla monumenteilla. Torsti 2012, 244.

²⁵⁷ Torsti 2012, 244.

²⁵⁸ Torsti 2012, 242.

²⁵⁹ Forsberg 2012, 87.

ihmisten, etenkin omien sukulaisten, kohtalot askarruttavat ja kiinnostavat, koska niihin on helppo samaistua ja niiden avulla voidaan etsiä selityksiä myös tämän päivän tapahtumille ja käyttäytymismalleille. Aikaisempien sukupolvien kokemuksista voidaan myös hakea varoittavia esimerkkejä: viha synnyttää vain vihaa, eivätkä vaikeat asiat ratkea väkivallalla. Helsingin kaupunginmuseon järjestämässä *Vihan kevät – Helsinki 1918* -installaatio sekä siihen liittyvässä keskustelutilaisuudessa pohdittiin sisällissodan perintöä ja sen vaikutuksia nykyaikaan. Osallistava esitys *Nuoret sodassa* puolestaan teetti koulu-laisilla harjoituksia, joiden avulla ymmärrys vuoden 1918 vaikeista asioista voisi lisääntyä.²⁶⁰ Myös joillakin luennoilla käsiteltiin sisällissotaa nimenomaa vihan näkökulmasta: esimerkiksi Samu Nyström puhui luennollaan suomalaisesta vihapuheesta ja sisällissodan monista todellisuuksista²⁶¹. Myös Teatteri Avoimien Ovien näytelmä *Erottaja 1917–18* muistutti, että ”väkivalta ei ala kiväärin luodista, vaan vihapuheesta”²⁶².

Viha johtaa usein väkivaltaan. Sisällissodan väkivalta, kosto ja terrori nousivat esiin muutamissa muistovuoden tilaisuuksissa. Vihapuhe ja terrori yhdistettiin monissa tapauksissa tämän päivän ilmapiiriin. Oikeuttaako mikään aate, uskonto tai isänmaa tappamaan, kysyi Tapani Heinosen romaani *Ja satakieli lauloi Fellmanin pellolla*. Vihasta ja sen synnyttämästä väkivallasta voi seurata katkeruus tai se voi päättyä anteeksiantoon ja sovintoon. Tuomas Forsberg tähdentää, että nimenomaa sisällissodan jälkihoito aiheutti syvää katkeruutta punaisella puolella. Kun sotaa alettiin 1960-luvulta alkaen käsitellä tasapuolisemmin niin kaunokirjallisuudessa kuin tutkimuksessakin, oli kansallinen eheytyminen mahdollista.²⁶³ Suomen sisällissodan menneisyydenhallinnassa kyse ei ole niinkään anteeksiantamisen politiikasta, vaan ennemminkin pienten sovinnollisten eleiden vähitellen rakentamasta yhteisestä menneisyyskäsityksestä.

Naisten kokemusten korostuminen – kaikkiaan 12 ilmoitetussa tilaisuudessa, tapahtumassa tai kirjassa sisällissotaa lähestyttiin naisten näkökulmasta – selittyy osaltaan naisnäkökulman yleistymisellä niin tiedemaailmassa kuin muillakin elämän osa-alueilla. Naisten sotakokemukset olivat historiantutkimuksessakin pitkään marginaalissa, kunnes

²⁶⁰ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

²⁶¹ *Sisällissodan vuorovaikutusta* -luennot Helsingin työväenopiston Opistotalossa: Samu Nyström, *Suomalainen vihapuhe ja monet todellisuudet* 7.3.2018. Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

²⁶² Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

²⁶³ Forsberg 2012, 81.

sotahistoriaa alettiin lähestyä myös sosiaalishistoriallisista näkökulmista 1980-luvulla. Vähitellen alkoivat viritä myös erilaiset sodan kulttuurihistorialliset tulkinnat, jolloin mielenkiinnon kohteiksi nousivat muistitiedon lisäksi esimerkiksi naishistoria.

Sisällissota profiloituu toisen maailmansodan lailla nimenomaa miesten sodaksi, vaikka sisällissodassa taisteli muutamia punaisia naiskomppanioita. Tuhannet naiset joka tapauksessa avustivat vakaumuksensa ja muiden kytköstensä ohjaamina joko punaisia tai valkoisia joukkoja²⁶⁴. Erityisesti punaiset naiset ja naiskaartilaiset ovat saaneet paljon huomiota viime vuosina. Tuomas Hoppu tarkastelee naisten kokemuksia sisällissodassa Muistovuosi 1918 -sivustolla ilmoitetussa teoksessaan *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918*. Hopun teos on kattavin naiskaarteista tehty tutkimus ja se tarkastelee punaisten naisten lisäksi myös niitä harvoja valkoisen puolen naisia, jotka tarttuivat aseisiin sisällissodassa. Vaikka varsinaiset naiskomppaniat syntyivät punakaartien yhteyteen, myös valkoisessa Suomessa naiset kiinnostuivat aseellisesta toiminnasta. Sodan alussa ei naisten tehtäviä ollut määritelty tarkemmin ja aseeseen tarttuminen saattoi olla paikallisesti hyväksyttävää myös valkoisten puolella. Julkinen mielipide kääntyi kuitenkin pian naisten aseistautumista vastaan ja helmikuun lopulla 1918 valkoisen armeijan pääintendentuuri kehotti julistuksessaan naisia muodostamaan paikallisia komiteoita vaatteiden ja muiden varusesineiden valmistamiseksi sotajoukoille. Punaisten puolella naisten aseistautumisen ohjailua vallankumousohallinnon tai yleisesikunnan taholta ei ollut, ja naiset saivat perustaa omia kaartejaan kiinnostuksensa mukaan²⁶⁵. Tuomas Hopun mukaan punaisten naiskaartien synty oli ennen kaikkea paikallinen ilmiö, jolla ei ollut muuta yhteyttä punakaartin valtakunnalliseen organisaatioon kuin palkkaus.²⁶⁶

Marjo Liukkonen käsittelee tutkimuksessaan *Hennalan naismurhat 1918* punaisten naisvankien kohtaloita sisällissodassa. Sekä teos että Liukkosen tutkimuksensa pohjalta pitämä esitelmä Launeen kirjastolla Lahdessa ilmoitettiin Muistovuosi 1918 -sivustolla. Hennalan vankileirillä Lahdessa tapahtui julmia naisten teloituksia ja niiden julkituominen on hyvin tärkeää. Liukkosen mukaan Lahden sotavankileirillä teloitettiin ainakin 216

²⁶⁴ Kinnunen 2006, 318.

²⁶⁵ Kaikkiaan lähes kolmenkymmenen kunnan alueella perustettiin naiskaarti. Naiskaarteja oli niin kaupungeissa kuin maaseudun pitäjissä. Yhteensä naiskaartilaisia oli noin 2600 henkeä, mutta vaihtuvuus oli suuri, joten yhtä aikaa naisia oli aseissa huomattavasti vähemmän. Jäsenmäärältään suurimmat naiskaartit olivat Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa. Hoppu 2017, 36–38.

²⁶⁶ Hoppu, 2017, 17–19, 36–37.

naista. Teloitukset eivät olleet summittaisia, vaan teloitettavaksi joutui lähinnä teini-ikäisiä ja noin 20-vuotiaita naimattomia naisia. Suurin osa teloitetuista oli suomenkielisiä, vaikka vankien joukossa oli myös paljon ruotsinkielisiä. Myös tehdastyöläiset olivat teloitettujen joukossa ylliedustettuina. Huomattavaa on, että noin 90 prosenttia teloitetuista olivat kuuluneet naiskaarteihin. Liukkonen nostaa esiin valkoisten kielteisen suhtautumisen naiskaartilaisiin: aseisiin tarttuneita naisia pidettiin yleisesti moraalittomina ja ”huonoina” naisina. Liukkonen väittää, että naiskaartilaisia murhattiin leireillä järjestelmällisesti sen vuoksi, etteivät he ”viallisina” naisina pääsisi lisääntymään. Kyseessä oli Liukkonen mukaan ennen kaikkea agraarin mieskulttuurin ja modernin naiskulttuurin törmäys. Kaartilaiset edustivat moderneja ja itsenäisiä tehdastyöläisnaisia, jotka nähtiin uhkana perinteiselle yhteiskunnalle.²⁶⁷ Vaikka Liukkonen tutkimus on kattava ja antaa vastauksia monien naisten kohtaloiden selvittämiseen, vaikuttavat tulkinnat paikoin tarkoitushakuisilta ja teos sortuu osin perusteettomiin syytöksiin²⁶⁸.

Punaisten naisten esiin nostaminen voidaan nähdä myös eräänlaisena vastakertomuksena lottien ihailulle. Lotta Svärd -järjestön historia palautuu erityisesti vuoden 1918 tapahtumiin, vaikka järjestö perustettiin vasta vuonna 1921. Lotta Svärdiin liittyneet naiset kannattivat valkoisen Suomen kristillis-siveellisiä arvoja, maanpuolustusta ja isänmaallisuutta. Vaikka myös naiset yhdistivät voimansa toisen maailmansodan aikana, kun Lotta Svärd -järjestö ja sosiaalidemokraattiset naiset tekivät sopimuksen kaksoisjäsenyydestä²⁶⁹, pidetään nimenomaa lottia usein sodan naispuolisina sankareina. Lotta Svärd kiellettiin sodan jälkeen, ja valtiollisella tasolla lotista vaiettiin Neuvostoliiton hajoamiseen saakka. Vuonna 1991 Suomen valtiovalta tunnusti virallisesti lottien sodassa tekemän työn arvon ja järjestö nostettiin eräänlaiseksi naisjärjestöjen esikuvaksi Suomessa. Lotat nousivat kiinnostuksen kohteeksi julkisessa keskustelussa ja historiankirjoituksessa. Lottien arvostuksen taustalla on paitsi yleinen sota-ajan ja veteraanien kunnioittamisen eetos, myös lisääntynyt kiinnostus naishistoriaa kohtaan.²⁷⁰ Lotat ovat etenkin kylmän sodan jälkeisen Suomen ihailtuja ja kunnioitettuja sankarinaisia. Punaisten naisten esiinmarssi saattaa liittyä myös uudenlaisen naisihanteen syntyyn. Nykyajan ihannainen on itsenäinen, sanavalmis toimija – kuten punaisessa naiskaartissa taistelleet naiset.

²⁶⁷ Liukkonen 2018, 226, 263–264.

²⁶⁸ Esimerkiksi Virva Liski on arvostellut Liukkonen teosta samoilla argumenteilla. Liski, 2018, 219–221.

²⁶⁹ Sopimus naisjärjestöjen kesken tehtiin välirauhan aikana keväällä 1940. Kinnunen 2006, 318.

²⁷⁰ Kinnunen 2006, 318–319, 325.

Luonnollisesti punaisten naisten ja naiskaartilaisten näkyvyyden lisääntyminen on myös jatkumoa naishistorian kasvulle.

Lasten kokemukset näkyivät muistovuoden tapahtumissa jonkin verran. Tietokirjailija Tuulikki Pekkalainen tarkasteli luennollaan *Lasten kohtalot sisällissodassa 1918* lasten asemaa sisällissodan kuohuissa. Mervi Kaarninen puolestaan luennoi punaorvoista Tampere 1918 -luentosarjassa.²⁷¹ Kuten Marianne Junila toteaa, sotia ei käydä vain taistelulentillä, vaan sodat vaikuttavat laajasti koko yhteiskuntaan ja myös niihin, jotka eivät tartu aseisiin. Erityisesti sisällissodassa kotirintama ja taistelurintamat kietoutuvat vahvasti toisiinsa, kun sotaa ei käydä kaukaisilla rintamilla tuntematonta vihollista vastaan, vaan tutuilla kaduilla ja kyläteillä, ja tuttuja ihmisiä vastaan. Sisällissota on psyykkisesti usein tuhoisa jakaessaan perheitä, naapurustoja ja ystäviä. Ihmisten on valittava sisällissodassakin puolensa, jolloin myös lapsista tulee vanhempiensa mukana jommankumman puolen kannattajia.²⁷² Lapset ovat joutuneet paitsi kantamaan vanhempiensa valinnan taakkaa, myös omia traumojaan, joita sodan raakuuksien näkeminen on aiheuttanut.

Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettiin kaksi luentoa, jotka käsittelivät pappien asemaa sisällissodassa²⁷³. Suomen evankelis-luterilainen kirkko ei ollut sisällissodan erityinen osapuoli, vaikka suurin osa piispoista ja papeista antoi tukensa valkoisille. Vaikka kirkon johtajat tuomitsivat aseellisen vallankumouksen ja katsoivat punaisten nousseen kapinaan Jumalan asettamaa laillista esivaltaa vastaan, jäi moni pappi hoitamaan virkaansa myös punaisten valta-alueella. On huomattava, että vuonna 1918 lähes jokainen suomalainen kuului luterilaiseen kirkkoon. Sisällissodassa kirkon jäsenet taistelivat toisiaan vastaan ja sodan haavat ovat siten myös kirkon haavoja. Useimmissa seurakunnissa kirkollinen työ jatkui lähes ennallaan sodan aikana; vain joillakin paikkakunnilla pappien työtä häirittiin ja pappeja jopa surmattiin²⁷⁴. Sisällissodan jälkeen luterilaisen kirkon yhteiskunnallinen asema vahvistui ja samalla se leimautui yhä vahvemmin valkoisen Suomen kirkoksi. Vastakohtat kärjistyivät etenkin paikkakunnilla, missä kirkko

²⁷¹ Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

²⁷² Junila 2018, 201.

²⁷³ Molemmat luennot piti dosentti Ilkka Huhta: *Sisällissodasta sata vuotta* -yleisöseminaarin luento ”Pappit sisällissodassa” Kuopiossa 8.2.2018 sekä Suomen sukututkimusseuran järjestämän teemalauantain *Taistelujen jälkeen 1918 – kosto, rangaistuksia ja katkeria muistoja* luento ”Papisto sisällissodassa” Helsingissä 27.4.2018. Muistovuosi.fi -sivustolla ilmoitetut tapahtumat. VNK002:00/2018. VNK.

²⁷⁴ Punaiset surmasivat yhteensä kymmenen pappia sisällissodan aikana. Surmien saama julkisuus ja laaja paheksunta lisäsivät kirkon ja valkoisten yhteyttä. Huhta 2009, 301.

ei suostunut julkisesti siunaamaan punaisten kaatuneita. Merkittävää on, että vaikka uskonnonvapauslaki antoi vuonna 1922 mahdollisuuden erota kirkosta, suurin osa punaisten puolella taistelleista jäi kirkon jäseniksi. Kirkon ei siis koettu olevan yksiselitteisesti valkoisten kirkko.²⁷⁵

Teemojen moninaisuudesta huolimatta muistovuoden kuvastossa jäi yllättävän vähäiselle huomiolle esimerkiksi häpeän käsittely sekä yhteisen kärsimyksen merkitys eheytymiselle. Tiina Kinnusen mukaan kärsimys on ollut väkivallan ohella keskeinen teema sisällissotaa käsittelevissä esityksissä 1990-luvulta alkaen²⁷⁶. Vaikka sisällissodassa ja sen jälkitulkinnoissa on korostunut kansakunnan jakautuminen, voidaan ajatella, että kärsimys oli yhteinen. Uhreja oli molemmilla, ja pahat teot ovat aiheuttaneet kärsimystä niin tekojen kohteille kuin tekijöillekin. Heikki Ylikangas korostaa, että vain tarkastelemalla molempien puolien julmuuksia voidaan päästä yli traumaattisesta menneisyydestä²⁷⁷. Yhteistä kärsimystä korostamalla olisi mahdollista löytää yhteinen kosketuspinta sodan muistoon.

Myös kuoleman käsittely ja traumasta toipuminen sitä kautta jäi sivurooliin sisällissodan käsittelyssä. Nykyisessä tabuja rikkovassa ilmapiirissä myös kuolemaa on alettu lähestyä uusista näkökulmista, mutta sisällissotakeskustelussa kuolema näyttäytyy edelleen traagisena kaatumisena, teloituksena tai esimerkiksi tauteihin tai nälkään kuolemisena vankileireillä. Kuoleman käsittely on myös muuttunut sadan vuoden aikana: sisällissodan jälkeen ei ollut tarjolla sen enempää kriisiterapiaa kuin nukahtamislääkkeitäkään. Vertaistuen merkitys lienee kuitenkin ollut myös silloin suuri. Tuomas Tepora on todennut, että yhteiset uhraukset sitovat ihmisiä yhteen. Uhraukset, jotka koskettavat mahdollisimman monia ja joiden ympärille voidaan luoda yhteisöä elvyttävä muistokulttuuri synnyttävät vahvimmat kollektiiviset identiteetit – ja voimakkaimmat kulttuuriset traumat.²⁷⁸

Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitettujen tilaisuuksien teemojen perusteella näyttää siltä, että sisällissota nähdään paljon moni-ilmeisempänä tapahtumasarjana, kuin pelkän väkivallan ja vihan ilmentymänä. Sodan traagisuutta ja julmuutta ei ole unohdettu, mutta

²⁷⁵ Huhta 2009, 301.

²⁷⁶ Kinnunen 2018, 352.

²⁷⁷ Ylikangas 1993, 521–526.

²⁷⁸ Tepora 2014, 159.

myös sen sattumanvaraisuutta on alettu ymmärtää yhä paremmin. Hyvä ja paha limittyvät, kun sota-aikaa tarkastellaan tavallisten ihmisten silmin. Sisällissodan sovinto ei tarkoita yksimielisyyttä, vaan ennemminkin vapautta nostaa esiin sodan vaikeimmatkin tapahtumat.

LOPPULAUSE

Muistovuosi 1918 -hankkeen teemoina olivat sovinto ja eheys. Teemat toistuivat juhlapuheissa, mutta käsitteen määrittely jäi puolitiehen. Kristillisen etiikan mukainen sovinto tarkoittaa anteeksiantoa, mutta sisällissodan tapahtumista varsinaista anteeksipyyntöä, eikä siten myös anteeksiantoa, ole esittänyt kumpikaan sodan osapuoli. Sisällissodan sovinnosta puhuttaessa onkin kiinnitettävä huomio toisaalta hyvittämisspolitiikkaan, jossa voittajat ovat alkaneet hyvittää hävinneille heidän kärsimiään julmuuksia, ja toisaalta ”unohtamisen” politiikkaan, jossa sodan molemmat osapuolet ikään kuin pyrkivät unohtamaan tekemänsä vääryydet. Kumpikaan tapa ei kuitenkaan johda sovintoon, koska tehdyt rikokset on mahdollista sovittaa vain tunnustamalla, että rikoksia on tapahtunut. Toisaalta on huomattava, että sisällissodan sovinto ei tarkoita yksimielisyyttä, vaan ennemminkin vapautta muistaa ja muistella sekä tuoda sodan ristiriitaisuuksia päivänvaloon.

Sisällissota on useiden tutkimuksien mukaan trauma, joka vaikuttaa edelleen suomalaiseen yhteiskuntaan. Historiallisen trauman käsittely edellyttää muistamista ja trauman aiheuttajan kriittistä kohtaamista, trauman toistamista ja purkamista. Pelkkä toistaminen asiasta puhumalla ei riitä, koska vain tapahtumien perinpohjainen käsittely sisältää muistamisen kaikki ulottuvuudet. Puhdas totuuskaan ei riitä trauman purkuun, sillä faktoihin rajoittuminen sivuuttaa tapahtumien merkitykset yksilöille. Totuus ja oikeus ovat moraalista vastuunottoa, mutta niiden rinnalla kulkevat aina myös kosto ja anteeksianto.

Muistamisessa on olennaista se, että sen avulla voidaan luoda pohjaa menneisyydestä oppimiselle – ettei sama enää koskaan toistuisi. Sisällissodan julkinen muistaminen on aina haastavaa: ei ole helppoa löytää oikeanlaista ilmaisua käsitellä vaikeaa menneisyyttä ja jakaa julkista tilaa voittajien ja hävinneiden kesken. Sovintoa ei saavuteta sen enempää väkivallassa vellomalla kuin täydellisellä unohduksellakaan. Sovintoon on mahdollista päästä vain purkamalla trauma mahdollisimman monitahoisesti, niin tieteen kuin taiteenkin keinoin.

Vuonna 2018 sisällissodasta tuli kuluneeksi sata vuotta. Muistovuonna sisällissotaa käsiteltiin monisäikeisesti: vuoden aikana järjestettiin lukematon määrä erilaisia tilaisuuksia, tapahtumia, seminaareja, museonäyttelyitä, taidenäyttelyitä, teatteriesityksiä sekä

Julkaistiin useita vuoden 1918 tapahtumia käsitteleviä kirjoja. Äänensä saivat kuuluviin niin punaiset kuin valkoisetkin, naiset ja miehet, sotilaat ja siviilit. Tässä tutkielmassa käsitellyt Muistovuosi 1918 -sivuston tapahtumat olivat vain murto-osa kaikesta toiminnasta, jota vuonna 2018 järjestettiin sisällissodan muistamiseksi. Valtioneuvoston kanslian organisoima Muistovuosi 1918 -hanke tarjosi kuitenkin kaikille suomalaisille avoimen alustan tuoda tapahtumiaan esiin, ja aineisto antaa suhteellisen monipuolisen läpileikkauksen sisällissodan muistamisesta.

Suurin osa Muistovuosi 1918 -sivustolle ilmoitetuista tilaisuuksista oli tieteellisesti orientoituneita tilaisuuksia. Luentoja, seminaareja ja tieteellisiä tai tietokirjoja ilmoitettiin yhteensä 73 erillistä tilaisuutta, kun taiteellisia tilaisuuksia, kuten teatteria, taidenäyttelyitä, kaunokirjallisuutta, konsertteja ja erilaisia installaatioesityksiä ilmoitettiin 25. Lisäksi sivustolle ilmoitettiin useita vuoden 1918 tapahtumia dokumentoivia museonäyttelyitä, valokuvanäyttelyitä ja sisällissodan arkistojen verkkonäyttely sekä opastettuja kävelykierroksia, aikamatkoja ja kiertoajeluja sisällissodan tapahtumapaikoille. Paikallisuus nousi vahvasti esiin, mikä kertoo vuoden 1918 erilaisista vaikutuksista eri paikkakunnille.

Etelä-Suomi korostui muistotapahtumien pitopaikkoina: tapahtumia järjestettiin eniten Tampereella, Helsingissä, Lahdessa, Espoossa, Turussa ja Hämeenlinnassa. Muilta paikkakunnilta ilmoitettiin vain yksittäisiä tilaisuuksia. Yhteensä tapahtumia ilmoitettiin 20 paikkakunnalta. Tapahtumien keskittymistä Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin selittää paitsi kaupunkien koko myös niiden keskeinen asema sisällissodan tapahtumissa. Sotinäyttämöt ja suurimmat vankileirit olivat eteläisessä Suomessa. Tavallisesti tilaisuuksien järjestämisen taustalta nousi esiin jokin paikallisesti merkittävä sisällissodan tapahtuma, taistelupaikka tai esimerkiksi vankileiri.

Selkeä huomio Muistovuosi 1918 -sivuston perusteella on, että mitä pohjoisemmaksi tullaan, sitä vähemmän sisällissodan muistotapahtumia järjestettiin. Pohjoisin tapahtuma oli Nivalassa pidetty Sovinnonpuheen juhla. Pohjois-Suomessa saattoi tosin olla useitakin sisällissotaa muistavia tapahtumia vuonna 2018. Pohjoisen tapahtumia – kuten sisällissotaa koskevaa luentosarjaa Oulussa – ei ilmoitettu valtioneuvoston Muistovuosi 1918 -sivustolla. Luultavasti tapahtumille ei haettu valtakunnallista näkyvyyttä tai valtioneuvoston sivustosta ei yksinkertaisesti aina edes tiedetty. Pohjois-Suomessa sota ei

koskettaa kaikkia ihmisiä samalla tavalla kuin etelämpänä sodan päänyttämöillä. Sisällissodan traumat ovat syvempiä eteläisessä Suomessa, eikä tapahtumia ole voitu unohtaa niin helposti. Sukujen omakohtaisten kokemusten puuttuessa, tai niiden ollessa lievempiä, on pohjoisessa voitu helpommin unohtaa tai sivuuttaa sodan muistot.

Lähes kaikki sivustolle ilmoitetut tapahtumat järjestettiin suomen kielellä, mikä ei kuitenkaan todista sitä, ettei ruotsinkielisiä tapahtumia olisi ollut. Ruotsinkielisellä Pohjanmaalla ja monissa Etelä-Suomen suomenruotsalaisissa kunnissa sisällissodan muistokulttuuri elää edelleen vahvana ja muistotapahtumia luultavasti järjestettiin, mutta niitä ei syystä tai toisesta ilmoitettu valtioneuvoston sivuille. Todennäköisesti tapahtumille ei haettu valtakunnallista näkyvyyttä tai ruotsinkielisiä tapahtumia ei koettu muutoin mielekkääksi mainostaa valtioneuvoston suomenkielisellä sivustolla.

Vaikka muistojen integroitumisesta ei voida puhua, näyttää siltä, että sisällissotaa käsitellään nykyään yhä useammin neutraalisti tai molemmat osapuolet huomioiden. Tilastoimieni tapahtumien näkökulma oli suurelta osin yhteinen, mutta jos puoli nostettiin esiin, se oli yleensä punainen. Etenkin kaunokirjallisuudessa näkyi punaisten kokemusten käsittely. Sisällissotaa käsiteltiin vuonna 2018 hyvin monenlaisten teemojen kautta. Sotaa lähestyttiin usein henkilökohtaisten muistojen, kokemusten ja ihmiskohtaloiden kautta. Sodan yleiset piirteet, taustat ja paikallishistoria nousivat vahvasti esiin etenkin luennoilla ja seminaareissa. Ihmiskohtalot, viha ja sen synnyttämä väkivalta sekä sodan mielettömyys ja sattumanvaraisuus nousivat myös esiin. Punaisten naisten kokemusten korostuminen voidaan nähdä paitsi yleisenä kiinnostuksena sukupuolihistoriaan, tasa-arvokysymyksenä ja tarpeena selvittää naisten kohtaloita sisällissodassa, myös eräänlaisena vastakertomuksena lottien ihailulle. Toisen maailmansodan lotat näyttäytyvät ikään kuin valkoisen Suomen ihannenaishahmoiksi, uupumattomina uurastajina ja hellinä hoivaajina. Sisällissodan naiskaartilaiset voidaan sen sijaan nähdä uuden naisihanteen ilmentymänä: hurjina ja itsenäisinä oman tiensä kulkijoina.

Tapahtumien käsittelyn moninaisuutta voidaan pitää merkinä sovinnosta, vaikka varsinkin sovinnon teema tai sovinnon ja eheyden käsittely jäivät hyvin vähäisiksi Muistovuosi 1918 -sivuston tapahtumissa. On huomattava, että sisällissota on aihe, josta tulee aina olemaan kahtiajakautuneet muistot. Itse asiassa muistot ovat jakaantuneet paljon enemmän kuin vain kahtia: esimerkiksi Seppo Hentilä huomauttaa, että sodan molempien

osapuolten muistot ovat moninaisia, eikä sisällissodan yhteistä traumakokemusta yksinkertaisesti voi olla olemassa. Aikalaisten kohdalla traumakokemus määräytyi ensisijaisesti siitä, mikä oli kenenkin asema suhteessa sisällissotaan sekä siitä, miten nuo tapahtumat koskettivat häntä ja hänen läheisiään. Traumamat ovat haalistuneet sukupolvi sukupolvelta, mutta monissa suvuissa sisällissodan traumoja kannetaan edelleen. Sodan käsittely monipuolisesti ei ole niinkään sukupolvien takaisten haavojen auki repimistä, vaan näiden haavojen – traumojen – tunnistamista, jotta ne voivat umpeutua.

Tulkinnat vuodesta 1918 ovat muuttuneet vuosien saatossa. Toiset muistot ovat haalenneet ja unohtuneet kokonaan, toiset taas ovat nousseet päivänvaloon ja kiivaaseenkin julkiseen keskusteluun vasta viime vuosina. On ymmärrettävä, että historiaa tarkastellaan aina nykyisyydestä käsin. Kulloisenkin ajan poliittinen ilmapiiri ja poliittiset valtasuhteet sekä yhteiskunnallinen tilanne ja ajassa vallitsevat arvot ovat vaikuttaneet vuoden 1918 muistokulttuuriin Suomessa. Vuonna 2018 sisällissodan valtiollisessa muistamisessa korostuivat erityisesti demokratia, vuoropuhelun ja yhteistyön tärkeys sekä poliittisen eheyden merkitys. Poliitikkojen ja valtionjohdon puheissa sisällissotaa voitiin lähestyä yhtä hyvin sovinnon hengessä kuin korostamalla demokraattisen päätöksenteon, lakien, mielipiteen- ja sananvapauden tai kaikenlaisen poliittisen väkivallan tuomitsemisen merkitystä. Myös uhrien ja inhimillisen kärsimyksen muistaminen nostettiin esiin.

Vaikka sisällissotaa käsiteltiin laajasti julkisuudessa vuonna 2018, voidaan kysyä, onko mikään muuttunut viimeisten vuosien aikana. Julkinen keskustelu näyttää jumiutuneen pohdintoihin sodan syistä ja syyllisistä, sodan aiheuttamista traumoista, hävinneiden kohtelusta, vankileireistä ja sodan eri nimistä. Vielä vuonna 2018 näytettiin vaikenevan Esko Salmisen jo vuonna 2007 peräänkuuluttamasta aiheesta: valkoisten voiton välttämättömyydestä Suomen itsenäisyydelle. Jälkikäteiset spekulatiot ovat tietenkin turhia, mutta aihetta olisi mielestäni tarpeen tutkia tarkemmin nimenomaa siitä näkökulmasta, että miksi aiheesta vaiettiin vielä vuonna 2018. Painaako valkoisen miehen häpeätaakka liikaa vai eikö sisällissodan haavoja haluta enää repiä auki?

Vuonna 2018 näytti siltä, että suomalainen yhteiskunta oli valmis sovintoon. Vaikeistakin asioista oli lupa puhua. Maailma on kuitenkin jakautumassa jälleen yhä jyrkemmin eri leireihin, joissa toisten mielipiteille ei anneta arvoa eikä tilaa. Vastakkainasettelu monilla elämänalueilla kasvaa, mikä näkyy myös sisällissodan muistokulttuurissa. Sisällissodalla

on jälleen yhä enemmän erillisiä kertomuksia ja niiden vastakertomuksia, jotka jokainen pyrkivät olemaan ainoita oikeita. Vaaleanpunaisen seasta erottuvat yhä enemmän puhtaanvalkoinen ja verenpunainen.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

VALTIONEUVOSTON KANSLIA, Helsinki (VNK)

Muistovuosi 1918 -projektin (toimintakausi 1.1.2018–31.12.2018) verkkosivut <https://vnk.fi/hanke?tunnus=VNK002:00/2018> (Luettu 16.4.2019).

Valtioneuvoston kanslian Muistovuosi 1918 hankeraportti. Hankenumero VNK002:00/2018.

II PAINETUT LÄHTEET

Kauppinen, Touko 2019: ”Tutkija yrittää muuttaa sisällissotakeskustelua: ”On Suomen historian suurin tragedia, että työväenliike tarttui aseisiin – ja on järkyttävää, että siitä vaietaan yhä”. *Helsingin Sanomat* (HS) 30.9.2019.

III ELEKTRONISET LÄHTEET

DOT Föreningen för Drama och Teater. Internetsivu. <http://dotdot.fi> (Luettu 13.5.2019).

”Jääkärimarssin ensiesityksestä 100 vuotta”. Uutinen 21.1.2018. Sotaveteraanit.fi, www.sotaveteraanit.fi/2018/01/21/jaakarimarssin-ensiesityksesta-100-vuotta/ (Luettu 30.4.2019).

Kansallisbiografia. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/629> (Luettu 8.4.2019).

Moilanen, Vesa 2018: ”Varkaudessa muistellaan ja tulkitaan sisällissotaa”. *Sykkeessä-media* verkkolehti 9.2.2018. www.sykkeessa.fi/2018/02/09/varkaudessa-muistellaan-ja-tulkitaan-sisallissotaa/ (Luettu 5.12.2019).

”Presidentti Niinistö Sovinnonpuheen juhlassa: Tärkeintä on huolehtia eheydestä ja vakaudesta”. Uutinen 5.5.2018. Presidentinkanslian verkkosivu. <https://www.presidentti.fi/uutinen/presidentti-niinisto-sovinnonpuheen-juhlassa> (Luettu 30.4.2019).

”Seminarium: Det Svenska i Finland och 1918”. Svenska Litteratursällskapet i Finland - verkkosivut. <https://www.sls.fi/sv/evenemang/seminarium-det-svenska-i-finland-och-1918> (Luettu 9.12.2019).

”Sisällissodan muistovuotta vietetään myös kirkossa”. Uutiset 16.1.2018. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <https://evl.fi/uutishuone/artikkelit/-/article/33233330/Sisallissodan+muistovuotta+vietetaan+myos+kirkossa#c5679270> (Luettu 5.12.2019).

Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi> (Luettu 16.4.2019).

Valtioneuvoston kanslia. www.valtioneuvosto.fi/tietoa (Luettu 5.12.2019).

”Varkaudessa sisällissota johti 21.2.1918 järkyttäviin teloituksiin – yli 200 miestä ammuttiin taisteluiden tauottua”. Uutiset 21.2.2018. Yle. <https://www.yle.fi/uutiset/3-10085663> (Luettu 1.12.2019).

”Äärioikeisto Suomessa -kirjan tilaisuudessa puukotus Jyväskylässä”. Uutiset 31.3.2013. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002609788.html>. (Luettu 5.12.2019).

1918. Kansalaisista asiakirjojen kertomana. Kansallisarkiston verkkonäyttely. <https://www.narc.fi/1918verkkonayttely/index.html> (Luettu 11.12.2019).

IV HAASTATTELUT

Laakso-Liukkonen, Tiina-Kaisa, tuotantopäällikkö, Valtioneuvoston kanslia. Puhelinhaastattelu 27.9.2019. Haastattelija Pauliina Lahtinen.

V TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahlbäck, Anders 2018: ”Uljaat jääkärit – sotahenkisen mieskuvan synty”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.220–253. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.

Ahonen, Sirkka 1998: *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

- Assmann, Jan 2008: *Religion and cultural memory: ten studies*. Stanford University Press, Stanford.
- Cubitt, Geoffrey 2007: *History and memory*. Manchester University Press, Manchester.
- Fingerroos, Outi ja Peltonen, Ulla-Maija 2006: ”Muistitieto ja tutkimus”. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. 7–24. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Forsberg, Tuomas 2012: ”Poliittisen anteeksiannon rajat ja mahdollisuudet”. *Voiko historiaa hyvittää? Historiallisten vääryyksien korjaaminen ja anteeksiantaminen*, s. 61–87. Toim. Jan Löfström. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Haapala, Pertti 2018: ”Kaaoksen monet juuret”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.27–51. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Haapala, Pertti 2009: ”Sota ja sen nimet”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.10–17. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Haapala, Pertti 1995: *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Edita, Helsinki.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2007: ”Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena”. *Ikunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, s.142–158. Toim. Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Heimo, Anne 2010: *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hentilä, Seppo 2004: ”Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944”. *Suomen poliittinen historia 1809–1944*, s.97-206. Toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. WSOY, Helsinki.

- Hentilä, Seppo 2018: *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas 2009a: ”Tampereen valtausoperaatio”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.185–198. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Hoppu, Tuomas 2009b: ”Valkoisten voitto”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.199–223. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Hoppu, Tuomas 2009c: ”Sisällissodan puhkeaminen”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.91–111. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Hoppu, Tuomas 2017: *Sisällissodan naiskaartit. Suomalaisnaiset aseissa 1918*. Gummerus Kustannus Oy, Helsinki.
- Huhta, Ilkka 2009: ”Kirkko ja sota”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.301. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Junila, Marianne 2018: ”Sota lasten silmin”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s. 201–219. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Kalela, Jorma 2006: ”Muistitiedon näkökulma historiaan”. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s.67–92. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kannisto, Niko 2016: *Vaaleanpunainen tasavalta?: SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kinnunen, Tiina 2006: ”’Muista menneitten sukupolvien työ’. Lupaus-elokuva lottahistorian kuvauksena”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*, s.313–328. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus Oy, Tampere.
- Kinnunen, Tiina 2014: ”The Post-Cold War Memory Culture of the Civil War: Old-New Patterns and New Approaches”. *The Finnish Civil War. History, Memory, Legacy*, s.401–439. Edited by Tuomas Tepora and Aapo Roselius. Brill, Leiden.

- Kinnunen, Tiina 2018: ”Sisällissodan muistokulttuuri kylmän sodan jälkeen: uusvanhoja ja uusia tulkintoja”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.335–357. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Kinnunen Tiina ja Kivimäki Ville 2018: ”Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa”. *Historiallinen aikakauskirja 4* (116) 2018, s. 373.
- Kivimäki, Ville 2006: ”Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa”. *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*, s.69–86. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus Oy, Tampere.
- Kivimäki, Ville 2019: ”Reittejä kokemushistoriaan”. *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, s. 9–38. Toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, Tampere.
- Korhonen, Kuisma 2016: ”Kulttuurinen muisti ja kirjallisuus”. *Historian teoria. Lingvistikästä käänteestä mahdolliseen historiaan*, s.237–269. Toim. Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino Oy, Tampere.
- Korkiakangas, Pirjo 2006: ”Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun”. *Muistitutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s.120–144. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kurkela, Vesa 2009: ”Sisällissodan laulut”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.425–439. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Lacman, Matti 2009: ”Jääkäri liike”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.48–57. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Leiwo, Matti ja Pietikäinen, Sari 1998: ”Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön väliinää”. *Pelkkää retoriikkaa*, s. 85–108. Toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa. Vastapaino, Tampere.
- Liski, Virva 2018: ”Tärkeä tutkimus kärsii lähteidenkäytön ongelmasta”. *Historiallinen aikakauskirja 2* (116) 2018, s. 219–221.

- Liukkonen, Marjo 2018, *Hennalan naismurhat 1918*. Vastapaino Oy, Tampere.
- Mähkä, Rami 2018: ”Suomen sisällissodan vaikutushistoriat”. *Historiallinen aikakauskirja* 2 (116) 2018.
- Nyysönen, Heino 2004: ”Metsoja, peikkoja ja vampyyrejä. Poliittinen kulttuuri ja stereotypiat”. *Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen*, s.166–192. Toim. Sakari Hänninen ja Kari Palonen. Minerva Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003: *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009: ”Sisällissodan muistaminen”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.464–473. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Pihlainen, Kalle 2016: ”Konstruktivistinen historiateoria fiktiivisyys-keskustelun jälkeen”. *Historian teoria. Lingvistikästä käänteestä mahdolliseen historiaan*, s.85–113. Toim. Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen. Vastapaino Oy, Tampere.
- Roselius, Aapo 2014: ”The war of Liberation, the Civil Guards and the Veteran’s Union: Public Memory in the Interwar Period”. *The Finnish Civil War. History, Memory, Legacy*, s.297–330. Edited by Tuomas Tepora and Aapo Roselius. Brill, Leiden.
- Roselius, Aapo 2018: ”Valkoinen rintama: Vapaussodan muiston vaalijat”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.257–280. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti 2006: ”Tapahtuma, kokemus ja kerronta”. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s.119–220. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Saarela, Tauno 2009: ”Työväenliikkeen tulkinnat sisällissodasta”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.415–424. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.

- Saarela, Tauno 2018: ”Muistella vai ei: Suomen työväenliike ja sisällissodan muisto sotien välisenä aikana”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.281–303. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Salminen, Esko 2007: *Päättymätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007*. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Sarkamo, Ville 2018: ”Kiveen hakattu historia. Sotamuistomerkit sisällissodan ylevöittäjinä, historiallistajina ja julkisen vaikenemisen ilmentäjinä vuosina 1918–1939”. *Historiallinen aikakauskirja* 2 (116) 2018, s.153–166.
- Siltala, Juha 2006: ”Sodan psykohistoriaa”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*, 43–68. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami 2009: ”Vankileirit”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.335–355. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Tepora, Tuomas 2011: *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja verihuri 1917–1945*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Tepora, Tuomas 2014: ”The Mystified war: Regeneration and Sacrifice”. *The Finnish Civil War. History, Memory, Legacy*, s.159–200. Edited by Tuomas Tepora and Aapo Roselius. Brill, Leiden.
- Tepora, Tuomas 2015: ”Mikä tekee ’sota-ajasta’ muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen”. *Ennen ja nyt*, 2/2015. <http://www.ennenja-nyt.net/2015/2/mika-tekee-sota-ajasta-muistettavan-sota-ja-kollektiivinen-muistaminen/>
- Tepora, Tuomas 2017: ”Toisen maailmansodan muistokulttuuri – kommunikatiivisesta muistamisesta kulttuuriseen muistiin”. *Puolustuslinjalla. Yhteiskuntatieteellistä ja historiallista tutkimusta maanpuolustuksesta ja asevelvollisuudesta*, s.127–144. Toim. Teemu Tallberg, Anni Ojajärvi ja Tiia Laukkanen. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 197, Helsinki.

- Tepora, Tuomas 2018a, ”Muuttuvat näkemykset vuodesta 1918”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.304-334. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Tepora, Tuomas 2018b, ”Satavuotinen sota? Sisällissodan muistamisesta ja historiakulttuurista”. *Historiallinen Aikakauskirja 2 (116) 2018*, s. 181–188.
- Tepora, Tuomas ja Roselius, Aapo 2018: ”Johdanto: sisällissota ja historiantutkimus”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s.9–23. Toim. Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Tikka, Marko 2014: ”Warfare and Terror in 1918”. *The Finnish Civil War. History, Memory, Legacy*, s.90–118. Edited by Tuomas Tepora and Aapo Roselius. Brill, Leiden.
- Tikka, Marko 2018: ”Hitaasti koottu palapeli. Suomen sisällissota historiankirjoituksessa”. *Historiallinen aikakauskirja 2 (116) 2018*, s.118–125.
- Torsti, Pilvi 2012: *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Varpio, Yrjö 2009: ”Vuosi 1918 kaunokirjallisuudessa”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.441–463. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Westerlund, Magnus 2009: ”Ruotsinkieliset suomalaiset vuoden 1918 sodassa”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.114. Toim. Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. WSOY, Porvoo.
- Ylikangas, Heikki 1993: *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. 8. painos. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.